

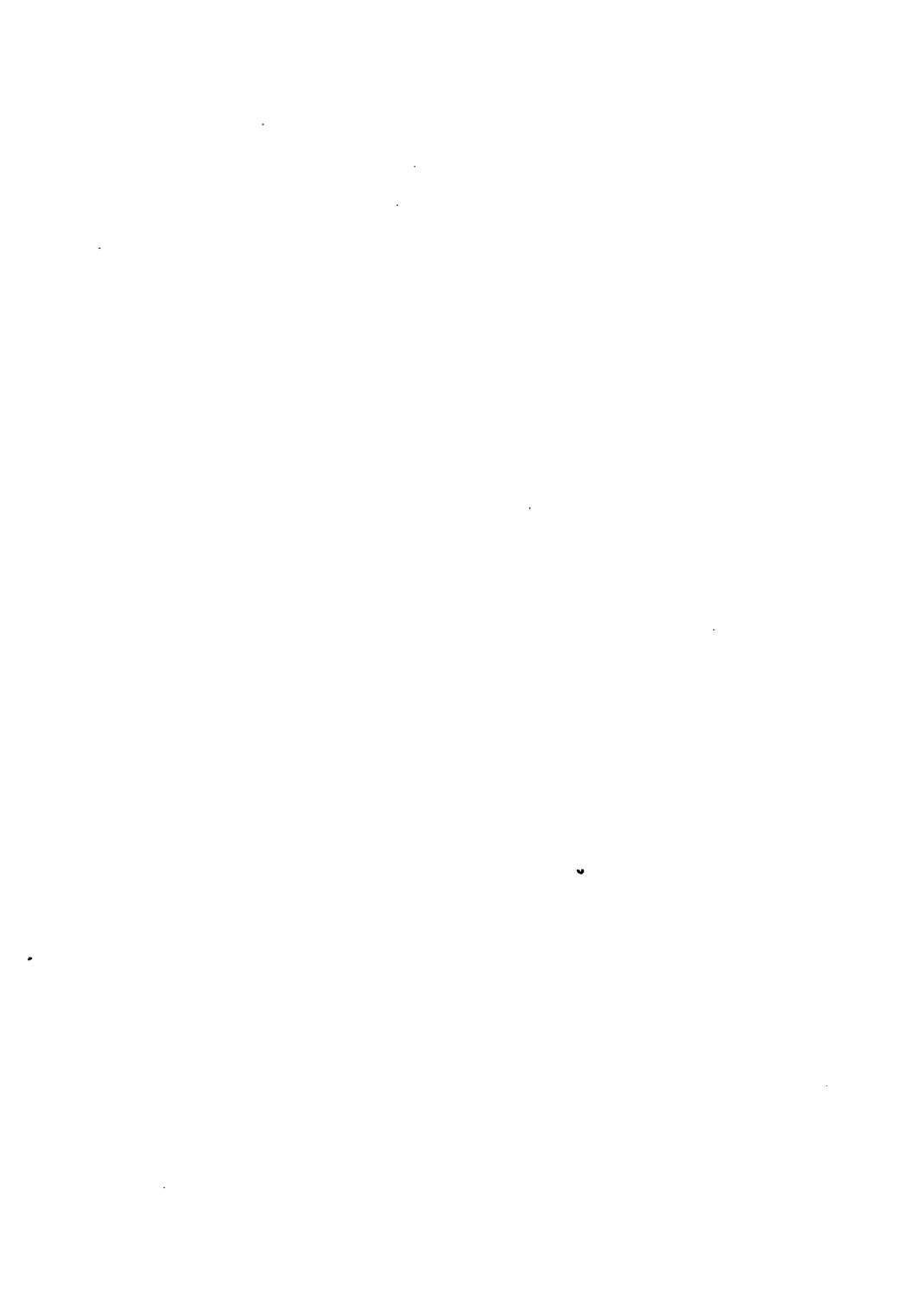
ORDAS IVÁN

KEGYETLEN HUMANIZMUS

1		✓ 13		✓ 25		37		49		61	
2		✓ 14		✓ 26		38		50		62	
3		✓ 15		✓ 27		39		51		63	
4		✓ 16		✓ 28		40		52		64	
5		✓ 17		29		41		53			
6		✓ 18		30		42		54			
7		✓ 19		31		43		55			
8		✓ 20		32		44		56			
9		✓ 21		33		45		57			
10		✓ 22		34		46		58			
11		✓ 23		35		47		59			
12		✓ 24		36		48		60			

ORDAS IVÁN
Kegyetlen humanizmus

ORDAS IVÁN

Kegyetlen humanizmus

TOLNA MEGYEI KÖNYVTÁR
SZEKSZÁRD, 1993

© Ordas Iván, 1993

ISBN 963 04 3791 0

Kiadta: Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd
Felelős kiadó: Elekes Eduárdné
Elektronikus kiadványszerkesztés: Orbán György
Borító: Schubert Péter
Készült Hermann Frigyes nyomdájában, Szekszárdon
Megjelent 1200 példányban

*Köszönetet mondunk Szekszárd Város
Önkormányzatának a kiadás támogatásáért*

Mininek ajánlom

A vérbükk mesélte...

Azt hiszem, nem én vagyok az egyetlen, aki szót ért az állatokkal. Természetesen távolról sem úgy, mint a csodálatos szent Assisiból, hiszen az életszentségnek a nyomain sem fordulnak elő bennem, és prédikálni sem tudok. A dzsungel lakóinak mesterszavait sem ismerem Maugli módjára, de mifelénk nincs is dzsungel. Legfeljebb az emberek között, akik vagy híjával, vagy túl bőviben vannak a mesterszavaknak. Valójában az állatokkal csak módjával tudjuk megérteni és megértetni egymást. Nem mindegyikükkel. Pászorkutyákkal szinte sohasem. Éppen ezért máig büszke vagyok rá, hogy nekem 1944-ben a sömjéni Cseren Bárány Sándor bácsi Zörgő nevű pumija – igaz, hogy csak kivételesen – két mellső lábával a térdemre kapaszkodva, kezemből fogadta el a szalonnabőrt. A kutyák közül többnyire azokkal keveredek jóba, amelyeket nem tartanak örökké láncon, és így jókedélyűek, mint egy daxli; vagy élvezik az új dolgok, náluk szagok és illatok felfedezésének örömét, mint a vizslák. Netán komondorok, bernáthegyiek módjára méltóságteljesek vagy bátrak, mint a kuvasz. A német juhászokkal csak módjával, mert van bennük valami rendőrszerű. Amivel persze nem akarom megsérteni a rend éber őreit...

Macskákkal beszélgetni már nehezebb, mert felettébb emberi módon mindent önmaguknak akarnak kihajtani. Nem a másik örömére, hanem a saját hasznukra hízelegnek. Többnyire épp úgy, mint mi.

Más a helyzet legközelebbi lelki rokonaimmal, a lovakkal. Hozzájuk zárkóztottan mogorván vagy éppenséggel durván közeledni nem érdemes, hanem csak udvariasan, tapintattal, a legbarátságosabb hangnemben csevegvé lehet. Tulajdonképpen soha nem tudtam megérteni, hogy miért nem néznek le bennünket, embereket. Finom lelkületükre vall, hogy ezzel kapcsolatban sem az arisztokrata arabs Koheilán, sem Telekes, Béni, Kofa, sőt még a nyugdíjas éveiben Kerteskőn felkeresett Imperiál sem adott felvilágosítást. Még cirkuszlovakból, sőt a természetük ellenére való mozgásra készített-kényszerített spanyol iskola magas képesítésű tagjaiból sem tudtam zokszavakat kicsiholni, pedig nekik igazán lett volna okuk panaszra...

Más a helyzet a fákkal.

Évtizedekig nem mentem velük semmire, pedig ahogy mondani szokás, a lelkeket is kitettem a cél érdekében. A dolog annál inkább bosszantott, mert a valamikori kertészkaron dr. Papp József adjunktus úrnak ez láthatólag a legkisebb gondot sem okozta. Van egy-két barátom, évtizedek óta fák között élő erdész, aki szót ért velük, de belőlük titkuk kicsihilhatatlannak bizonyult. Már annak is örülhettem, hogy Csötönyi Jóska egyszer kibökte:

– Fákkal beszélgetni csak szigorúan kettesben lehet! Ha akarnék, se mehetnék el tolmácsolni neked...

Egyébként nem is akart.

Azt mindenki könnyen beláthatja, hogy a fák jelleme, egyénisége épp úgy különböző, mint az állatoké vagy az emberé. Az utóbbiaknál nagyon gyakran különb is. A fekete- és az erdei fenyő épp annyira komor, mint amennyire a himalájai selyemfenyő szelíd, finom és szolidan elegáns. Aki Veszprém felől Pápának tart, Farkasgyepű alatt balra magával a méltóságteljességgel találkozik egy ősbükkös formájában. Bérbaltaváron legalább kétszázötven éves cseresznyefát ismertem. Lengyel község kastélyparkjában a mamutfenyő a maga családjában ugyan még csak 150-160 éves cseperedő kamaszka lehet, de tövéből felnézve rá, ágerdeje valóssággal sugározza az óriások nyugalalmát. A szekszárdi Ómegyeháza udvarának tiszafái olyan zárkóztak, mint egy exkluzív brit klub tagjai. Ugyanebben a városban a viszonylag gyorsan növekvő platánsor bizonyára tisztában van könnyen törő fája múlandóságával. Ugyanez egy kocsányos tölgynek eszébe sem jut.

Az akácfa amolyan népség-katonaság jellegű tömeglények. Elnézést kérek a se nem túlelvélű, se nem lomblevelű Gingko-bilobáktól, de nekem kissé homokosaknak tűnnek. Az eget némi szemtelenséggel elérni akaró jegenyék viszont enyhén pökhendi karrieristáknak. A szil tisztos jómódú középosztálybeli, akár a juhar. A szelídgesztenye már kétségtelenül a nemességhez tartozik. Utóbbinak egyébként eszébe sem jut rokonságot tartani a parvenü vadgesztenyével, ami még rózsaszín virágú változatában sem más, mint közönséges bokrétafa. A diót már legalábbis bárósfította a finnyás természet.

Veszprémi lakos koromban az Árva utca végén (akkor még?) álló hársfák egy felejthetetlen hajnalon, tízezernyi méh közreműködésével, csodálatos koncertet adtak nekem. Azaz pontosabban nekünk, mert minden idők legszebb Editkéjével éppen csokolózással voltunk elfoglalva a tövében. Akkor fiatal voltam, Editke pedig szép testű. Ilyen jelzőket sajnos már egyikünkre sem lehet aggatni, az viszont változatlan, hogy a fák azóta sem álltak szóba velem. Azt, hogy az őszibarack nem, teljességgel megértem. Végtere is, ha valaki tőle Kunde-ollóval metszgetnek, annál megbocsátható némi hisztéria. De a már említett, magas kora ellenére bőségesen termő bérbaltavári cseresznyefa legalább ennyire szófukarnak bizonyult. Bizonyára ma is az, hiszen alig több mint harminc éve láttam; remélem, még él – a helybeli pálinkafőzők őszinte öröme.

A csoda végül is Szigligeten következett be, zárt természetvédelmi területen, az Alkotóház parkjában. Nem messze Pátzay Pál Törülköző lány című bájos bronzszobráról évek óta megcsodálok egy faóriást, melyhez még csak hasonlót sem láttam soha. Vérbükk, tudományos nevén *Fagus silvatica* L.f. cuprea, de ez utóbbit akár el is feledhetjük, méltóságából nem érzékeltet semmit. Törzsének körmérete a föld színénél talán tizenkét lépés. Vázágai a vérbükkök szokásához híven alig egy méter magasban kezdenek kinyúlni minden irányba. Még sosem sikerült megszámolnom, hogy mennyi van belőlük. Egy kisebb bazilika kupolájával felérő koronája tetejéig lehet tán hetven. Ősszel lehulló lombja hozzávetőlegesen kétszer akkora területet borít be, mint a lakásom. Kétségtelenül szebb színben és puhábban, mint nálunk a padlószőnyeg, melyet sejtetően soha nem lesz pénzem kicseréltetni, míg ő minden esztendőben újat és újat terít maga alá. Ilyenkor a régít púposra rakott traktorpótkocsival viszik el.

Több mint negyed százada járok Szigligetre, és még nem volt alkalom, hogy meg ne álltam volna mellette. Ilyenkor leplezetlen hódolattal dicsértem is, amit, úgy sejtem, megjegyzett. Végtere egy óriási vérbükkön miért ne férne el némi hiúság? Amikor egyik este a tövébe kuporodtam és hátamat a törzsének vetettem, éppen rossz napom volt. Munkám se nagyon akart haladni, odabenn a társalgóban pedig a tisztelt íróársak annyit, olyan feleslegeset és egymásnak színészkedve, pózolván beszéltek, hogy – ami ritkán történik – a fejem befájdult. Régóta tudom, hogy az

írókat célszerűbb olvasni, mint hallgatni, bár többnyire egymás írásait sem olvassák. Csak megbeszélik és kibeszélik.

Ezért menekültem ki agyszellőztetésre a parkba és szerencsémre épp a vérbükkhöz.

– Pocsé ez a világ! – mormoltam magam elé.

Azonnal válaszolt, még hozzá folytatást váróan, kérdezve:

– Miért lenne az?

Igazság szerint a hidegnek kellett volna kiráznia a réműlettől egy megszólaló faóriás hallatán. Hosszú bevezetőmből remélhetőleg kiderült, hogy évtizedek óta ilyesmire vártam, így inkább a beteljesült vágy élvezetének egészen máshonnan ismert melege futott végig rajtam.

– Nincs benne semmi szép, csak hajsza, nyugtalanság és szócséplő emberek – feleltem azonnal. – Miért? Te talán élvezed?

Nyomban hozzátettem:

– Már megbocsáss, hogy a nagy korkülönbség ellenére tegezek!

Rámhagyta:

– Tegezz csak nyugodtan! Hiszen még háromszáz éves sem vagyok. A világ egyébként azért szép, mert mindig történik benne valami...

– Sok is! De te, aki háromszáz éve ugyanott állsz, túl sokat nem láthattál belőle!

Ágerdejének halk suttogása finom gúnyt szűrt a válaszába. Egyébként kellemes, lágy, bariton hangja volt. Ha egy ilyen óriás csengő szopránban szólal meg, bizonyára kinevetem.

– Gondolod? Ne aggódj, ti, emberek épp elég eseményről gondoskodtatok az én látókörömben is. Már fiatal suháng voltam, amikor itt, a koronám fölött felrobbantották a várat. Láttam a kastély építését és bővítését. Ha akarod, megmondom neked, melyik részében vannak oda-fentről származó kövek. Nem engem telepítettek a parkba, hanem a parkot körém. Pontosan ott, ahol te most ülsz, csókolózott 1848-ban egy magyar honvédtiszt és 1849-ben egy császári százados ugyanazzal a lánnyal. Egyébként a tiszt is ugyanaz a személy volt, csak a színét változtatta. Ezt mi, vérbükkök, csak tavasztól őszig szoktuk.

El kellett ismernem, hogy az emberek ritkábban, de akkor alaposabban.

– Nemrég – folytatta –, még nincs ötven éve, németektől nyüzsgött a park. Egy magas, szemüveges, akinek piros sáv volt a nadrágján, annyira szeretett minket, hogy még a fűvet is kaszáltatta. Akkoriban hetekig mennydörgés volt, de eső egy csepp sem. Ezt állítólag ti csináltátok, emberek, és rólatok többnyire minden rosszat elhiszek, mert – ne neheztelj érte – fától még jót sosem hallottam rólatok. Aztán másféle egyenruhások jöttek, piros sávú nadrágos több is, de mind szerette a parkot.

Hangja mosolygósra változott:

– Egyébként az én törzsemet már akkor is bajos lett volna keresztülfűrészelni... Bár az ember mindenre képes!

Ebben egyetértettünk.

– Más fákat említettél az imént – váltottam témát. – Unalmas lehet mindig ugyanazokkal a szomszédokkal beszélgetni. Bár itt alább áll egy másik vérbükk is...

Esküdni mertem volna rá, hogy valamelyik felsőbb vázágával megvetően legyintett:

– Tagadhatatlanul rokonom, de még csak cseperedő. Alig múlt száz éves... Vannak nekem rokonaim, jó ismerőseim Skandináviában, Németországban és Erdélyben is. Sűrűn, tíz-húsz évenként üzengetünk egymásnak!

– Hogyan?

– Távközlésről még nem hallottál? Az a hét fülesbagoly, melyet tavalyelőtt a kastély melletti fán láttál aludni, most a Bakonyban van. Ösküre üzentem velük. Jutott az én terméséből még a Lengyel-Kárpátokba is. Természetesen madárcsőrben...

– Ne hidd, hogy hízelegni akarok, de lenyűgözően nyugodtnak érzek!

– Miért lennék más?

– És az elmúlás?

– Az természetes, és ami természetes, az nem nyugtalanító. Most idézzem neked azt a nótát, amit a nagy mennydörgés idején itt recsegett egy zenegép a teraszon? „Minden elmúlik egyszer,/ Minden a végéhez ér!”

– Inkább ne! Emlékszem rá, sőt még az átköltésére is: „Előbb a Párt/
És aztán a vezér!” Egyébként a valóságban fordítva történt, ha az eleje
mindmáig ugyan megtörtént... Mondjad, légy szíves, nem félsz semmitől?

– Talán a savas esőtől, de arról szerencsére még csak hallottam. Azt is
ti, emberek csináljátok. A fagyöngy és a fakín velünk, a vérbükkök
vastag ágaival már nem tud megbirkózni. A vihar sem, ahhoz túl erősek
vagyunk. Én különösen...

– A villám?

– A villám többnyire csak az embermód hajladozó derekú, mindig
felfelé nyújtózkodó jegenyékbe, nyárfákba meg azokba a gögös, alulról
kopaszodó fenyőkbe csap. Villámsújtotta vérbükknek még a hírét sem
hallottam...

– A fák mind ilyen nyugodtak? Mert mi, emberek aztán a legkevésbé
sem!

– A fák sem egyformák! De olvass csak végig egy szakkönyvet,
dendrológiát, azt hiszem, így mondjátok. Vagy egy növényhatározót!
Mi, fák sokan vagyunk, de ti, emberek csak egyedül...

Elhallgatott és azóta sem állt szóba velem többé.

(1991)

A látogatás

Az anyjának természetesen kezet csókolt. Szeretetből, tiszteletből, de azért is, mert a kilencvenharmadik évében járó öreg hölgynek egyszerűen nem lehetett nem kezet csókolni. Aztán odahajtotta fejét az arcához, és homlokán érezni vélte azt a leheletszerű viszonzást, ami talán nem is volt valóság. Az anyja tele volt érzelmekkel, melyekről tudni lehetett ugyan, de amelyeket nagy ritkán sem árult el.

– Nem vagy fáradt? – kérdezte a fiát.

– Cseppet sem – válaszolta. – A Swissair gép percre pontosan érkezett.

– Megbántad?

– Nem!

– A ház?

– Épségben van. Csak a gyümölcsös helyén húztak fel egy új épületet.

Az ízléstelen.

Az öreg hölgy magától értetődően bólintott. Mi más lehetne, mint ízléstelen?

– Megismertek? Felfigyeltek rád?

– Alig!

– Mesélj!

Mesélni kezdett.

Az, hogy nem keltett volna feltűnést, nem volt egészen igaz. Bár a faluba már aszfalozott út vezetett, nem jártak arra olyan sűrűn XX-es rendszámú Mercedesek, hogy az övét meg ne bámulták volna. A volt nagyvendéglőn most „Béke-étterem” felírás díszlett, és az egyik végén az, hogy „Cukrászda-Eszpresszó”. Itt elég tűrhető kávét ivott, és elégedetten nyugtázta, hogy a konyakot nem vastag falú pohárban teszik eléje, hanem kehely formájú talpasban. Talán az XX-es kocsni hatására. A „Béke-étterem” néven egyébként mosolyognia kellett. Valamikor minden szombaton és vasárnap megfordult itt Kondor szakaszvezető és egy próbacsendőr, mert itt estek a legszebb bicskázások.

A kastély, amit az anyja „ház”-nak nevezett, valóban épségben állt. Csak régi, mértéktartó fehér színét változtatták kaszárnyasárgára, és a homlokzati címer helyén egy már ugyancsak eltűnt, nagy, ötágú csillag körvonalai díszlettek. A kovácsoltvas kertkapu is változatlan volt, rajta tábla hirdette, miszerint a bárói család régi fészke most „EGÉSZSÉG-ÜGYI SZOCIÁLIS OTTHON”.

Illendően köszönt egy arra ballagó, kalapos, idős magyarnak és megkérdezte:

– Megmondaná, hogy mit jelent itt az „egészségügyi” felírás?

Készségesen válaszolt:

– Hogyne, kérem! Bolondokat. Öreg ütődöttek!

Ettől megkeseredett a szájíze.

Gyalogszerrel járta végig a kevés utcát. A falu tagadhatatlanul szebb lett. Sok új ház és egész sereg udvaron autó. A régi községháza helyén emeletes épület, a templom frissen meszelve. Oldalán a régi márványtábla, rajta az úkapja neve, akinek a kegyurasága idején és adományából ezt az egyházat emelték. A hősi emlékművön pedig a nagyapja nevét is megta-
lálta, aki főhadnagyként Gorlicénél esett el.

Egyetlen furcsa volt csak. Az, hogy az arányok megváltoztak. A falu kisebb lett, a több ház ellenére is mintha összement volna. Kamaszkorában kerékpárral tette meg azt a távolságot, amihez most gyalog néhány perc elég volt.

Nem messze az új bolttól, amit itt ABC-áruháznak neveztek, leült egy padra, és sokáig figyelte a jövő-menőket. Elsősorban a korabelieket, a 60-70 közöttinek tűnőket, bár jól tudta, hogy a látszat csalóka, a falusi ember arca korábban öregszik. Féltucatnyi ismerősnek rémlő ment el mellette. Köszöntek, amiként az faluhelyen mindenkinek kijár, de nem ismerősként, hanem idegenül.

Aztán egy öregember, aki szemlátomást az unokájával lehetett, megtorpant előtte.

– Jó napot! – köszönt döbbsen. – Csak nem a Frédi úr?

Mosolyogva nyújtott kezét:

– Csakis! – mondta, mint régen az iskolában, ahol osztálytársak voltak.

– Maga meg Siba Dezső!

Mihelyt a fiatalúrból báró úrrá érett, régen is magázni kezdte egykori osztálytársait.

– Csakis! – örvendezett szemlátomást amaz. – Haza tetszett látogatni?

– Haza! – hagyta rá, és úgy is érezte.

– Aztán honnan, ha szabad kérdezniem?

– Svájcból. Luzernből.

– Ott is birtokuk volt a méltóságos báró úréknak?

Ezen jót mulatott:

– Nem. Ott szállodánk van! Én szereztem!

Siba Dezső meghökkent egy kissé:

– Hát vendéglős lett, Frédi úrfi?

– Nem, hanem ami voltam, vegyészmérnök.

– A földjét látta?

– Nem! Minek? Már nem az enyém...

– Kárpótlást kért?

– Nem! Kitől? Maguk idehaza egymást kárpótolgatják, nem pedig magukat az, aki a kárt okozta!

Erről sokáig tudott volna beszélni, de az általa mindig csodált paraszti illem érezhetően nem engedte Sibának, hogy tovább kérdezősködjön. Előretolta a mellette báméskodó gyereket.

– Ez a legkisebb unokám! Mondjad a nevedet!

A gyerek ehelyett gyanakodva hátralépett és megkérdezte:

– Maga csakugyan igazi báró?

Nevetett:

– A lehető legigazibb!

– És a fia is az?

Célzás nélkül telibe találó kérdés volt. Az igazat felelte:

– Nem! A fiam Svájcban született, ottani állampolgár. Svájcban nincsenek bárók...

A kis Siba megértően bólintott:

– Azt elhiszem! Hiszen ilyesfélék csak a mesékben vannak...

(1989)

Kegyetlen humanizmus...?

Itt éjszaka sincs csend.

Sosincs csend.

Azt hiszem, akiben a szokványos elképzelés él egy kórházról, az alaposan meglepődik, ha betéved hozzánk. Nincsenek patyolattiszta folyosók, melyeken linóleum nyeli el a lépések zaját és ahol nesztelen járású nővérek gumikeréken gördülő orvosságos asztalkákat tologatnak. A IV-esben például nyugodtan hordhatnék vasalt sarkú bilgeri csizmát vagy sfbakancsot is, nem zavarnék senkit. Zúg a kompresszor a vastüdőkhöz, szüntelenül mozognak a légzőhinták, ha az ember sokáig nézi, maga is megszédül. Tisztaság persze van. Bora, a nővér csak a minap csapott patáliát a takarítónőkkel, mert az egyik ágy alatt két napig egymás után ott látott valami hajszálnyi darabka vattát. Szóval bármennyire hasonlítunk is egy gyári gépteremhez, mégis kórház ez a javából. Ezért az állandó zajért, bűgásért havi kétszáz forint többletet adnak. Géptermi pótlék. Jobban belegondolva egyáltalán nem sok. Nálunk jóformán soha nem esik le semmi mellékes. Itt fehér holló az egy-két pirosahasúval bélelt boríték, amit a szülő vagy hozzátartozó a köpenyzebbe csúsztat és közben ilyesfélét mormol:

– Engedje, hogy valamelyest megköszönjem a fáradságát, nővérke!

Mindehhez diszkréten szokás mosolyogni mindkét részről, miközben az ember természetesen engedi, hogy megköszönjék a fáradságát. Később aztán esetleg kiderül, hogy a borítékban nincs két pirosahasú bankó, sőt egy sincs, hanem jó, ha négy húszforintos. Persze az is pénz, főleg fizetés előtti napokon. Csak az a lényeges, hogy Bora észre ne vegye, mert az olyan szent liba, amilyen aligha akad még egy a hazai főnővérek között, és küzd a borralalórendszer ellen. Rendes lány, tulajdonképpen jobban jártunk vele, mint azzal a satrafa Olgával, akit a régi diri szerencsére elvitt magával Karcagra. Régi játék ez, a főorvosok viszik magukkal a főnővérüket. Tulajdonképpen meg lehet érteni a hozzátartozókat, hogy nálunk nem nagyon igyekeznek a borítékkal. Pénzt akkor szo-

kás adni, amikor a beteg gyógyultan távozik, vagy ha behozatalkor mindenki tudja, van valami reménye a felgyógyulásra. De a mi osztályunkon a felvételi iroda valóban csak felvételi. Hat év alatt egyetlen esetre sem emlékszem, amikor valakit gyógyultan kiadtunk volna.

A mi betegek nem gyógyulnak meg. A holtak háza ez, Dosztojevskij sem írhatta volna meg különül.

El vagyunk dugva a világ szeme elől. Pista szerint még így is jobban rontjuk a magyar kórházak halálozási statisztikáját a kelleténél. Ez a villa itt a Sashegy oldalában állítólag valamikor a kis Horthyé volt, az öreg kormányzónak azé a fiáé, aki az orosz fronton földhöz verte magát a repülőgéppel. Ezt is a Pista mondta, aki a régi hadseregről, úgy látszik, mindent tud, pedig csak főhadnagy volt annak idején. Most műszerész minálunk, valószínűleg a legjobb képű műszerész egész Budapesten. Rengeteget vitatkozunk, de már vitatkoztunk azelőtt is, hogy két esztendeje, augusztus 21-én felmentem a lakására. Nagyon jól megvagyunk együtt. Senkivel nem éreztem magamat annyi időn át és ilyen jól, pedig nem valószínű, hogy valaha is feleségül vesz. Úgy látszik, allergiás a házzasságra. Sosem beszél róla, én pedig elég buta gógös vagyok ahhoz, hogy ne kérdezzem. A betegek is szeretik, persze mert nem tudják, hogyan vélekedik róluk. Engem csak kinevet, és ilyenkor körömmel tudnék menni a két szemének, annyira ingerel.

– Álhumanista vagy, Tücsök – mondja –, meghatóan álhumanista. Nekem semmi kifogásom a rendszer ellen, hiszen amíg ez a kórház áll, addig тұrhető állásom is van, tulajdonképpen egyáltalán nem keresek rosszul. De gondolkozz csak! Mióta élnek itt ezek a betegek?

– Nyolc éve.

– Tehát 1956 óta. Akkor hatvannégyen voltak. Ez biztos, mert Bora mondta, és Bora mindent tud. Most negyvennyolcan vannak. Gyógyultan nem távozott egy sem, nyolc év alatt meghalt tizenhat. Ha ez az arány állandó marad, ami egyáltalán nem biztos, de feltehető, akkor pontosan huszonnégy év múlva néptelenedik el a kórház. Te közel jársz majd a nyugdíjkorhatárhoz, én pedig egész biztosan a sírban leszek, mert a fogságot járt korosztály tagjai között aligha akadnak majd matuzsálemek. Még majdnem negyed századig mozognak a légzőhinták, működnek a vastüdők és sétálhatsz kézipumpával a parkban azok között, akiket ki

lehet vinni levegőzni. Utánpótlást egész biztosan nem kaptok, hála Sabin professzornak – aki mellékesen megjegyvezve, szerintem egyike a XX. század legnagyobb embereinek, és – aki amióta kitalálta a cseppjeit, a gyermekbénulás gyakorlatilag megszűnt. Szóval, ha addig el nem patkol, a kis Ferike huszonnégy év múlva harmincnégy esztendő, a szőke Lángné pedig ötvenkilenc lesz. És ezt az időt végig fekvé fogják tölteni, a világból nem kapnak nagyobb perspektívát, mint amekkora az ajtótól az ablak felső kétharmadáig terjed. Szerintem ezeket életben tartani nem humanizmus, ez kegyetlenség.

Amikor idáig eljut, én rendszerint már felpaprikázódom:

– Szóval megint kitört belőled a Horthy-tiszt? El kellene pusztítani őket? Tegyük úgy, mint Hitler?

Tudom, hogy igazságtalan vagyok, mert ha Pista tiszt volt is, egyáltalán nem nácibarát, és utálta a németeket. Otthon, a fiókjában van egy maréknyi kitüntetés, még a Magyar Érdemrend Középkeresztjét is őrzi, de büszke rá, hogy német kitüntetésé egy sincs. Ilyenkor ő is dühbe gurul:

– Én honvédtiszt voltam, fiam és nem SS. Te pedig ápolónő vagy és nem liba. Nagyon jól tudod, hogy nem gázkamrákra, krematóriumokra meg ilyesmikre gondolok. Azt azonban, ha megfeszülsz sem hiteted el velem, hogy ezeknek a szerencsétleneknek nem teher az élet. Nem beszélek arról, hogy ők milyen terhet jelentenek az élőknek!

Ezután rendszerint elkezd a történelmi példákat. A Taigetoszt, ahonnan lehajigálták az életképtelen csecsemőket, meg a primitív népet, akik kiviszik a dzsungelbe a tehetetlen öregeket.

– Mi azonban nem élünk a dzsungelben – mondom.

Ezen már csak nevet:

– Csakugyan nem?

Pistának van egy farkasmosolya, amit nagyon ritkán produkál, de ettől végigfut a hátamon a hideg. Ilyenkor legjobb abbahagyni.

Teher-e a mi betegeknek az élet? A kicsinyeknek, ezek vannak többségben, egész biztosan nem az. Öntudatlan kis állatkák voltak, amikor bekerültek hozzánk. Esmélő életükben nem láttak mást, mint kórtermet. Nekik a torkukban lévő kanül a test természetes része, és heti kétszeri cseréje épp oly magától értetődő, mint nekem mondjuk az, hogy mindennap háromnegyed egykor lemegyek a nővérétkezőbe ebédelni.

Ugyanakkor érdekes módon éppen ezek vannak legjobban oda Pistáért. Ha naponta egyszer vagy kétszer bemegy a IV-esbe, visszhangzik az egész terem a követelésüktől:

– Pista bácsi, mesélj! Pista bácsi, mi újság a nagyvilágban?

Még Jóska is megszólal ilyenkor, pedig az ő hangja olyan, akár a békabrekegés, csak nagyon kevesen értjük, amikor mondani akar valamit. Pista érti, és mesél nekik egy-két rövid históriát. Tulajdonképpen ahhoz mérten, hogy elvált ember és soha nem volt gyereke, nagyszerűen bánik a kicsinyekkel. Ez a „mi újság a nagyvilágban” kifejezés is tőle származik. Akkor találta ki, amikor elmeséltem neki, hogy valamelyik délelőtti közvéleménykutatást rendeztem a gyerekek között. Olyasféle kérdés volt, amire a „rendes” gyerekek alighanem a legváltozatosabb válaszokat adják:

– Ha felnősz, mi szeretnél lenni?

Sokan a vállukat vonogatták, ha történetesen egyáltalán tudták a vállukat vonogatni. Ezek alighanem, ha öntudatlanul is, de leszámoltak magukban azzal, hogy semmi. Életük végéig kórházlakók lesznek. Nem gondolkoztak rajta, nem tudták. Olyasfélét a többi közül sem mondott egy sem, hogy úrhajós, mérnök vagy hajóskapitány. A kis Ági mindenestre kijelentette, hogy ő takarítónő, Ferike meg éppen ablakmosó. Ági sosem kerül ki az ágyból, őt megértettem. A takarítónő időnként a markába nyomja a hosszúnyelű partvis végét és szabad neki az ágy rácsán keresztül ide-oda húzkódnia. Amíg el nem fárad – és persze nagyon gyorsan elfárad –, de neki még ez is a mennyei gyönyörűségek teteje. Ferike és az ablakmosás azonban rejtélyes volt. A gyerek aligha hallhatta arról, hogy az utcai kirakatmosókat állítólag nagyon jól fizetik.

– Miért éppen ablakmosó, te!/? – kérdeztem csodálkozva.

A világ legtermészetesebb hangján válaszolt, kicsit talán lenézően is, mint afféle éretlen felnőttnek szokás:

– Mert az *egészen* kinézhet az ablakon!

Ágyából ő csak a kék eget, a bárányfelhőket, vagy ha különösen nagy szerencséje van, egy elhúzó repülőgépet láthat. Pisti azóta mindig neki mesél valamit a nagyvilág újságjaiból.

A nagyvilágból egyébként minden csütörtökön és vasárnap csak a szülők, rokonok jutnak be ide, és gyakran még ez is sok a jóból. Az egészségesek az ilyesfajta beteggel általában nem tudnak mit kezdeni,

sajnálni pedig nem szabad őket. Ez talán az egyetlen, amiért komolyan megsértődnek, ha pedig a látogató elmegy, alaposan leszedik róla a keresztvizet. Egyiket-másikat a könnyebb esetek közül olykor rövid időre ki lehet adni otthoni látogatásra. Múltkor az egyik anya behozta azt a fényképet, amit odakinn csináltatott. A kis Zsófi fel volt öltöztetve talpig fehérbe, hosszú fátyollal, mint egy angyalka imitáció. Annak a ficamodott eszűnek nem akadt más gondja, mint hogy ezt a kis görcsöt elvigye első áldozásra! Én ennél pogányabb vagyok, mert az is eszembe jut, hogy az isten egyáltalán miért engedélyezi a sorsukat. Bora, amíg nem volt vőlegénye, néha maga is kivitte valamelyiket a városba. Persze nem áldozni, még csak nem is templomba, hanem a Vidám Parkba vagy múzeumba. Az ilyen kirándulás azonban valóságos hadművelet. Hiszen járni alig tudnak, meg többnyire kézipumpát is kell hurcolni, az ember sosem tudja, mikor van szükség rá. Nem beszélve arról az állandóan fenyegető veszélyről, hogy éppen ilyenkor talál eltömődni nyállal a kanül, le kell szívni és száguldhatsz vissza. A kórház persze az ilyesmit nem fizeti, az effajta kirándulás a saját zsebünkre megy, és még jó, ha visszafelé nem kell taxit fogadni. Akármilyen könnyűek is, kézben elég nehéz felhurcolni őket a meredek úton, néha már azt hiszem, hogy leszakad a vállam. Tulajdonképpen nem tudom, hogy miért is csináljuk.

Nevetségesen könnyűek. Lángné például, akinek gyereke is van és akitől tavalyelőtt vált el a férje, huszonhét kiló. De csinosítja magát, rúszozza a száját, és múltkor szemceruzát vásároltatott magának.

– Azt hiszed, hogy ennek nincsenek vágyai? – kérdezte egyszer Pista, és természetesen testi vágyakra gondolt.

Vannak. Hátborzongató, hogy mennyire vannak. Dános például, az a férfitbeteg, aki júliusban halt meg, mást sem tudott kérdezni, mint hogy én mi mindent és hogyan engednék csinálni magammal, ha történetesen egészséges lenne és tetszene nekem? Tetejébe nagyon valószínű, hogy egészségesen tetszett volna. Valamikor jóképű férfi lehetett, és egészen elképesztő szerelmi fantáziája volt. Bár a főorvos azt mondta, hogy ez csak itt, a sokéves fekvés alatt, szóval gondolatban alakulhatott ki, mégis iszonytató. Nem lehetett mást tenni, mint többé-kevésbé ráhagyni mindent, de azért mégis szeretném tudni, hogy mit szólna a normális életben egy huszonkilenc éves, csinos nő, ha arról értesülne, hogy megkívánta

egy huszonöt kilós férficsontváz? Dánosba mindehhez még szerelmes is volt az egyik nővér, akiről különben azt lehetett volna hinni, hogy ép-elméjű.

Teljesen zárt, külön világ ez, még a gyermekálmok is mások. Péter például szeret és tud is rajzolni. Azt hiszem, komoly tehetség. Múltkor lerajzolta az injekciózásra induló doktornőt, döbbenetesen precízen, olyan részletekkel, ami másnak eszébe sem jutna. Pontos volt a köpeny-gombok formája is, de még sokkal inkább az a kéz és láb érhálózata. A doktornőnek minden olyan része, amit nem takart ruha, úgy festett, mintha egy anatómia tankönyv oktatótáblájából vágták volna ki. Ráadásul nyomban odarajzolta a bosszú angyalát is, egy vaddisznó agyará, vigyorgó szörnyeteget, aki a doktornő mögött lopakodik, és amíg az injekciózni készül, emez az ő hátulsó felébe dőf egy hatalmas tűt. Én azt hiszem, ennyi idős koromban még hittem az őrangyalban. Vallásosan neveltek, meg különben is, kislányoknál másképpen van ez, mint fiúknál. Péter őrangyal-elképzelése azonban valami egészen speciális. Egy sisakos, szárnyas szörnyeteget rajzolt, markában hatalmas szöges bunkóval. Ez volt az „őr” angyal.

– Ez a bunkó minek? – kérdeztem.

– De hiszen őriz! – mondta csodálkozó, kerekre nyílt szemmel. – Engem őriz.

Nem az angyalok őrzik őket, hanem mi. A valóságérzékük azonban teljesen megváltozik, a felnőttek esetében kificamodik. Az senkinek még véletlenül sem jut eszébe, hogy azért a kezelésért, kosztért, környezetért, ápolásért, amit kap, esetleg hálás legyen. Ne nekünk, hanem az államnak vagy mit bánom én, akár az úristennek. Erről szó sincs. A világ legtermészetesebb dolga, hogy itt mindenük megvan. Még kevés is. Az egyik beteg egész pontosan elmagyarázta, hogy szerinte az ő részükre milyen kórházat kellene építenie az államnak:

– A földszinten lennénk mi, betegek. Az emeleten pedig a lakások, hogy mindenkinek ott élhessen a családja. Amikor a hozzátartozók végeznek a napi munkával, lejöhetnének, vagy bennünket lift vinne fel hozzájuk.

Ők ragaszkodnak a családhoz, de a családok egyre kevésbé hozzájuk. Sokukat egyáltalán nem vagy csak elvétve látogatják. Ilyesformán igazán

szeretném tudni, hogy hol van az az atyafiság, amelyik ebbe az elképzelt kórház-bérpalotába, félig örültekházába beköltözne? Hozzá kell tenni, hogy ez nemcsak elképzelés, fantazmagória, hanem szemrehányás is. Az illető a legőszintebben fel van háborodva azért, hogy ennyi esztendő betegeskedése után ilyen kórház még nem létezik. Tovább magyarázza:

– Ápolónőből sem kellene olyan sok, mint mostan. Az anyák, feleségek segítenének...

Csakugyan, majdnem annyian vagyunk nővérek, mint amennyi a beteg. Sehol nem dolgoznak ekkora apparátussal és ilyen drágán.

– Kidobott milliók – mondja Pista. – Először is isten tudja, hány millióért, átépítették ezt a jobb sorsra érdemes villát, ami Horthy Pista idején valószínűleg sokkal vidámabb hely volt. Felszerelték a drága pénzen külföldről, tehát valutáért vásárolt gépeket, a tartalék aggregátorokat, hogy függetlenek legyünk a városi áramszolgáltatástól, szóval mindent. Fizetnek három orvost, fizetik Borát, egy sereg szakképzett ápolónőt, engem, a beteghordókat, takarítónőket, a fűtőt. Gondosan összeállított étrend szerint főznek, műszereket használnak, orvosságokat dobnak ki az ablakon. És mindezt miért? Csak azért, hogy negyvennyolc hullajelöltnak, akikből a társadalomnak soha – érted? –, soha egy krajcár haszna nem lesz, a tudomány adta mai lehetőségek végső határáig megnyújtsák az agóniáját! Mi ez, ha nem a lehető legkegyetlenebb humanizmus?

– Pista! De hiszen ezek a hullajelöltek *emberek!*

Dühösen bólint:

– Tudom, emberek! Rendszertanilag természetesen azok. Géppuskával, aknavetőkkel, repülőbombákkal, torpedókkal meg akasztófakötéllel az elmúlt háborúban állítólag nem kevesebb mint ötvenmilliót irtottak ki ebből a fajtából, pedig azok méghozzá társadalmilag hasznosak is voltak! De ezek...

Néha azt kell gondolnom, hogy akármennyire utálja is a németeket, Pista a lelke mélyén mégis csak náci, vagy annyira megtöltötték az ölés, a halál gondolatával, hogy nem tud szabadulni tőlük. Ez azonban csak ösztönös riadalom, ahogy ő mondja, konvenciótisztelet bennem, mert nem könnyű vitatkozni az érvelésével. Hiszen az egyház is mondatja a jó halál imáját, a könnyű halálét. Nem kellene tudniuk róla, csak egyszerre,

váratlanul, kíméletesen és főleg fájdalom nélkül... Nem az lenne a humánus, hogy ha emberi életet nem tudunk biztosítani, legalább adjunk emberi halált? De van-e egyáltalán emberi halál? Megkavarodik a fejem, pedig tulajdonképpen nem is kellene erről gondolkodnom. Itt kapom a fizetésemet, itt kaptam munkát, mi más tartozik énram?

Később, amikor az augusztusi kettős ünnep után megjöttem szabadságról, kiderült, hogy Pista is csak a száját járatta. Vártam, hogy a reggeli körútnál bekopogjon: – nincs sehol. Délben épp úgy nincs. Ebédnél aztán megkérdeztem Borát, hogy hová lett?

– Mi az, hát nem tudod? Persze, hisz te nem voltál itt tegnapelőtt. Összeégett és bevitték a Koltóiba!

Elsápadtam:

– Összeégett?!

Egy ilyen szó mögé mindent oda lehet képzelni, kezdve a legrosszabbnál. Természetes, hogy a legrosszabbnál kezdtem, és tüstént megszenesedett hullák jutottak az eszembe. Szerencsére nem ez történt, és Borából viszonylag szaporán ki lehetett hámozni a lényegét. A műszerézműhely ott van közvetlenül a nagy terasz alatt. Pista odabenn dolgozott, a gyerekek pedig kinn napoztak a feje felett. Már akit ki lehet vinni. Aztán egyszerre csak fellobbant az egyik gázpalack. Három van belőlük odabenn a műhelyben, mindegyik akkora, mint egy kisebb repülőbomba. Nem lehet tudni, hogyan történt, elég annyi, hogy a vakító kék lángra valamennyi beteg felriadt. Aztán a terasz alatt megjelent Pista. Úgy mondják, teljesen valószínűtlen látvány volt. Először a természet ösztönös reakcióját követhette. Egy ugrással kívül volt az ajtón, de aztán megállt, egy pillanatra felnézett a betegekre és újra visszament. Felölelte a már égő gázpalackot, kilódította, hogy egészen a vízmedencéig gurult és beleesett. Közben a láng végig perzselte a két karját, megcsapta az arcát, meg a haját. Eloltotta önmagát, utánaugrott a gázpalacknak, aztán égetten és csuromvizesen kihordta az udvarra a többit is. A mentők vitték el, alaposan megégett.

Ha a három gázpalack felrobban, menthetetlenül romba dől a felette lévő terasz, elpusztítja az aggregátorokat, és mivel az áramszolgáltatás teljesen megszűnik, megállnak a hinták és a vastüdők, vagyis néhány perc leforgása alatt nincs egyetlen betegünk sem. Pistát pedig a robbanás

elsőként tépi darabokra.

- Miért tetted? – kérdeztem később, amikor meglátogattam a kórház-
t. A gézkötések alól rám villantotta kaján-kegyetlen farkasmosolyát és
át vont:

- Kegyetlen humanizmus. Úgy látszik, épp úgy, mint a magatokfaját,
nem is elkapott a gépszíj...

A három palack, amit kihordott az udvarra, darabonként hetvenöt
öt nyomott. Az első valamivel kevesebbet, mert abból a gáz egy része
gég formájában már eltávozott.

(1966)

Bérház Budán

Kilencven évvel ezelőtt még a Duna kanyargott itt. Az öreg Pallas Lexikonban lévő várostérkép zsombékos, semlyékes vízpartot mutat a Műszaki Egyetem és a nevében is ezeket a terepviszonyokat megőrkítő Lágymányos helyén. A part a mai Bartók Béla út párhuzamos oldalánál ereszkedett a vízhez, a Kisrabló Étterem és a laktanya helyén. A Gellért fürdő még Sáros fürdő nevet viselt, a Ferenc Józsefből lett Szabadság híd pedig csak „tervezett” volt. Igazi régi házak éppen ezért nincsenek is erre. A bérház, amelyről a következőkben szó lesz, sem az. A középkorúak sorába tartozik. 1929-ben készült el az akkor már Budafoki névre keresztelt volt Promontori úton. Ez a középkorúság persze csak viszonylagos, hiszen a házak tulajdonképpen lassabban öregszenek, mint a bennük lakó emberek. A körülötte lévők többsége azonban valamivel idősebb; a futamodásnyival távolabb lévő Lágymányosi lakótelep viszont olyan nevetségesen fiatal, hogy mellette a ház, megviselt külsejével, már éreztetni tudja a meglett korúak tekintélyét. Hétemeletes, ami megfelel a tényeknek, de a hivatalos elnevezéseknek nem. Az egyik emelet a csalóka „fél” jelzést viseli, jóllehet egy centivel sem alacsonyabb a többinél. Ezenkívül a manzárdon is laknak és a földszinten úgyszintén. A földszint hét, udvarra nyíló lakása félkomfortos, sőt az egyiküknek egyáltalán nincs ablaka, csak az ajtó üvegén át kap fényt. Eredeti elrendezés szerint mindegyik emeleten egy négyszobás, három háromszobás és egy kétszobás lakás volt. Valamennyihez hall tartozott és személyzeti szoba. A ház két utcai főfrontján kilencvenöt ablak van és tizennyolc erkély. Ünnepi alkalmakkor a zászlót a félemeleti saroklakás ablakánál elhelyezett vastartóba dugják. Gyászesetek alkalmával szintén. Az úrnapi körmenet két alkalommal is megáll a ház előtt, a kaputól jobbra-balra felállított kis oltároknál. Az oltárdíszítést a földszinti lakók végzik társadalmi munkában.

A fentebb említett eredeti elrendezést hangsúlyozni kell, hiszen mióta a ház családoknak ad otthont, nemcsak az ország életében történt egy s

más változás, hanem az ittlakókéban is; ha pedig egyáltalán szabad egy épület esetében életről beszélni, úgy a házban úgyszintén. Ennek az írásnak épp az a célja, hogy ezeket a külső-belső változásokat számba vegye. A számbavételhez helyzetem roppant előnyös. 1929. november 1-jén költöztünk ide, itt nőtem fel, édesanyámmal ketten mi vagyunk a ház legrégebb lakói.

A külső változások is szembeszökőek. Az egyik udvari tűzfal síkján 1945-ben belövés bontotta meg a téglákat. A háború ütötte sebben – a legkisebb szimbólumteremtő szándék nélkül említem – ma galambok tanyáznak. A fővárosért vívott harcok más jelét már nem őrzi ilyen szemmel láthatóan a ház, mégis ez az időpont volt az, amelytől a változások dandárját számítani kell. Ez amolyan szociográfiaféle lévén, helyet kaphatnak benne számszerűen rögzített adatok is. Szeretem az ilyen összegzéseket, nagyjából így:

<i>A házban</i>	<i>eredetileg volt</i>	<i>ma van</i>
lakás:	38	45
szoba, személyzeti szobákkal:	129	130
lakó kb.:	150	200
egy lakásban átlagosan lakó:	3,94	4,44
egy szobában átlagosan lakó:	1,16	1,53
kiskorú gyerek:	18	41
háztartási alkalmazott:	26	–

A gyermekszám emelkedése szembeszökő, de sajnos egyáltalán nem jelent népszaporodást. A háború előtti – zömmel idősebb, nyugdíjas – lakók jó néhány helyébe újak, fiatalabbak költöztek, akik még nem bocsáthatták szárnyukra ivadékaikat. A lakások számának gyarapodása könnyen magyarázható a leválasztásokkal.

A ház régi lakói közt volt két tábornok, egy ezredes, egy őrnagy, egy huszárfőhadnagy, egy tengerészkapitány, egy bárónő, egy detektívfelügyelő, két ügyvéd, két orvos, egy kúriai bíró, egy egyetemi tanár, egy gimnáziumi igazgató, egy tanár, egy újságíró, két mérnök, két színész, egy szobrászművész, három miniszteri tanácsos, egy gyárigazgató, négy vagyonából élő tőkés „magánzó” és a már említett huszonhat cseléd.

A maiak között van egy ezredes (nem azonos a régivel), négy orvos, három mérnök, két zeneművész, három tanár, két színész, egy pénzügyőr őrnagy, egy újságíró, egy gépkocsivezető, hat ipari szakmunkás, egy nyugdíjas takarítónő. Cseléd, vagyis háztartási alkalmazott egy sincs. (Bejárónő öt.)

Egy lágmányosi úriházban nem lehetett akárki házfelügyelő. Fülöp úr eredetileg épületlakatos volt, magas, komoly ember, kitűnő szakmunkás és olyan tökéletes modorú, ami ellen még a legkényesebb igényűek sem emelhettek kifogást. Fülöpék fiatal házasokként költöztek a nagy bérház egyszobás házfelügyelői lakásába. Itt született mindkét fiuk, és innen is mentek nyugdíjba. Nehéz vitatni, hogy ezzel az állással megcsinálták a szerencséjüket. A harmincas évek nagy gazdasági válsága idején Fülöp úr, aki a központi fűtést is kezelte, és maga végzett el a házban minden apróbb-nagyobb javítást, állandó keresetnek örvendhetett. Az éjszakai kapunyitás embertelen munkája ehhez még napi két-három pengőt hozott, dupláját vagy háromszorosát az akkori mezőgazdasági napszámnak. Fülöpék társadalmi megkülönböztetését tulajdonképpen csak azon lehetett észrevenni, hogy kivétel nélkül mindegyik emeleti lakónak ők köszöntek előre, és míg a ház valamennyi nem földszinti asszonyának kijárt a „nagyságos” vagy „méltóságos” megszólítás, a házfelügyelő felesége egyszerűen csak „Fülöpné, kérem” volt mindenkinek, bármennyire úrnak titulálták is a férjét. Hosszú évekkel később aztán egészen váratlan helyről jött a pofon. Amikor a nagyobbik Fülöp fiút (ma a mérnöki tudományok kandidátusa) be akarták íratni a Feneketlen-tó melletti nagy cisztercita gimnáziumba, a kerületen uralkodó fehérfeke papok váratlan gorombasággal utasították vissza, hogy házmestervadékok úrigyerekek közé felvegyenek. Mindkét Fülöp fiú (a kisebbik orvos lett) a demokratikusabb hajlandóságú, de éppen ezért sokkal kevésbé előkelőnek számító Toldy Ferenc Gimnáziumban végzett.

Nem volt kellemetlen dolog házmestergyerekek játszótársának lenni. Miénk volt az egész udvar, ami nagy, tágas, levegős; sőt, amióta egy néhai mentőfőorvos jóvoltából növényeket is ültettek kavicsos talajába, kis jóakarattal kertnek mondható. Van benne egy cseresznyefa, egy óriási, szív alakú leveleket hordozó szivarfa, néhány ványadt cserjeféle, és egyik szegletében meglepően szépen díszlik az erdei páfrány. A poroló aszerint

szolgált hajónak vagy dzsungelbeli fának, hogy éppen a „Halálfejes lobo-gók alatt” című kalózfilmét láttuk-e, vagy Johnny Weissmüllert Tarzan szerepében, húsz fillérért, a közeli Nap moziban.

A harmincas években, emlékszem, mindig volt a házban két-három üres lakás. A béreket „akárki” nem tudta megfizetni; és az ilyen akárkik nem is számíthattak arra, hogy a dúsgazdag Dóra Szergiuszék házában lakáshoz jussanak. A furcsa nevű görög milliomosnak a fővárosban többfelé voltak bérháza, de ő maga is itt lakott, az úgynevezett jobb középosztálynak otthont adó Lágymányoson, melyet ciszterek kezdtek el Szent Imre-városnak nevezni és ahol a „partáj”-okkal sohasem volt baj.

Az egyszerű emberek kizárólag az udvari lakásokban éltek. Pontosabban: a házfelügyelők, egy pedikűrös, Zsiga úr, a cipésmester, Simonné, a tejesasszony, egy volt zsoké, az Amerikát járt segédmunkás, Hajdú, aki öregségére váratlanul feleségül vette hosszú éveinek vadházastársát és Simon Sanyi, a tejesasszony fia. Utóbbinak világszép menyasszonya volt, és máig is kiderítetlen okból, amíg az anyja odakinn beszélgetett az udvaron, odabenn a díványon szájba lőtte magát.

A házbeli emberi kapcsolatok az évek során igencsak megváltoztak.

Minden bizonnyal Géczy tábornok úr volt a formabontó, a második emeletről. Történetesen a nagyapám. A történelmi nevet viselő öreg lovasgenerálissal még a nadrágján díszlő vörös lampasz sem feledtette, hogy szerény módban látta meg a napvilágot. Valamikor úgy szökött katonának, és saját erőből jutott az akkoriban még eléggé ritka, magas rangba. Ő szívesen elüldögélt délutánonként egy-egy félórát Fülöpék házmesterlakásában. Az új háború kitörésekor már nem élt, és mint kivétel egyáltalán nem erősítette a szabályt. A ház lakói ugyanis nagyjából-egészéből nem érintkeztek egymással. Nem számítva természetesen, ha a lépcsőházban vagy a liftben valakit a másik mellé sodort a véletlen. Ilyenkor a köszönés és néhány jómodor előírta szó kötelező volt. A magasrangú katonatisztek azonban nem látogatták a miniszteri tanácsosokat, mert civilekkel lehetőleg nem járt együvé katonáember. Pröhle professzor, az ismert keleti nyelvész ugyanakkor szívéből lenézte az egész „csákós virscaftot”. A miniszteriális urak viszont őt szolták meg közismert turáni-misztikus világfelfogásáért, ahonnan később egyenes útra vitt a nyilaskeresztes pártba. Dóráék vagyonát mindenki tudomásul vette,

de maga a vagyon az igazi jó családok ajtaján még egyáltalán nem biztosított belépőt. Az egyes, látszatra zárt rétegeken belül is kideríthetetlen rangfokozatok húzódtak. A két tábornok egyformán huszártiszt volt, de az egyik császári és királyi, vagyis az előkelőbb közös ezredbeli, míg a másik „csak” honvéd. A bonyolult értékelési rangsorban az ötödik emeleti Jármly, nyugalmazott huszárfőhadnagy magasabban állt, mint Győrffy ezredes az elsőről, aki gyógyszerésztiszti parolit viselt. A magyar királyi honvédség tisztikarának legalján húzódó (és persze legfontosabb) „bakatiztekből” egy sem fordult elő a házban. Az igazgató úr a Törley pezsgőtől hiába kapott kétszer akkora fizetést, mint bármelyik V. fizetési osztálybeli nyugdíjas, nem aspirálhatott komoly társadalmi észrevételre, hiszen kiszivárgott a híre, hogy felesége származásának tagadhatatlanok a bibliai vonatkozásai. Hétközben azért egy-egy gondosan válogatott bridzsparti összeverődött valamelyik lakásban. A bridzs nem annyira kártyajáték volt és sohasem hazardjáték, hanem tudomány, melyet például nagyanyám akadémikusi fokon művelt. Ilyenkor teát illet adni, száraz süteményt, esetleg haboskávét. Nyáron az emeleti lakók többsége elutazott. Dórának a dalmát, az olasz vagy a francia tengerpartra, a miniszteriális urak Balatonföldvárra, Hévízre, de sohasem Siófokra, ami köztudomásúan Zsidófok volt. A katonatisztek a különböző tiszti üdülőkhöz. A legtöbben azonban falura, hiszen aki csakugyan számított valakinek, annak vagy sajátmágának, vagy atyafiságának volt néhány száz holdja, ahol nyaranta egy-két hónapot, esetleg hármat is el lehetett tölteni. Mindannyian gondosan őrizték kapcsolatukat a földjükkel, némi nosztalgiával. Aligha akadt egy is köztük, aki tudta volna, hogy állása, beosztása tulajdonképpen a földbirtokos osztály fokozatos elszegényedéséből ered.

Nem foglalkoztak társadalmi és közgazdasági ismeretekkel, marxizmussal pláne nem.

1942. szeptember elsején, az egyik éjszaka váratlanul bombák robbantak a ház közvetlen közelében. Egyszerre mindenki nagyon komoly okát érezte annak, hogy levonuljon az óvóhelyre. Az aprócska repeszbombák ugyan nem okoztak említésre érdemes kárt, de ettől az éjszakától kezdve rangot kapott a pince, amelynek létezését odáig csak mi, gyerekek méltányoltuk. A pincével együtt pedig Vállay kapitány, aki régesrég otthagya a kereskedelmi tengerészetet, és akit eddig senki nem vett

nagyon komolyan a házban. Hiszen a manzárd egyetlen lakásában volt otthon. Ő volt a házparancsnok. Közmeglepetésre kiderült, hogy még nálunk, gyerekeknél is jobban ismeri a házat. Tudta például, hogy veszély esetén a pincéből a kazánház kéménynyílásába vert vasfokokon fel lehet jutni a tetőre, sőt ha a hét emelet terhétől a pince beszakadna, menekülésre alkalmas a vízhálózat emberderéknél vastagabb fővezetéke is. Mindez nagyon izgalmas volt, és mindannyiunkat őszintén bosszantott, hogy a felnőttek jó része mennyire nem vette komolyan ezeket a lehetőségeket.

Csővekben való mászkálásra csakugyan nem került sor később sem, de sok minden egyébre annál inkább, ami azon az emlékezetes szeptemberi éjszakán legalább olyan valószínűtlennek tűnt.

Az ostrom heteit nem töltöttem Pesten, és nem töltötték sokan mások sem. Próhle professzort például a turáni állameszme egyáltalán nem gátoolta abban, hogy a germán Nyugaton keressen menedéket. A miniszteriális urak egy része is követte a kiürítést és intézte az ország pénzügeit, közoktatását vagy egyre jobban elcsökevényesedő igazságügyét előbb Veszprémben, majd Szombathelyen, Sopronban, legvégül Kőszegen.

Aki benne élt, az talán maga sem vette észre, de a visszatérőnek szembeszökő volt, hogy milyen nagy változásokat értelt a ház életében egyetlen esztendő. A nagy amerikai légitámadás – 1944. április 3. – után mentem el, és a közlekedési lehetőségek megindultával vonattetőn, mozdony oldalán, fékezőfülkében vergődtem vissza eléggé kalandosan a fővárosba. A ház állt. Lépcsőháza ablaktalanul, kapuja téglákkal félig berakva. Az 5. számú lakások világító udvarát (pestiesen: „Lichthof”) két emelet magasságig törmelékkel tömte meg egy bomba. A tető bádoglemezeit és eternitlapjait aknák és alacsonyan támadó repülőgépek marcangolták széjjel. A falakon könnyű fegyverek lövedékének számtalan nyoma. Gáz nem volt, villany csak az alsó lakások egyik-másikában, de súlyosabb találat sehol, és a nagy ház valamennyi szobája lakható maradt.

A változás legjellegzetesebb jegyei mégsem ezek voltak. A földszinti lakók rendszeresen érintkeztek az emeletiekkel, az emeletiek pedig egymással. Sőt, mintha a földszintiek súlya, jelentősége megnövekedett volna. A pincében eltöltött hetek során – amikor a negyedik vagy éppen ötödik emeletre feljutni felért egy frontkatona járőrvállalkozásával – a

földszint még viszonylag jól védett volt. Itt többé-kevésbé lehetett főzni, jó ideig még aludni is. A pincebeli élet észrevehetően közelebb hozta egymáshoz az embereket. Aki a másik leñcsésfazekába naponta beláthatott, az előtt a fazék tulajdonosának tekintélye nagyon rövid idő alatt a kémény füstjével együtt távozott. Az ostrom után látnivaló volt, hogy az igazgatók lejárnak és észrevehetően összebarátkoztak a zsokéval és feleségével. Zsiga suszter felesége az óriási termetű Okolicsányi őrnagyékhöz lett bejáratos. A házban pedig megkezdődött az önellátás és a szabad gazdálkodás kora. A pincebeli élményekről nagyon nehéz részleteket megtudni. Mintha a házbeliek a gyors feledést azzal is szolgálni remélték volna, hogy az átéltekről keveset beszéltek.

Az udvar földje, melyben nemhogy az ásónyom, hanem még a gereblye karcolása is kavicsot vetett föl, most termőtalajjá lépett elő. A poroló környékére paprikapalánták kerültek, babvetés, és nagyanyám gondosan számon tartotta az általam ültetett tizenhárom paradicsomtövet, melynek kacsozása is rám hárult. Fülöpék kacsát, libát, később pedig disznót tartottak. Baromfija minden földszinti lakónak volt, de az emeletiek közül is soknak. Az udvarra nyíló ablakok mögött alvók minden reggel falusias kakaskukorérolásra ébredhettek. Még a vidékről egyre sűrűbb rajokban érkező batyuzó árusok is – akik szalonnáért, lisztért, tojásért, sonkáért vándoroltatták szerte az országba a szekrények mélyén rejtőző ágyhuzatot, fehérneműt, damasztterítőt, használt vagy új ruhát – elismeréssel nézték ezt a néhány hónap alatt megteremtődött háztáji gazdaságot. A légópince immár nem légmentesre használt, kettős, hangszigetelő ajtai mögött egy ízben véres tusát vívtunk két halálraítélt süldővel, míg több késszúrással sikerült mindkettőt leterítenünk.

A hivatali állások értéke megváltozott. Egy miniszteri tanácsosi nyugdíj csak bőségesen mért, de egyre kevesebbet érő papírpénzt jelentett. Ugyanakkor anyám nem túl jelentős tisztviselői helyét mindenki irigyelte, mert a Magyar Szőlőtermelők és Gyümölcsstermelők Országos Egyesülete rendszeresen adott lisztet, étolajat, sőt olykor szalonnát is. Amikor a görög-keleti szerb egyházközség, személyesen néhai Vujichich Dusan esperes úr jóvoltából egy alkalommal 25 deka kristálycukrot hoztam haza újságpapírtőlcsérben, legalább egy napra én voltam nagyanyám legkedvesebb unokája.

Új és azelőtt ismeretlen feladatokat jelentett a tüzelőanyag beszerzése. Máig élek a gyanúperrel, hogy az a dunaparti szovjet őrszem, akinek a háta mögül egy stílusosan viharos éjszakán dobogó szívvel és a súlytól reszkető inakkal elemeltünk egy kátránnyal átitatott talpfát, csak azért nem fordult vissza, mert már jó ideje észrevett bennünket. Volt a házbeliek közül olyan is, aki sokkal magasabb fokon kapcsolódott be a szabad gazdálkodás vérkeringésébe. Okolicsányi őrnagy például valószerűtlenül rövid időn belül személyautót szerzett, Csongrád megyébe járt, mindig volt zsírja, szalonnája, sőt olyan eldorádói javai is, mint például füstölt kolbász vagy éppen babkávé.

Vállay kapitány nem őrizhette meg házparancsnoki tisztét. Helyébe a demokratikusabb hangzású házmegbízott lépett, Dedinszky miniszteri titkár személyében. (Lánya ma ismert magyar költőnő Hollandiában.) Ő vezette a közmunka-nyilvántartó lapokat, és lakásról lakásra járva behajtotta a közmunkamegváltást. Egyetlen esetre sem emlékszem a ház ez idő táji életéből, amikor valaki a közmunkát csakugyan munkával teljesítette volna ahelyett, hogy az egyre hanyatló értékű pénzzel rója le. A ház lakóinak fizikai munkája még annyi téglát sem mozgatott meg a főváros újjáépítésénél, amennyi egy féltetős kutyaól falának felrakásához elegendő.

A ház megismerkedett a társbérlettel, amiről addig soha nem hallott semmit. Az eltűnt vagy Nyugatról soha vissza nem tért lakók helyébe újak érkeztek. Így például az ötödik emeletre egy mérnök és ugyanabba a lakásba egy szerb esztergályos, buszkalauzáló feleségével. Próhle professzor otthonába többen is beköltöztek. A másodikon egy feltűnően csinos, fiatal nő kapott otthont, akinek bejelentkezésekor Fülöpné arcizomrándulás nélkül volt kénytelen a lakónyilvántartó-könyvbe jegyezni, hogy az illető mindhárom kiskorú gyermekének eltérő a vezetékneve. A gyermekek anyja később sem igyekezett kordába szorítani magánéletét, aminek jóvoltából a ház egyik folyosója rendszeresen, addig sosem tapasztalt, hangos jelenetek tanúja lehetett. A ház egyre inkább kezdett hasonlítani külsőségeiben is egy „közönséges” pesti bérházhoz. Olyannyira, hogy semmilyen emlékezetes jele nem volt annak, amikor egy szép napon valamennyi emeletével és minden lakásával együtt átment Dóráék birtokából a magyar állam tulajdonába. Dóráék egyébként az államosítás után is lakók maradtak. Ezzel kapcsolatban nem árt néhány szót ejteni a ház politikai felfogásáról.

Alig hiszem, hogy a II.Világháború alatt vagy éppen előtt ezt a témakört érdemes lett volna boncolgatni. A házban voltak kormánypártiak (túlnyomó többségben, a mindenkori bármilyen kormányt pártolók), ellenzékiek (az ellenzék mindenféle árnyalatát képviselve, kivéve a baloldalt), de olyan csak elvétve akadt, aki a fennálló világ bármiféle változását különösebben óhajtotta volna.

Nagyobb fokú vallásosságra nem emlékszem. Így a háború után a legmeglepőbb a hitélet külsőségeinek fellendülése volt. A ciszterciek két-tornyú templomába a ház lakói közül egyre többen jártak el vasárnaponként. Majd amikor az egyik közeli sarki üzlethelyiségben kápolnát nyitottak, oda is. Mindszenty Gellért-hegyi szónoklatának is volt innen közönsége.

Okolicsányi őrnagyék, szokott brilliáns érzékükkel, néhány hónappal a kitelepítések előtt költöztek vidékre. A házból egyébként kitelepítették Dóráékat, két volt miniszteri tanácsost és a gyógyszerész ezredest, detektív főfelügyelő vejével együtt. A régi lakók között – már csak százalékos részarányuk miatt is – elsősorban az emeletiek között aratott a halál. Meghalt a két tábornok, a kúriai bíró, a gimnáziumi igazgató, az egyik miniszteri tanácsos, egy vegyész mérnök, később Vállay kapitány. '56-ban nyugatra ment három fiatalok, az egész Dedinszky család és vidékről állítólag a két Dóra gyerek. Természetesen egyetlen lakás sem maradt üresen, sőt a beköltözők között akadt olyan, aki egyenesen a Ferencvárosból érkezett. Teljesen eltűntek a házból a cselédek. Szobáikat részben a felnövekvő gyerekek foglalták el, nagyobb részben azonban az albérlők. Albérlők módosabbjából egyébként az utcai szobákba is jutott. Például hozzánk egy idős orvosnő, akit hosszú évek pereskedése és néhány bírósági ítélet árán sem lehetett kitenni.

Külső változás: eltűntek az üzletek, a cipész, a trafikos, a szabó és a tejes. Mindkét utcafrontot hivatalok foglalják el, bejáratak részben a kapualjból szolgál.

Érdekes módon megváltozott a földszinti lakók szerepe. A szinte a ház tartozékainak számító Fülöpék elérték a jól megérdemelt nyugdíjkorhatárt és elköltöztek. Utóduk még jó ideig híjával lesz azoknak az évtizedeknek, melyek szükségesek ahhoz, hogy a ház lakói valakit maguk közé fogadjanak. Erről a befogadásról ugyanis ma tulajdonképpen az

alsó lakók döntenek. Ők, a legrégebbiek; a kevés megmaradt emeleti nem számít ide; annyira-amennyire még közösség és enyhe lenézéssel, nem egyszer góggal veszik tudomásul a beköltözőtötteket. Ők veszekednek az udvaron játszó gyerekekkel, de ezek a veszekedések is hagyományörzők, mert az udvaron mindig voltak gyerekek (a legelső én), és azokkal mindig kellett veszekedni. Ha meghal egy-egy a régi emeletiek közül, akkor – bizonyosságául annak, hogy mennyire természetesnek érzik a társadalmi különbségek megszűntét – illendő módon elmennek a temetésre, és ezt a hozzátartozók el is várják. Csak mi követtük el azt a modortalanságot, hogy meghalt nagyanyámat az ősei közé, Vas megyébe vittük, és így sokakat megfosztottunk a gyászbeszédnek végighallgatásának élvezetétől.

Egy bonyolult társadalmi ranglétrákat ugyan nélkülöző, de persze tévedés lenne azt hinni, hogy ilyen különbségektől mentes, kisközségi létszámú lakóknak adnak otthont az ütött-kopott falak.

A tűzfalon ütött gránátseb téglái között még néhány évig vidáman élhetnek a galambok. A ház általános tatarozását a tervek 1970-re írják elő.

(1967)

Anyasági érdemérem

– A Beke család –

I.

Beke Sándoréknak fejtelt házuk van a Fő utcában. A „fejelés” annyit jelent, hogy a régi, keskenyebb végével az utca felé forduló lakóház tisztaszobája mellé építettek egy másikat. A tetőszerkezetet felemelték, az ablakokat kicserélték, így a ház tagadhatatlanul rangosabb, Fő utcába illőbb lett. Tavasztól késő őszig dolgoztak rajta, de jószerivel alig akadt munka, amihez szakiparost kellett volna hívni. Beke Sándor világéletében fűrő-faragó ember volt, ha kellett, ács, ha a szükség úgy kívánta, szíjjártó vagy bognár. A mai fiatalok között már csak elvétve akadnak ilyen mindenhez értők, akiket ezermesterségre szorított a sorsuk. A négy hold iskolája ilyesformán most igencsak meghozta a gyümölcsét. A veje ezenkívül kőműves, a nászura szintén, így amire a fia esküvőjére sort kerítettek, már készen volt az új szoba. Ötször négyméteres, padlózva. A faanyag volt a drágább, ha azt sikerült volna valahonnan bontásból előteremteni, az OTP-re sem lett volna szükség. Így azonban harmincötezer forint erejéig eladósodtak, és bár az adósság igazság szerint nem sok, bőségesen elég fejfájást okoz az öregasszonynak.

– Anyátoknak legalább ismét meglesz a panaszkodni valója két-három esztendőre – mondta Beke Sándor a gyerekeinek, amikor a házszentelőre megitták az áldomást.

A gyerekek nevettek, az anyjuk pedig helyeselt :

– Persze hogy lesz, hiszen apátok olyan, hogy amikor végre már egy kicsit jobban megy a sora, akkor megint új és egyre új terhet vállal a nyakába. Nem lett volna jó Andriséknak egyelőre a régi tisztaszoba? Hiszen most már úgyis alig vagyunk ketten-hárman itthon, mi, többiek igazán megférhettünk volna a régi kis szobában meg a konyhában. Ott melegebb is van, meg hát volt idő, amikor valamennyien elvöltünk benne. Mégis felnőttek.

A régi ház bibliai létszámú családot nevelt. Néhai idős Beke Sándornak hét gyereke volt, hat lány és a legutolsó, az egyetlen fiú. A lányok férjhez mentek, kettő közülük apácának állt, ami szintiszta szerencse, mert amikor az ifjabbik Beke Sándor, a mai családfő huszonegy évesen megdőszült, már üres volt a ház. Aztán megtelt ismét. „A SZENTEK ÉLETE ÉS JELES CSELEKEDETEI” vaskos, fekete kötésű könyv. A kötésébe oltáriszentséget, keresztet, bárányt, Krisztus-monogram és még jó néhány vallásos szimbólumot mélyesztett alkotója. A legvégébe pedig öt-hat tiszta oldalt kötött, alighanem eleve számolva a rendeltésszerű felhasználással, ami Bekééknél be is következett. Az oldalak fehérségét lassan sárgára szőkitette az idő, de a lila, fekete és kék tintás bejegyzések máig jól látszanak. Nem Beke Sándor keze írása, hanem a tollat csak ritkán forgató öregasszony, Beke Sándorné született Tóth Magdolna betűi.

Imígyen:

„1934. január 14., halottan megszületett fíjam, akit a Plébános Ur meg nem keresztelhetett és így Névtelenke.

1935. április 4.-én született jányom Sára

1937. augusztus 5.-én született jányom Ilonka

1938. november 12.-én született jányom Julika

1940. március 2. született jányom Marika. Igen kövér vót!

1942. április 16. született fíam, András, aki meghótt május elején.

1943. december 7.-én született fíjam, akit ismét Andrisnak keresztel-tünk. Az apja akkor katona vót.

1945. március 26. született fíjam Gáborka, aki élt egy hetet.

1948. október 1.-én született Zsófiika

1950-ben, szent Istvánkor született jányom Zsuzsa."

Az öregasszony, aki évei száma szerint voltaképpen egyáltalán nem öreg, hiszen alig valamivel lépett túl az ötvenen, 1951-ben, az alkotmány ünnepén megkapta az Anyasági Érdemérmét. A bronz fokozatot. Csak az ég a megmondhatója, hogy az aranyért hányat kellett volna világra hoznia. Az érem ízléses kis díszdobozban pihen, bársonypárnára feltűzve. Legutoljára 1968 tavaszán került elő, amikor a lakodalomhoz kihordták a bútorok java részét, és a régi sublód fiókja kicsúszott.

II.

AZ ANYA

– Nem tűztem én azt fel soha! Egy árva egyszer sem. Mert hogyan is vette volna ki magát az, parasztasszony, medáliával a kötényén! Nem voltam én katona! Hívtak a tanácsházára, hát elmentem, mert amikor a tanácshoz hívatják az emberlányát, akkor mindig el kell menni. Akkoriban meg különösen, mert sosem tudtuk, hogy mire ébredünk. Kezet fogtam a titkárral – nem ez a mostani volt, hanem még a régi, aki nem sokkal később nyugdíjba ment és meg is halt –, meghallgattam a beszédek meg amit az úttörő gyerekek énekeltek, és szépen hazajöttem a párommal. Közben meg még főtt is a fejem, hogy a hátralévő két hétben mit adok az otthoniaknak enni, mert még nem volt meg a masinálás, és a hombárban már igen kevés kis lisztünk akadt. Fejadagos világ volt akkor, egyenest a géptől vittük a beadást. Mondtam is a Sándornak:

– Inkább minden gyerek után egy mázsa búzát adtak volna, azzal többre mennék! Azt sem bánám, ha szegénykéek után, akik meghaltak, nem is, csak a meglévő hétre.

Kaptak persze mások is érmet a faluban, voltak akkor a tanácsnál asszonyok legalább tizenöten. Mind ilyen magam korabeliek, de senki sem akadt, aki medáliával mert volna pompázni az utcán. Hiszen még így is éppen elegendő a szájukra vettek bennünket, de elsősorban engem, mert ha a Zsindely Verust nem számítom, aki tizenkettőt hozott a világra és kilenc él közülük, nekem volt a legtöbb gyerekem a faluban. De hát hogyan is ne lett volna! Bennünket még nem úgy neveltek, mint ezeket a maiakat, akik nyomban az orvoshoz futkároznak, ha meglátogatja őket a gólya. Persze nem azért, hogy legyen, hanem mert tenni akarnak róla, hogy ne legyen. A plébános úr a minapában is kiprédikálta az ilyeneket. Csakhogy azoknak egy része, akiket illet, már nem nagyon jár templomba, meg se hallgatták. Igaz, az én szomszédasszonyom, a második itten a felső soron meg úgy vélekedett, hogy:

– Magad sem tudod, te Magdus, hogy mire születed azt a sok gyereket! Mert úgy van ám, hogy egy anya felnevel hét meg tíz gyereket is, az azonban már nem biztos, hét gyerek eltart-e egy anyát, ha arra kerül a sor!

Ezt nem panaszlásképpen mondom, hiszen Isten segítségével mi még nem szorultunk rá, de azért mégis. Itt van ez a ház, a sok költség! Amíg mi ezt kinyögjük! Mondtam is a Sándornak, most, ha már egyszer megvan, a régi utcai szobát akkor sem adom a gyerekeknek, ha három unokám is születik egyszerre! Megérdemlem én azt, hogy öregségemre utcára néző ablakom legyen. Több mint harmincöt éve vagyok Beke Sándorné, de még nem volt. Amíg apósom-anyósom élt, akkor azért nem, mert az öregeké volt az első szoba. Nem laktak benne, de a magukénak jussolták. Nálunk nem úgy volt ám, hogy az öregeket egyszerűen hátra lehetett volna küldeni a kamrába! Az apósom az élete utolsó órájáig dolgozott, az anyósom még akkor is dirigált, amikor már fel sem tudott kelni a székből. Sosem szívelt engem, nyugodjék, de ha élne, talán csak ő tudná megmondani, hogy miért nem. A férjem anyja volt azonban, nekem meg kellett adnom a tiszteletet. Ki látott már olyat, hogy a fiatalabbik menyecske akarjon parancsolni a házban, amikor még él az öreg? Nekünk a határban kellett helyt állnunk, neki meg itthon. Hét gyerek, mi ketten, meg a két öreg, az tizenegy éhes száj! El sem lehet azt képzelni, hogy mennyi rengeteget dolgoztunk mi azon a négy köblös hold földünkön. Még bérelni is kellett hozzá, fuvarozni, részest vállalni az uradalomtól vagy a nagygazdáktól, hogy megélhessünk.

Mondom én sokszor ezeknek a mai lányoknak, főleg ennek a kettőnek, aki még itthon van, hogy nem tudjátok, mire készültök! Ezeknek munka után nem jár más a fejükben, mint loholni át a kultúrba, itt tánc, amott is tánc, meg tévénézés az iparoskörben – igaz, azt ma már nem is így hívják! – abban a nagy sötétségben. Nem így volt ám az udvarlás a mi időnkben! Néha csak szégyenkezek, amikor este jövök haza a Kató nővéremtől, minden második kapuban összebújt párokat látni. Én már jegyben jártam a Sándorommal, de ha erre vitt az utam, mert hát a boltba csak el kellett menni, inkább kerültem két utcát. Vagy ha nem, akkor a másik járdán mentem. Még csak a szememet sem mertem volna erre a portára vetni, ahol később az életemet leéltem! Hiszen nyomban a szájára vett volna a falu, hogy nem bírok a véremmel, kerülgetem a felvégi Beke fiát! Máma már nem így van, meg is látszik az emberiségén!

Aztán meg, hogy asszony lettem, nem volt ám nászút, firlefranc, istencsodája! Lám, az Andrisék is, most, hogy egybekeltek, nyomban fel

a vonatra és el Hévízre, a tsz üdülőbe. Nekem, nem mondom, hogy a lakodalommal nem adták meg a módját, de már rögtön másnap, amikor felkeltünk, mehettem sűrölni azt a tengersok edényt. Rákövetkező nap pedig fel a szekérre és kifelé a Bagosi-tagba, kapálni! Az az igazság, hogy édesszüleimék nem tiltottak a Sándortól – hiszen az apja, öregapja is idevalósi, rendes, becsületes, legfőképp pedig dolgos ember volt –, de azt sem lehetett mondani, hogy valami roppant módon örvendeztek volna neki.

– A te embered lesz, lányom! – Így az édesanyám. – Sosem gondoltam volna azonban, hogy négyholdashoz akarod kötni az életedet!

Mert minékünk tizennégy hold földünk volt, meg három holdnyi kaszáló a pataknál, és édesszüleimék azt szerették volna, hogy legalább a magukéhoz vagytonban közelebb állóhoz menjek. Dehát én voltam a legkisebb gyerek, megmondom az őszinteséget, egy kicsikét mindig is kedvenc, így aztán engedtek a kívánságomnak. Mert tényvaló, szent, egybiztos, hogy máshoz nem mentem volna. Nem is bántam meg, csak hát az a tengernyi munka, amit 33-tól 59-ig abba a négy holdba öltünk, minden verejtékünk meg talán az egészségünk is, az mind a semmibe ment. Hol van az a mi négy holdunk? Tavaly búcsúkor kint jártam a Mária-kápolnánál, éppen ugyanarra, amerre valamikor minden áldott nap elszekerezünk, és bizony azt kellett mondanom, hogy nem találom! A föld, az persze megvan valahol, de a régi dűlőutat beszántották egy óriási táblába. A három akácfának, ami alatt délebedkor hűtözni szoktunk, a helye nincs meg. Minden megváltozott. Kérdeztem a Sándoromat:

– Meg tudnád-e mutatni, ahol annyit arattunk?

Elgondolkozott, aztán beismerte:

– Úgy nagyjából. Gondolom-formán!

Még ő sem, hát akkor a gyerekek! Hiszen azok csak hébe-hóba vetődtek ki a mezőre, akkor is a nagyobbja, akit kötéltérítésnél vagy egyelésnél, krumplitöltögetésnél használni lehetett. Többnyire szünidőben, merthogy mindet iskoláztattuk. Nemezszer megkaptam ám én az asszonyoktól:

– Bolondok vagytok ti, Magdus! Minek a szegény ember gyerekének az a sok iskola? A nadrágos ember egy se becsüli meg a szüleit. Öregségekre magatok maradtok!

A nadrágos persze csak úgy értendő, hogy iskolát járt, hiszen csak az kellett volna akkor, hogy leánygyerek nadrágot húzzon! Nekünk meg már az egy Andrison kívül csak lányaink maradtak. Tényvaló, nekem sem tetszett az a sok iskola. Meg a rengeteg költség, ami vele járt! Városba járatás, vonatoztatás, kosztolás! Az én Sándorom azonban valamikor tanító szeretett volna lenni, de csak az esze volt meg hozzá, a módja nem, és így nagy a respektusa előtte az iskolának. Az öreg igazgató úr mindig noszogatta az apósomat, hogy:

– Küldje iskolába azt a Sanyi gyereket, Sándor bátyám! Vétek itthon tartani, hiszen úgy vág az esze, akár a beretva!

Annak azonban fontosabb volt a földje, és igaza is volt. A sógornőimmel mire ment volna a paraszti munkában, fia pedig csak ez az egy. Így aztán megmaradt itthon. De kértem én, mennyivel lettek volna boldogabbak az enyémekek, ha itthon várják, amíg valaki elveszi őket? Most etethetnék a disznót, ültethetnék a tyúkot, járhatnának a háztájiba. Nem tudom, felérik-e már ésszel, hogy mennyi sokat kaptak tőlünk azzal, hogy valamennyinek szakmát adtunk a kezébe?

Egyszer karácsonykor a Sándorom meg is mondta nekik:

– Tőlünk, édes gyerekeim, többet ne várjatok. Mi felneveltünk benneteket becsülettel, emberséggel. A szeretetet, azt mindig megkapjátok, de a házat az lakja majd, aki itthon marad – remélem az Andris –, a többit már magatoknak kell intéznetek!

Sorolhatom őket rendre. Sárinak volt a legjobb esze, ő még a Közgazdasági Egyetemre is bejutott, most ott van Debrecenben, annál a nagy gyárnál. Az Ilonka vegyésztechnikus, Julika tanítónő, Marika a vendéglátóiparnál érettségizett. Andris brigádvezető a szarvasmarhatenyésztésben, ő is technikus, Zsófikánk műtősnő a járási kórházban. Zsuzsa meg most járja a felsőfokút, gyümölcskertész lesz. Most persze, aki valamikor bolondnak kiáltott ki bennünket, mert mindnek az iskoláztatására áldoztunk, rátartisággal vádol, és azzal, hogy lenézzük a másikat, mert nekünk minden gyerekünkől lett valaki! Hát ilyen az élet, az ember sosem tehet mindenkinek a kedvére.

Azt azonban már nem emlegetik, hogy azt a tízet világra is kellett hozni, a hármat eltemetni, a hetet ruházni, etetni, amikor betegeskedtek, ápolni és hát persze vigyázni is rájuk. Hiszen elképzelve, hogy hat lánnyal

mennyi csúnyaság megtörténhet, ha nem bírnak a vérükkel, vagy ha a szüleik nem ügyelik a léptüket! Itt született mind a tíz, ebben a házban... azazhogy mit is beszélek! Hiszen most már csak a tető ugyanaz, annyira átépítettünk mindent. De én azért meg tudom mutatni még a helyet is, ahol az ágyunk állt. Az ágy is ugyanaz, régi, erős bútor, az ilyen nem kell egyhamar csereberélni. Abban hoztam a világra mind a tízet, de orvos csak egyetlenegyszer volt nálam, 48-ban, amikor Zsófiika született, aki olyan piciny volt, hogy már nem bíztam a megmaradásában, de majdnem úgy történt, hogy engem is magával vitt.

Én csak elnézem, hogy manapság mennyi minden gegyülést végbevisznek a gyerekekkel! Ilyen tápszer, úgy etetés, Anyák könyve meg miegymás. Mintha a gyerekeket könyvből kellene világra hozni! A Sári bába, az Öreg Gólya Néni, aki tavalyelőtt halt meg, könyv nélkül olyan pontosan elintézt mindent, hogy nincs az az orvos, aki különbül tehetné! Nekem még azt is megmondta:

– Neked, lányom, olyan a természeted, hogy hajnal felé, úgy napfelkelte előtt hozod majd világra, ami arra rendeltetett. Nem fogsz sokat kfnlődni, de az a rövid idő kemény lesz!

Így is lett. Az a rövid idő – többnyire egy-két óra a legvégén –, csak-ugyan kemény volt. De nem illett ám nem tudom mekkora sikongatást, jajszékelést végbevinni, hogy az utcán járók is megtudják, mi történik a házban! Anyósom utána biztos még a keresztvizet is leszedte volna rólam. Csak megmarkolni az ágy deszkáját, a fogak közé bekapni, ha másképp nem lehet, egy összehajtogatott, tiszta ruhát, aztán nyöszörögni, más semmi. Az mesebeszéd, hogy utána rögtön fel kellett kelni és másnap már dolgozni! Nem mondom, egészen szegény sorsúaknál megesett ilyesmi is, de nálunk három hétig szigorúan hordták rendre a paszitát. Első héten a keresztanya, aztán a többiek, ahogyan egymás között beosztották. Külön paszitás tál volt, amit csak ilyenkor vettek elő. Persze aztán, amikor a rokonságban valahol máshol gyerek született, akkor vissza kellett szolgálni, de ez így is volt rendjén. Ha meggondolom, a tizenhat év alatt, amíg a gyerekeim születtek, csak ebben a tízszor három hétben éltem olyan igazán jól, akár a mesében. Akkor volt tyúklevés hétköznap is minden ebédre, vacsorára hús, kalács, még bor is. Így az ember könnyen összeszedhette magát, tejem is volt mindig bőségesen. Aztán kezdődött a munka előlről.

Nem, amióta a téesz megalakult, én nem jártam dolgozni. Csak a háztá-jiba, meg itt ez a nagy kert, ebbe. Sándor rögtön az elején brigádvezető lett, megbecsülték a munkáját, hiszen ő igazán ért mindenhez. Még a templomsori régi nagygazdák is hallgattak a szavára. Jött, ment, lótot-futott ő helyettem is éppen eleget. De hát tudni kell, hogy ő milyen! Mintha nem ismerné a mondást, hogy azt a lovat terhelik jobban, amelyik úgyis derekasan húz. Nem elég az a rengeteg munka, amit magára vállal, hiszen a III-as brigád területe majdnem ezer hold, hanem egyszer csak megint eszébe jutott, hogy neki kevés az iskolája! Akkoriban, amikor mi jártunk, csak hat osztályt kellett elvégezni. Fogta magát és estin befejezte a hetedik-nyolcadikat. Aztán beiratkozott ebbe a kihelyezett technikum-ba, és pontosan akkor érettségizett, amikor a Zsófink. Ötvenkét éves fejjel! Én csak elnéztem estelente, hogyan bírja! Ült a kis asztalnál a konyhában, és nem horgadt le a feje a könyvek fölött. Mondta is múltkor valamelyik asszony, amikor tejért mentem:

– Itt már teljesen Beke-uralom van!

Ami persze nem igaz, hiszen van elnök, főagronómus, állattenyésztő, főkönyvelő, még mérnök is, de arra célzott, hogy az én Sándorom bri-gádvezető, az Andris a gyakornoki éve után megkapta a szarvasmarha-tenyésztést, a Zsuzsink pedig, ha végez, alighanem a gyümölcsösbe kerül, az is már majdnem száz hold. Szóval már megint az irigység beszélt belőle, mert hát az ember ilyen, folyton irigylí a másikat. Bezzeg azt a harminc és egynéhány esztendő, ami mögöttünk van, nem jut eszébe irigyelni senki-nek! Meg a sok adósságot sem, ami most a nyakunkba szakadt, amikor itt vagyunk az öregség küszöbén... Bizony, ilyen volt az életünk, tudom, vá-rosi ember, aki nem próbálta, meg sem értheti!

(Beke Sándorné született Tóth Magdolna leánykori arcmását egy kis-alakú, bekeretezett, álló fénykép őrzi a sublódon. Esküvői kép. Csizmás, sötét ruhás férje mellett áll, természetesen nem összekarolva, hanem egészen finoman, szinte alig érintően fogva egymás leeresztett kezét. A má-sik kézben kendő, ezt mintha jobban szorítaná, hiszen valahol le kellett vezetnie a fényképezés izgalmát. Mindketten pontosan szembe néznek, egye-nesen bele a kamera lencséjébe. A szemlélő szinte látni véli a fekete leple alá bújt fotográfust, amint az alkalomhoz illő szertartásossággal tologatja három lábra szerelt masinája fakeretes lemezeit.

A fiatalasszony alacsonyka, formás, amit a harang alakúra redőzött sok szoknya sem tud eltakarni. Az arca kedvesen szív alakú, sötét szeme élénk, egyszerre elszánt és vidám is. A mai Beke Sándorné, érdekes módon, nem sokat változott. Nem hízott el a sok gyerekszülésben, és csípőben alig szélesedett. Eleven mozgású, fürge. Sötét szeme beszéd közben állandóan mustrálgatja az előtte állót, mintha szüntelenül várná szavaira a helyeslést. Szívesen beszél és sokat. Olvasni nem szokott, írni nagy ritkán, a gyerekeinek. Az élő szó a kifejezési formája.

A sok szoknya eltűnt. Templomba menéshez sima, sötét ruhát hord, pántos, fekete cipővel. De van szürke is, meg barna és sok, színes kardián. A régi, nagy fekete kendő szekrényben pihen, ma már véletlenül sem venné fel. Van télikabátja, és őszi-tavaszi. Csak a fejről hajnaltól estig soha le nem kerülő kendő az, ami elválaszthatatlanul hozzáőtt. Kendő nélkül elképzelni sem tudná a parasztasszonyt. Ez az asszonyiség jelvénye.)

III.

SÁRI

– Ami a taníttatást illeti, úgy is el lehet mondani, mint anyám. Csakugyan van szakmája mindegyikünknek, illetve Zsuzsánk most van a küszöbén annak, hogy neki is legyen. De azért számolni sem árt egy kicsit. Én üzemszervező vagyok, hivatalból ez a mesterségem, és úgy hozzám nőtt, hogy a magánéletemben sem tudom elhagyni. Amikor a front átment felettünk, én tízéves voltam, Ilonka nyolc, Julika hét, Mari öt, Andris kettő. A többiekről csak sejtettük volna, hogy egyszer majd lesznek, ha egyáltalán foglalkoztunk ilyen gondolatokkal. Tehát csak mi hárman, a legöregebbek, jártunk annyi-amennyi ideig a régi világban iskolába. Elemibe persze és nem államiba, hanem a római katolikusba, ami nagy különbség. Technikum, középiskola, nekem az egyetem mind később következett. Én 1954-ben végeztem, Ilonka ötvenhatban, Juli ötvenhétben és így tovább, jócskán benn a mai világban a többiek is. Én nem tudom, hogy az anyám gondolkozott-e ezen eleget? Mert rendben van, a négy holdat csakugyan be kellett vinni a téeszbe. Én tulajdonképpen arról sem vagyok száz százalékig meggyőződve, hogy az apánknak olyan nagyon fájt volna a szíve. Szűk volt neki a négy hold, az az igazság. De maradjunk egyelőre csak minálunk.

Nálunk nem szaporodott a föld, négy holdja volt az öregapámnak is, és épp annyi gyereke, amennyien mi is maradtunk, vagyis hét. Julis néném volt a legöregebb és állítólag éles eszű. Az akkori prépost-plébános beszerezte a benignákhoz, kitanították, tanítónői oklevelet szerzett, és lett belőle Soror Remigia. A négy következő sem volt buta, de valahogy nem akarózott nekik felvenni a fátylat, vagy nagyon hamar megtalálták a hozzájuk valót, szóval férjhez mentek. Annyi iskolával, amennyit elvégezni éppen kötelező volt. Mancsi néném esetében megint segített a prépost. Ő a vincésekhez került, akik olyan vitorlaforma fejfedőt hordtak, és Soror Reginaként érte a szerzetesrendek feloszlata. Szerencséjére ápolónői vizsgát tétettek vele, bejutott a Postás Kórházba, és onnan disszidált Nyugatra ötvenhatban. Eszébe sem jutott jelentkezni valamelyik nyugati rendházban, vagy hogy elmenjen a hittérítők mellé lepráso-

kat gyógyítani. Csudát! Nem valami nagyon fiatalon, de sürgősen férjhez ment, és most Svédországból küldözgeti nekünk a leveleket, olyan hi Valkodóakat, hogy némelyik olvastán a guta kerülgeti az embert.

Az apám pedig? Nos, az apám megmaradt parasztnak. Semmi okom sincs feltételezni, hogy az öregapám kevésbé akart volna jót a maga gyerekeinek, mint a szüleink minékünk. Egyszerűen csak ennyit tehetett és semmi mást.

Még így sem volt könnyű nekünk tanulni, dehogysis! A mai ház, ez az átépített már becsapja a szemet, annyira tágas. Ha jól visszagondolok, ma alig értem, hogyan tudunk mi *egyáltalán* tanulni. Az egész élet a konyhában zajlott. Olyasformán, hogy ha a nagyapám történetesen a sarokban kukoricát morzsol, akkor az anyám valószínűleg mosott, a nagyanyám tésztát nyújtott, mi pedig a nyújtódeszka és az asztal pereme közötti kis szegélyen körmöltük a leckét. Vagy a zsámolyon ülve és a füzetet a sarokban lévő kispadra fektetve, amikor megeshetett, hogy valamelyikünk egyet fordult és máris kborult a tinta. Csöndről vagy nyugalomról álmodni sem lehetett. Eközben persze senki nem *akart* zavarni bennünket, sőt elvárták, hogy:

– Az iskolából panaszt ne halljak rád!

Csak éppen eszükbe jutott, hogy valójában zavarnak. Ezenkívül még mi is egymást. Nekem még viszonylag könnyű volt, mert mint öregebb, ha valami nem tetszett, könnyen kiosztottam a testvéreim között néhány nyaklevest. Marikának azonban például az volt az istenadta jó szokása, hogy belecsípett a másikba, és aztán elkezdett kiabálni, hogy őt bántják. Ilyenkor teljes lett a ribillió. Alighanem a többiek is úgy voltak vele, hogy java részét annak, amit csakugyan tudunk, már az iskolában megtanultuk. A házi feladatokat azonban mégsem lehetett ott megcsinálni, könnyen lehet, hogy máig ezt bánja sokunk szeme. Csak az öcsém és Zsuzsa nem hord szemüveget, a többiek mind. A petróleumvilágítás ugyan már azelőtt megszűnt, hogy engem elsőbe kellett küldeni, de kérdés, hogy sok hasznunk volt-e belőle? Ha egy petróleumlámpa cilindrerét becsületesen tisztítják, jól van beállítva és nem kormoz, ad annyi fényt, mint egy 25-ös égő fenn a mennyezeten, zöld ernyővel ellátva. Ezenkívül a petróleumlámpát oda teszi az ember, ahová kedve tartja, a fali villanyt meg nem. Mindezzel a nagyszüleim érveltek, akik sajnálták a

pénzt a villany bevezetésére, de az apám ebben az esetben megkötötte magát. Csak az nem jutott senkinek eszébe, hogy nemcsak 25-ös, hanem 60-as, sőt – ó, borzalom! –100-as égő is van a világon.

Azt mondtam, hogy állami és katolikus iskola között volt különbség. Nem is kevés! A mi falunkban egyszerűen nem lehetett nem vallásosan felnőni. A község elsősorban is nevezetes búcsújáró hely. Búcsúkor még a hetedik határ népe is ideszekerezett vagy jött zászlók alatt, gyalogszerrel. A templomunk nemcsak nagy, hanem híres is. Nem tudom, hogy egyáltalán van-e még falu Magyarországon, ahol ilyen négytornyú székes-egyház-utánczat lenne. A papunk nemcsak plébános volt, hanem prépost, két-három káplánnal. Egy préposti látogatás az iskolában olyan izgalmat okozott, mint soha semmilyen szakfelügyelői vagy akár tankerületi főigazgatói vizit. Hittanra többnyire a káplánok tanítottak bennünket, jóképű, fiatal emberek, suhogó reverendában, és ez olyan izgalmasnak tűnt. Jutalmul szentképeket osztogattak, emellett szépen és meggyőzően beszéltek. Hatásosan. Nagyon jól emlékszem, hogy amikor az Ilonka egyszer lázas beteg volt, én hajnal felé felébredtem, és a derengő fényben egész tisztán *láttam*, hogy az Őrzőangyal ott áll az ágya fejénél. Alighanem az anyám vagy a nagyanyám lehetett, aki alsóruhában felkelt vizet adni neki, de én teljes megelepedéssel szinte ugyanabban a pillanatban ismét elaludtam, hiszen:

– Most már biztosan nem lesz semmi baja! Vigyáz felette az őrangyala!

Szűzgárdistának lenni, vagy éppen a Mária-leányok közé kerülni irigyelt kitüntetés volt. Még az hogyan is ne imponált volna az embernek, amikor nagy ünnepeken látta, hogy a falu rengeteg tekintélyes férfilakója közül csak négyen viszik a prépost feje fölött himbálózó baldachint, és a négy közül minden esetben az egyik az apánk? A két apácatestvér rangot jelentett annak ellenére, hogy módosaknak még jóakarattal sem lehetett becézni minket. Ha marad a régi világ, egyáltalán nem tartom valószínűtlennek, hogy én is valamelyik női szerzetbe kerülök, Ilonka pedig egész biztosan. Ő volt közülünk talán a legvallásosabb.

Mindennek most már nyoma sincs, és nagyon meg kell erőltetnem az eszem, ha utána akarok gondolni, hogy mikor lett vége. Az biztos, hogy amikor Mancsi néném a szerzetesrendek feloszlata után egy nyárra hazajött, már igen gyenge lábon állt bennünk, nagyobbakban a hit. Ő aztán

mindent betetőzött anélkül, hogy sejtette volna. A legnagyobb dologidőben, amikor egy parasztháznál mindenkinek a két keze tele van munkával, szépen kivitt magának egy pokrócot a kert végébe, a hóna alá fogott néhány könyvet – a legfelső mindig imádságos könyv volt! – és leheveredett a gyümölcsfa alá olvasni. A legbosszantóbb pedig az volt, hogy apám-anyám mindezt nemcsak tűrte, hanem még sajnálták is. Hiszen:

– Szegény Mancink! Lám, el kellett hagynia a rendházat!

Az az igazság, hogy nem tudtak mit kezdeni vele. Hosszú éveken át mindig csak reverendában látták, ha pedig hazalátogatott, első dolga volt loholni a templomba. Apácától persze ezt követelte az illem, de bennünket, gyerekeket a méreg evett.

– Az ebédet, vacsorát befalni nem tiltja neki az illem?

Ezt, úgy emlékszem, a Marink mondta, akinek talán legjobban felválták közöttünk a nyelvét.

Én nem sokkal később más városba kerültem, Ilonka szintén, bennünket kevésbé kötöttek a formák. Mi ketten már templomban sem esküdtünk, ezt otthon ma sem lehetne megcsinálni. De meddig?

Amíg ez a generáció él, amelyik ma még felháborodik. Felháborodik és szégyenkezik. Ez utóbbit akkor derítettük ki Ilonkával, amikor a kislánya, Béluska megszületett.

– Ki a keresztapja? – kérdeztem, amikor fenn jártam náluk, Pesten.

– Senki.

– És a névadó szülő?

– Az sincs. Nem vagyok olyan jóba a munkahelyem vezetőivel, főleg a szakszervezetissel, hogy megkértem volna őket, rendezzenek névadó ünnepséget. A kerületi tanácshoz ezzel beállítani pedig szintiszta nevetség és feltűnési viszketegség. Ott mi nem vagyunk többek, mint egy adat az anyakönyvi nyilvántartó könyvben.

Nevettem:

– Akkor biztos lehetsz benne, hogy előbb-utóbb igazhitű római katolikus lesz. Az első alkalommal, amikor hazaviszed nyaralni, és csak egy fél napra kihúzod a lábad otthonról, mert mondjuk átmész Julikához a szomszéd faluba, anyánk első dolga lesz, hogy szaladjon vele a prépost-hoz.

Ilonka tiltakozott:

– Erre már én is gondoltam, de kizárt dolog!

– Ugyan miért?

– Mert szégyenkezne a gyóntatója előtt, hogy az ő unokáját az anyja nem kereszteltette meg a saját elhatározásából.

Ez igaz. A szégyenkezés nagy úr, meg a megszokás is. Legérdekesebb apánkat figyelni. Még 60-ban, 61-ben vasárnaponként sötét ruhát húzott, és elkísérte anyánkat a templomba. Noha biztos, hogy senki nem tiltotta tőle, de brigádvezető léteére már régóta nem vállalkozott baldachinhordozásra. Aztán a vasárnapi mise is elmaradt, anyánk ment egyedül. De azt elképzelni sem lehetett volna, hogy Julikát, Marit, Andrist, egyszóval azokat, akik falun esküdtek, ne pap adja össze. Akkor megint előkerült a ruha. De a régi illendőség mégis csorbult, mert a papot senki-nek sem jutott eszébe meghívni egyik lakodalomba sem.

– A prépostot meghívják? – kérdeztem legutóbb.

Apám vállat vont, és minden él nélkül, a világ legtermészetesebb hangján azt mondta:

– Minek? Hiszen az hétköznap is különbet eszik!

Anyánk csak a fejét csóválta:

– Már te is olyan pogány vagy, mint a lányaid! Minek azt a szegény papot bántani?

Jó ideje sok minden intéződik el nálunk fejcsóválással, legalább ami az anyámat illeti. Ez tulajdonképpen már akkor elkezdődött, amikor középiskolába kerültünk. El otthonról, városba. Olyasmiket tanultunk, amiről édesanyámnak, szegénykének, a leghalványabb sejtelve sem volt. Az egyik közgazdaságtant, a másik vegyészetet, rejtélyes, távoli dolgokat, amelyekbe bajos beleszólni. Aztán valahogy úgy adódott, hogy a magunk sorsát is intézni kezdtük. Nekem egész jó ösztöndíjam volt, tudtam belőle valamit lecsípni az egyik húgomnak. A másik ugyanígy a harmadiknak. Mire Andris a technikumba került, Ilonka már a gyárban tűrhetően keresett, és még férjnél sem volt, szóval olcsóbban élt. Fiúgyerek az ilyesmit kevésbé veszi észre, hiszen a férfiak amúgy is önzőbbek, de néha csak ugyan szeretném tudni, hogy sejtí-e az öcsém, mennyi magától elvont pénzébe került a nővérének? Így aztán többé-kevésbé egymást is ta-

níttattuk, ami a lehető legtermészetesebb dolog, de azért a teljes igazsághoz hozzátartozik.

A legnagyobb válságot talán Marika vendéglátóipari technikuma okozta. Bár a válság tulajdonképpen rossz szó, mert azt meg kell hagyni, hogy mi a családban súlyosabb nézeteltérést nem ismertünk. Bonyodalom, így helyesebb mondani. Mint minden parasztasszony, természetesen anyánk is szentül hiszi, hogy csak úgy lehet főzni, ahogy ő lánykorában vagy az anyósa mellett megtanulta. Erre Marika az első év utáni szünetben kezdett előállni a különböző vitaminokkal, fehérjékkel, ízanyagokkal. A rántás túl vastag volt, a leves zsíros, a kenyér keletlen, a tészta sületlen. Ez utóbbi egyébként mázsás szemtelenség, mert ha mással nem is, de a tésztaival anyánk versenyt nyerhetne. Egyszer aztán már nem bírta tovább hallgatni a legszemtelenebb lánya oktatását, és kezébe nyomta a főzőkanalat:

– Jól van, lányom! Tudod mit? Én átmegegyek a szomszédba beszélgetni, te pedig csináld magad, ahogy a gusztusod tartja, vagy ahogy az iskolában azt a sok kotyvalékot tanultátok. Majd meglátjuk, hogy az apátok mit szól hozzá, ha hazajön.

Marinak kétszer sem kellett mondani. Bezárkózott a konyhába és délig ki sem dugta az orrát. Apánk mindig úgy osztotta be a munkáját, hogy harangszó után hazakerekezhessen ebédelni. Ekkor is így volt. Szokása szerint beköszönt:

– Jó napot! Mi van ebédre?

Mari, a maga kedves modorán, így:

– Ne kérdezze, csak egye!

Apánk éhes lehetett, szót fogadott. Ebéd végéig meg se mukkant, de aztán megkérdezte:

– Ezt te csináltad?

– Én hát!

– És ez mi volt?

Erre Mari felsorolt vagy három, egyenként négy-öt szóból álló ételnevet, olyan Gundel étlapjára valókat. Apánk csak a fejét csóválta és mondta az anyánknak:

– No, a nevét egyiknek sem enném meg, de úgy név nélkül, ez mind igen jó volt! Magdus, maholnap elmehetsz főzni tanulni a lányodhoz!

Még elképzelni sem lehetett, hogy sértésnek szánta volna, de azóta szegény anyánk még a gyerekei főzésébe sem mert beleszólni. Nagyon szeretjük mindnyájan, de kicsúsztuk a keze alól, ez az igazság!

(Tischler Istvánné Beke Sára a közepesnél valamivel alacsonyabb termetű, barnásszőke fiatalasszony. Aranykeretes szemüvegét néha az orra hegyére tolja, ilyenkor fölötte néz a világba, rendkívül szigorúan és fürkészően. Anyjával ellentétben ez a tekintet azt vizsgálja a szemben állóban, hogy értelmes-e, figyeli-e a szavát és nem kell-e valamit megismételnie, egyszerűen azért, mert a másik nem eléggé intelligens. Sári ellentmondást nem tűr és maga felett állót még kevésbé. Űr a házban, noha a „ház” már csak átvitt értelemben értendő. Kétszobás szövetkezeti lakás egy újdonszerű lakótelepen, a hatodik emeleten.

Tischleréknek gyereke nincs, nagyon valószínű, hogy nem is lesz.

A lakáson százhuszonkilencezer forint adósság van. Még huszonhárom évig kell fizetni.

Tischler Istvánné, született Beke Sára, okleveles közigazdász, üzemszervezési csoportvezető már nyugdíjas lesz, mire a hitelt teljes egészében letörlesztik.)

IV.

ILONKA

– Anyánkat egész egyszerűen nem lehet nem szeretni. Ugyanakkor azonban sajnálni is kell. Nemcsak mi csúsztuk ki a keze közül, hiszen ez természetes, mert felnőttünk. Kicsúszott az egész élete, ez az, amiért sajnálni kell.

Nem ő nevelt bennünket, hanem a nagyanyám. Szikár, csontos öregasszony volt és szigorú. A menyével elsősorban. Tudni kell, hogy anyámat a szülei kényeztették. Persze nem városi módon dédelgették, de mégis. Későn született, tán tíz vagy tizenkét évre a sorban előtte következő testvére után. Jómódúak voltak, és a legkisebb lány odahaza valamiféle élő baba. A hajszolt munkát sohasem ismerte, és mert sokáig nagyobb lánytestvérei is éltek otthon, a háztartásból sem kellett komolyan kivennie a részét. A falusi háztartás vezetését pedig nem kellett könyvből tanulni, csak gyakorlatból. A baromfival bánás nemcsak az, hogy valaki kiszórja elébük az udvarra a szemet, és a disznóhizlalás is több, mint kivinni az ólhoz vödörben a moslékot. Libáról, kacsáról, gyöngytyúkról nem is beszélve.

Anyám ezt soha nem tanulta meg és nem is tanulhatta. Fiatalon ment férjhez, fiatal emberhez, így természetes volt, hogy ők jártak a határba, nagyanyám pedig maradt otthon. Itt pedig nem engedett beleszólni a maga dolgába. Szókimondó volt.

– Te ehhez nem értesz!

– Inkább magam csinálom, csak ne idétlenkedj itt körülöttem!

– Még nézni is rossz, úgy áll a kezeden!

Ez nem éppen önbizalomnövelő módszer, főleg nem, ha valaki természettől félnék és érzékeny. Apám meg nem szólt közbe, mert vagy észre sem vette, vagy pedig visszatartotta az anyja iránti tisztelet.

Elképzelni is nehéz azt, hogy milyen rejtve folyt egy parasztember vagy parasztaskasszony érzelmi élete! Nem tudok olyan esetre visszaemlékezni, amikor apámat és anyámat bizalmasan beszélgetni láttam volna. Pedig nyilvánvalóan megfordult az ő fejében is, hogy a falu véleménye szerint

„rangon alul” ment férjhez. Évtizedekig kellett várnia, amíg a helyzet megfordult, és apám egyszer csak rangot kezdett jelenteni a faluban. Nagyanyám közben, tulajdonképpen egész haláláig, 1959-ig, szigorúan kezében tartotta a gyepőt, és ez ma is meglátszik az otthoni háztartáson.

Ott van a ház mögött az a nagy kert. Lehetne valóságos aranybánya is, de bizony nem az. Szegény anyám elpepecselget benne, de azért csak felveri a gaz. A háztartás vezetése kriminális. A pénz egyformán kifolyik a kezéből, akár hetente kapja, akár havonta. Amióta nagyanyám nincs, előfordult, hogy délben – ami pedig faluhelyen szent idő – egyszerűen nem volt kész az ebéd. Apám rántottát süített magának, mi pedig azt a választ kaptuk, ha megjöttünk, hogy:

– Eredjetek, vágjatok magatoknak valamit a kamrában!

Szó sincs itt lustaságról vagy tudatos hanyagságról, hanem egész egyszerűen arról, hogy a család is közösség, és minden közösség megkövetel valamilyen minimális szervezettséget. Nem tudom, hogy Sári tulajdonképpen nem az otthoniak visszahatásaként lett-e üzemszervező és olyan pedáns, amit már elviselni is nehéz.

A munkára nevelést nálunk a nagyanyám kezdte. Egyszerűen kihasználta azt, ami minden kisgyereken ott van, a segítőkészséget. Az én kisfiam csak huszonhat hónapos, de sokszor alig lehet kivenni a kezéből a kisseprőt meg a személtlapátot, mert látja, hogy én is használom. Mi ugyanígy voltunk. Eleinte valósággal megtisztelő megbízatás volt az ilyesféle:

– Menjél csak ki ágért meg egy kis csutkáért! Hiszen te már elég nagy vagy, elbírod!

Aztán egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy ott ülünk a babfejtés vagy a tollfosztás mellett, ami ha nem is a legnagyobb öröm, de elviselhetővé lett, mert nagyanyánk közben mesélt. Nem igazi meséket, olyan Benedek Elek-féléket. Tündérmesékkel és mesebeli hercegekkel nem nagyon lehetett volna lekötönni bennünket. Realisták voltunk. Régi történeteket mesélt a faluból, a maga lánykorából, meg amikor öregapánk sor alá állt. Tehát tulajdonképpen ismerősökről, de nekünk irdatlanul tűnő messzeségből. Ezt hallgatva aztán könnyen telt az idő.

Szobában persze keveset voltunk, hanem folyton a levegőn. Később kinn a földeken is, erre visszaemlékezni sem szeretek. Nem tudom, ha

úgy hozza a sors, hogy falun kell maradnom, én milyen parasztasszony lettem volna. Nem a ház körül, hanem a mezei munkában. Valahogy kiütöttem a sorból, gyenge szervezetű vagyok. Ami Sárinak, Julikának vagy főleg Marinak meg sem kottyant, az engem órák alatt földhöz vert. Aratásnál a kötélterítés is, nemhogy a marokszedés! A végén már nevettek rajtam és hagytak pihenni, mert állandóan a vizes csobolyó körül sündörögtem. Nem bírtam a meleget. Bezzeg az a csöppnyi anyám! Az ilyesmit csak az tudja méltányolni, aki egyszer próbálta. Nem kellett azonban aratás ahhoz, hogy jól aludjunk, elég volt az egész napi kinnlét is. Csak a legendás jó alvásunkkal magyarázhatom, hogy egy valami örökre titok maradt előttünk. Olyannyira, hogy még gondolatban sem jutott eszünkbe firtatni.

Ugyanabban a szobában aludtunk mindannyian. Apám, anyám egy ágyban, nagyszüleim külön-külön, a négy nagyobb gyerek kettesével, a kisebb megint külön egy kis dikófélén, a legkisebb meg gyerek kocsiában. Ma már rejtély előttem, hogyan tudtunk mi egyáltalán pihenni. Amíg valamelyikünk ébren volt, állandóan ezt lehetett hallani:

– Ne rángasd le a takarót!

– Húzódj odébb!

A felnőttek között azonban én más esti beszélgetésre nem emlékszem, mint amikor nagyanym rászólt a férjére:

– Sándor! Hagyja abba! Ne horkoljon már!

Nagyapám ilyenkor felriadt, abbahagyta a horkolást – ami tulajdonképpen nem is volt horkolás, hanem valamiféle gerlebúgásra emlékeztetett, mintha csak álmában is éreztetni akarta volna velünk, hogy milyen szelíd ember – és sértődötten visszafelelt:

– Mit kotyogsz, Terus, mit kotyogsz folyton? Hiszen nem is aludtam.

Ezen nagyszerűen tudtunk nevetni.

De soha egyikünk sem emlékezett arra, hogy valamikor is észrevettük volna a szüleink bizalmas együttlétét. Pedig máshol nem bonyolíthatták le a házasságukat, csak itt, ebben az egyetlen közös szobában. Azt még elképzelni sem lehetett volna, hogy az utcait közönséges hétköznapiakon bárki a lábával illesse. Hát még, hogy aludjon is benne!

A testvéreim világra jövelele épp ilyen csodálatos szemérmességgel

történt. Anyámnak az volt a „szokása”, másképp igazán nem tudom mondani, hogy hajnaltájban szült bennünket. Amikor már esedékes lett a következő testvér, apám jó előre elkészített az istállóban egy sarkot. Ez mesebelien kellemes hely volt, sokkal tágasabb, mint a benti, itt nemcsak aludni, hanem még hancúrozni is lehetett. Éjszaka aztán többnyire csak arra ébredtünk, hogy az apánk kapdos fel bennünket és hord kifelé az istállóba. Ilyenkor már tudtuk, hogy ismét többen leszünk eggyel. Mindez – legalábbis nekünk – soha semmilyen problémát nem okozott. A természetes dolgok általában problémamentesek. Még örültünk is, mert reggelfelé – hisz mi persze nyugodtan elaludtunk – apánk azzal ébresztett bennünket:

– Lehet szavazni! Mire kereszteljük?

A szemérmesség valóságos bűvészműtávkönyvokra volt képes. Egyikünk sem született kórházban, de soha meg nem történt, hogy mire mi az istállóból előkerültünk, akárcsak egy véres ruhadarabot vagy bármit láttunk volna. Semmi nem árulkodott arról, hogy voltaképpen mi történt. Aztán jöttek a paszitát hordó rokonok, és bennünket igazi gyermeki őszinteséggel az irigység rágott, hogy lám:

– Anyánk most milyen finomakat kap, és mindent megeszik egyedül!

Vajmi halvány fogalmunk volt erről, hogy a gyermekágyas anyának mit követel a szervezete. Ez azonban már a szemérmesség túlzásaihoz tartozik, amiről a teljesség kedvéért szintén szót kell ejteni.

Sárit már az iskolában felvilágosíthatta valamelyik osztálytársa, hogy egyszer eljön az ideje, amikor minden hónapban néhány napra vattára szorulunk. Engem senki, amiből aztán képzelhető ijedelem származott. Legyünk őszinték, nem is egyhamar hevertem ki. A legkisebb húgunk úgyszintén, mert őnála meg valahogy mi siklottunk át a növé érés idején. Anyánk ezt az egész témát szóba sem hozta, mi meg természetesen hasonlóképpen kerültük. Ő csak tudomásul vette, hogy ez a gond is elmúlt felőle, megoldódott magától.

Az udvarlónk meg a férjhezmenetelünk éppúgy. Egyikünk sem szorba mintázandó szépség, de azért nagyon visszariasztóak sem lehetünk, mert természetesen akadt udvarlónk. Olyan is, akiről a szüleinknek sejtelve sem lehetett, hiszen bejártunk a városba iskolába, a vonaton pedig nem nehéz ismerkedni. Idáig négyen mentünk férjhez, de egyálta-

lán nem kor szerinti sorrendben, vagyis bajos lett volna elvárni, hogy a még nem is ismert, a majdani jövő távolában bujkáló férjünk kedvéért a végtelenségig őrizgessük magunkat. Ez mindenki másnak eszébe jutott, csak jó anyáknak nem. Tavalyelőtt vagy talán tavaly újév után feljött látogatóba a legkisebb húgom. Ez a kicsinység csak kora szerint értendő, mert ő az egyetlen, aki akkorára nőtt közülünk, mintha külön öntözték volna. Mi inkább közepes természetűek vagyunk, közelebb az alacsonyhoz, de ő akkora, hogy akár zsákolni is elmehetne. Ennek megfelelően érett – és csinos – nő is. Kérдем tőle:

– Milyen volt a szilveszter?

– Pompás! Apám, anyám átment Julikáékhoz tévét nézni, mi meg otthon voltunk a fiúkkal.

Julika nem is az első, hanem a második faluban tanít.

– Kettesben?

– Dehogy! Négyesben. Zoli elhozta a magnóját, táncoltunk meg rádióztunk is.

Kiderült, hogy szabályos házibuli volt, a szülők teljes tudtával és beleegyezésével, akik csak az új esztendő második vonatjával jöttek haza.

Egyszer, merő évődésből, megkérdeztem az anyámat:

– Mondja, édes! Magának nem volt szeretője?

Felém csapott a mosogatóruhával:

– Eredj már, te eszetlen!

Szent bizonyos, hogy nem volt, hiszen olyan galambpárt, mint ők ketten, elképzelni sem lehetne, de nem ez az érdekes. Éppen egy ismerős asszonyról beszéltünk, akiről mindenki tudja, hogy neki aztán volt, nem is egy. *Erről* lehet szót ejteni, de az bele sem fér az anyám fejébe, hogy ilyesmi esetleg az ő lányaival is előfordulhat. Annyira szépen gondolkozik róluk, hogy az már olykor megható.

Amikor negyven és egynéhány éves korában odajutott szegénykém, hogy a maga asszonya lett, egy kicsit már sok minden késő volt. Az ember nem tudja, nevéssen-e vagy sírjon, amikor ennek a jeleit látja.

Annus nénénk, a nővére talán tíz évvel idősebb nála, de amikor a termelőszövetkezet megalakult, ő is belépett és tagként szerepel mindmáig. Jövőre megy nyugdíjba, ami persze nem jelent fejedelmi jólétet,

hiszen a termelészövetkezeti nyugdíjak elég nyomorúságosak, de valami biztonságot mégis. Például azt a tudatot, hogy a fia házában sosem lesz ingyenélő, mert azt a három darab százast minden hónapban le tudja tenni az asztalra. Anyám soha nem tett a téészben egy kapavágást sem. Részben talán már tetszett neki, hogy a férje vezető ember, akinek ha esik, ha fúj, biztosan megvan a havi negyvenöt munkaegysége, és ez minálunk többet jelent kétezer forintnál. Részint azonban azért sem, mert végre, először életében megengedhette magának, hogy „lazíthat”. Nem kell dolgoznia, csak lehet. Az az érdekes azonban, hogy nem tett jót neki. Elengedte, elhagyta magát és egyszerre megöregedett. Semmivel sem látszik fiatalabbnak a nővérénél.

Mi testvérek vagyunk és nem farkasok, mi sem természetesebb, mint hogy – amire persze gondolni sem merek –, ha apánkat valami érné, egyikünket sem vágná földhöz az a száz forint, amit anyánknak haza kellene küldeni. Erre én esküt mernék tenni, hogy *biztos*, és tulajdonképpen sért egy kicsit, ha a siránkozását hallom. Mert benne valami ősi félelem motoszkál, olyan történetek emléke, amelyeket csak hallott, de a széles rokonság körében sehol nem tapasztalt, öregségükre elhagyott és nyomorba süllyedt anyákról, akikkel nem törődtek a gyerekeik. Hiszen az ő termelészövetkezeti özvegyi nyugdíja valóban alig lesz több a semminél, miért is lenne? Ezt egyszer már nem álltam szó nélkül, és megmagyaráztam neki, hogy sok idős asszonynak lehet félnivalója, de éppen ő nem tartozik ezek közé.

– Elhiszem én, hogy ti nem hagynátok cserben, lányom! De ti nem vagytok a magatok urai. Sosem tudhatod te, hogyan gondolkozik a férjed, Andrisnak meg itt lesz az új asszony, a gyerekek, akik bizonyára megszületnek majd. Ki lát a jövőbe?

(Gyalu Mihályné, született Beke Ilona sötétbarna hajú, szemüveges asszony. A szemüveg kerete vastag, tudóskülsőt kölcsönöz neki. Beszéd közben a fejét kissé balra billenti, ez lehet öntudatlan, de lehet egy kis kacérság is. Meggondoltan beszél, eleinte lassan, halkán, később – ahogy belelendül mondanivalójába – már hangosabban. Az egyetem egyik intézetének laboratóriumában vegyésztechnikus, talán a szakmája is megtanította a logikus gondolkodásra. A férje festőművész, nem túlságosan ismert

nevű, de tehetséges. Otthonuk a festő könnyedségének és a vegyész szigorúságának ötvözete. A kályha melletti falrészén labdanyomok árulkodnak arról, hogy a festő itt vívja futballcsatáit alig több mint kétéves fiával. A kisleány napközben bölcsődében van. Gyaluné szeretne még egy gyereket, de aligha lesz. A férje jóval idősebb nála.)

V.

JULIKA

– A férjeink? Igazán nem tudom, hogy tulajdonképpen jó szüleink kikhez szántak bennünket.

Kor szerint ugyan én vagyok a harmadik, de férjhezmenési sorrendben én lettem az első. Még képzős voltam, amikor kihelyeztek ide gyakorlatra. Kis falu, nem is túlságosan szép, de az igazgató kedves volt, a kollégák barátságosak, igazán jól éreztem magamat. Átjárhattam volna hazulról, hiszen csak két vasútállomás, de oda-vissza napi öt forint hatvan. Ilyen luxuskiadásokra nekem akkor nem telt. Örültem hát, amikor két fiatal tanítónő befogadott a leánytanyájába harmadiknak. Alig volt közöttünk valami korkülönbség, hamar jóba lettünk, és máig jó barátnók vagyunk. Mind a ketten férjhez mentek azóta, de most is itt tanítanak. Gondolni való, hogy három fiatal nő nem tölti örökké dolgoztatjavitással az idejét, üres óráit. Jártunk táncolni, és a termelőszövetkezeti bálon kért fel engem Zoli.

Ember legyen a talpán, aki manapság egy bálon megmondja, hogy kinek mi a mestersége. A kocsisok és gyalogmunkások, rakodók és effélék mozgása ugyan még árulkodik, de ha kiöltöznek, illendően sötét ruhát húznak, nyakkendőt kötnek, képtelenség megkülönböztetni a traktort, a könyvelőt, a kovácsot, a mezőgazdászt és a többit. Zoli tudta rólam, hogy én vagyok „a kis tanító néni”, én nem, hogy ő kicsoda. Magas volt, elegáns, a legkisebb öltözködési hiba nélkül, ami azért még sokaknál előfordul. Például, amikor egy jóképű legény sötét ruhához és világoskék inghez felköt egy smaragdzöld nyakkendőt. A keze nagy, erős, de annyira ápolat, hogy éppen csak sejteni véltem a szorításából a fizikai munkást. Halkan beszélt, udvariasan, vitán felül ő volt a legkülönb férfi a társaságban.

Mindháromukat hazakísért valaki, engem ő.

Odabenn aztán az egyik tanítónő, Erzsí megkérdezte:

– Na, hogy tetszik a Fodor Zoli?

Ránevettem:

– Fogódkodjál meg! Tetszik!

Bólintott:

– Látnivaló. Meg az épp úgy, hogy te is neki. Tudod, mi a mestersége?

– Nem.

– Kőművesegéd.

Amit erre válaszoltam, abból nyomban óriási nevetés lett. Az csúszott ki a számon, hogy:

– Pompás! Akkor vele legalább nem lesz gond a házépítés!

Valóban nem lett az, de amíg odáig eljutottunk! Zoli csakugyan udvarolni kezdett, és ennek nem kis része volt abban, hogy amikor végeztem, odahelyeztettem magam. Természetesen haza is eljutottunk, hiszen a távolság, ahogy mondtam, nem nagy, azonkívül pedig Zoli híre, különböző bonyolult csatornákon át, amúgy is megelőzött. Nem a rossz híre, hanem az a tény, hogy egyáltalán van és udvarol. Anyám odahaza egyszer csak elkezdett példálózni a kőművesekről:

– Az mind iszik! Leginkább pálinkázik!

Tudni kell, hogy nekünk még egy sor lugasszőlőnk sem volt soha, így borunk egyáltalán nem. Apámon sok, ha egy évben kétszer borszagot éreztem, búcsúkor meg a neve napján. A névnap nálunk szigorúan számon tartott családi ünnep. Részeg azonban nem volt soha, legfeljebb jókedvű. Így aztán a részegség minálunk elképzelhetetlenül nagy bűnnek számít, megjegyzem, joggal, mert az is. Anyám emlékezetének tárházából folyamatosan kerültek elő a legkülönbözőbb történetek. Egy bizonyos Boros Zsigárról, akit a rendes nevén egyébként Tóthnak hívtak, csak borfogyasztási hajlandósága miatt keresztelte át a falu. Boros Zsiga istállóépítéskor leesett a trepniről és nyakát szegte, mert részeg volt. Hat gyerek maradt utána, akik a falu végén nőttek fel a legnagyobb nyomorban.

– Majd én vigyázok rá, hogy le ne essen – vigasztaltam az anyámat. – Különbem sem iszik.

Ez nem volt egészen igaz és ma sem az. Zoli megissza a bort, ha elébe teszik, és miért ne inná? Minket azonban még soha meg nem rövidített azzal, amit hébe-hóba italtra elköltött.

– Szóval hozzámégy?

– Ha megkér.

Megkért. Akkor meg egyszerre az került elő, hogy én voltaképpen pedagógus vagyok, falusi értelmiségi. Ki hallott olyasmiről, hogy egy tanítónő iparosemberhez menjen feleségül? Ezért tanították? Kiderült, hogy engem „többre szántak”. Csak tudnám, mire vagy kihez? Hiszen még csak nem is Pedagógiai Főiskolát végeztem, hanem közönséges, régi típusú képzőt. Végül már nem tudtam mást csinálni, előrukkoltam a legsúlyosabb aduval:

– Pedig alighanem jó lesz megesküdnünk, ha csak nem akarja, hogy idő előtt szülessen az unokája!

Megesküdtünk, és azóta Zoli anyámék kedvenc veje. Felépítettük a magunk házát, amikor ősém kedvéért elkezdtek bővíteni a régit, az én Zolim minden szabad pillanatát ott töltötte, még a vasárnapjait is. Nálunk született az első unoka, Sanyika, aztán sorrendben a harmadik is, a kisebbik fiam. Zoli máig sem szegte a nyakát, és remélem, ez a jövőben sem történik meg. A legérdekesebb azonban, hogy ugyanezt az otthoni kálváriát a férjemnek is végig kellett járnia. Az anyósom szerint én voltam a puccos kis tanítónő, aki jó igavonót akart fogni magának. Ilyesformán őt attól féltették, hogy „felfelé” kapaszkodik, engem, hogy „lesüllyedek”. Mellékesen szólva annak, aki bejáratos hozzánk, igazán nevetnie kellene. Az az igazság, hogy nekem épp elég az órákra felkészülni meg hazaloholni és ellátni a háztartást, a két gyereket. Legfeljebb újságolvasásra meg este tévézésre marad időm. Zoli, a „részezes” kőműves minden szabad pillanatában olvas. Könyvet, folyóiratot, amit a markába tud kaparintani.

A mi esetünk azonban csekélység volt, ha Sáriéhoz mérem. Csakhogy ő messze lakott, az ország másik végében, és cseppet sem az a teremtés, aki enged beleszólni a dolgába. Csökönyös meg szívós. Az egyetemem például munka mellett, levelezőn végezte, de persze jeles eredménnyel, hiszen Sári soha nem hozott más bizonyítványt, mint kitűnőt vagy jelest. Aztán egy szép napon jött tőle a levél, hogy hozza bemutatni a vőlegényét. Ez a bemutatás valóságos maffia volt. Sári és Ilonka ugyanis levélben megállapodott, hogy Ilonka előreutazik villámhárítónak. Mert Sári, aki különben a legjobb levelező közöttünk, ez egyszer olyan rövid volt, mint egy távirat. Vőlegénye van és kész. Sem azt, kicsoda-micsoda, sem hogy mennyi idős, mi a foglalkozása. Ilonkának kellett bejelentenie,

hogy Pista nemcsak tizenöt évvel idősebb Sárinál, hanem lakatos is, de mindez csak hagyján, mert ami a legsúlyosabb – özvegyember! Özvegyember, akinek nagy, húszéves lánya van.

Tudni kell, hogy Beke öreganyám, aki nálunk otthon haláláig uralkodott, második asszony volt. Az ég a megmondója, hogy mi panaszra lehetett nagyapámra, de anyám egész életében nem hallott mást az anyóستól, mint:

– Az is bolond, aki özvegyemberhez megy! Annak mindig az első asszony marad a szent, a tökéletes! Akármit teszel, csak hozzá hasonlítsja!

Ezek a sokszor közhelyszerűen koptatott falusi életbölcösségek sosem egészen alaptalanok. Nagyapámnál szelídebb embert csak oltárképre lehetett volna festeni, de azért nem lehetetlen, hogy valamikor, ősidőben, amikor nagyanyám még fiatal menyecske volt, hivatkozhatott az első asszony főztjére, aki talán másként rántotta be a levest. Ebből aztán tétel lett és iszonyatos sápitózás. De csak Sári és Pista elutazása után. Pista aranyos, jókedvű, csupa szív ember, mindnyájan azonnal megszerettük. Anyám egyszer csak mégis kibökte:

– Nincs az én lányaimnak helyénvaló esze, egynek sem! Julika a tanítónői oklevelével leszegődött malteros nadrágokat mosni, Sári meg a jeles diplomájával olajosakat! Miért nem egy mérnököt választott magának ez a bolond lány?

No, ha diplomás kellett, azokból Ilonka hozott egy egész raktárra való. Amellett, hogy udvarolt neki távírász, bérelszámoló és begyűjési előadó, jelentkezett tanárral és két állatorvossal is. Gyűrűt ugyan egyikkel sem cseréltek, de a java része többé-kevésbé elfogadott vőlegény volt. Egyikük ellen sem lett volna kifogás, csakhogy Ilonka történetesen egyikhez sem ment hozzá, hanem a talán tizedikhez, Miskához, aki ugyan szintén főiskolát végzett, de neki van a leglehetőlenebb foglalkozása, hiszen festőművész! Ez azonban későbbi történet, előbb Marika következett. Csak azon érdemes eltöprengeni, hogy a szüleim, elsősorban az anyám előtt mi számít rangnak, szakmának. A kőműves, lakatos feltétlenül az lenne, ha nem jártunk volna, ahogy mondani szeretik, „magasabb iskolát”. A „guba gubához, suba subához” közmondásban mi legalább a télikabátot jelentettük. Orvos, állatorvos, tanár, tanító, diplomás agronómus, az igen! Esetleg még az ügyvéd is, mert azokról azt tartja a közvélemény,

hogy annyit keresnek, amennyit akarnak. Minden más egyéb azonban problematikus, akitől óvni kell. Marika ilyen szempontból nem okozott gondot, mert Anti gépészeti technikumot végzett és tisztességesen fizetett állása volt. Őt óvták a legkevésbé, mégis úgy fest, hogy egyelőre náluk van a legtöbb vihar. Anti meglehetősen sokat tart magáról, a szüleimet leplezetlenül lenézi, meg az én páromat is, amit igazán nehéz elviselni, és hogy egyáltalán lehet, azt csak a feleségének köszönheti. A testvérünk, hát szeretjük, a kisfiáról meg reklámot lehetne csinálni, olyan gyönyörű. Elég messze került tőlünk, le Somogyba, róluk tudunk a legkevésbé.

Hanem Ilonka!

Valamelyik kettős ünnepre volt bejelentve, hogy hozza haza bemutatni a vőlegényét. Egy tanárt Salgótarjából. Az ilyesmi persze családi szenzáció, amit jó előre leleveleztek. Ilonkát otthon már rég elkönyvelték nehéz esetnek, sőt az anyám egyszer megmondta neki:

– Addig válogatsz, lányom, addig válogatsz, míg a végén hoppon maradsz!

Ilonka csak rántott egyet a vállán:

– Na és? Legalább nem kell más gatyáit mosnom!

Ez szörnyű, szentségtörő vélemény, főleg egy huszonnyolc éves lánytól, akitől minden rokon gyilkos mézédességgel szerette kérdezni, amikor a szabadságát otthon töltötte, hogy:

– Na és te, édes Ilikém! Még nem gondoltál arra, hogy férjhez menjél?

Szerintem semmivel nem jár rosszabbul egy nő, ha huszonnyolc éves korában megy férjhez, mint ha tizenkilenc éves fejjel teszi ugyanezt. De ezt csak én mondom és nem az otthoni közvélemény. Azt mindnyájan tudtuk, hogy a nővérem már harmadik esztendeje járt ezzel a tanárral, aki ugyan szintén özvegyember, sőt gyereke is van, de legalább *tanár*. Erre pár héttel a bejelentett érkezés előtt jön egy levél, hogy igen, jön, de nem azzal, hanem egy másikkal, aki tíz évvel idősebb, mint ő, elvált ember, van egy lánya, állandó állása viszont nincs, hanem szabad foglalkozású festőművész. Valami ilyesfélét írt:

– Úgy érzem, velem kerek az életem!

Postafordultával ment a válasz. Apám megmagyarázta, amit azt hiszem, külön-külön mindannyiunknak, vagyis hogy ők felnevelték, szakmát

adtak a kezébe, most már nagykorú, maga intézi a sorsát. De azért jól gondolja meg, hogy mit tesz! A művészvilág egész különlegesen megméltelyezett hely, ahol nem ismernek sem Istent, sem erkölcsöt. A körülmény is elég nagy, meg ott van a gyerek, az a lány! Persze, ha mindent meggondolt, akkor szeretettel fogadják, de ezt a megfontolást nagyon komolyan vegye, mert a Beke, a Tóth és a többi rokon családokban emberemlékezet óta az a szokás, hogy akit egyszer elvett az ember, attól csak akkor válik el, ha a Szent Mihály lován kiviszik a temetőbe. Elvált ember ebben a családban soha nem volt, és még álmukban sem gondoltak arra, hogy egykor még lesz!

Nagyobb ünnep előtt mindig átmegegyek az anyámhoz a főzésben segíteni, mert különben megeshetne, hogy éhen maradnak a vendégek; de erre a szenzációra aztán igazán hagytam csapot-papot és loholtam haza.

A „kedves új sógornak”, ahogy Annus néném megfelelőbb megszólítás híján, azt hiszem, kínjában elnevezte, csepp művész formája sem volt. A bajusza akkora, mint a két boldogult öregapámé együttesen. Nagyon udvarias volt, nagyon tartózkodó modorú, és csak a szeme árulkodott róla, hogy kellemetlenül éles megfigyelő. Azt eleinte nagyon nehéz megérteni, hogy Ilonkát mivel fogta meg, mert szépnek még jóakarattal sem lehetett nevezni. Nem számítva a kezét, a finom, hosszú ujjait, melyről sürgősen megállapították, hogy:

– Ezzel se sok kapanyelet szorított!

Talán még a magas, nagyon erősen boltozatos homloka mutatott valamit. Később kiderült, hogy jó humorérzékre beállított agyszerkezet működik mögötte.

Amikor egy pillanatra kiment, Ilonka bevallotta:

– Majdnem visszazökött a pályaudvarról!

Ezt meg tudtam érteni. Nem lehet nagy gyönyörűség bemutatkozó látogatásra indulnia, hiszen a nővérem előtte megmutatta neki apám levelét. Csak úgy vibrált a feszültség a levegőben. A jómodort persze nem lehetett megsérteni, és így a válása csak akkor került szóba, amikor maga említette. Anyám nyomban lecsapott:

– És... ne haragudjon már, hogy ilyesmit kérdezek, de voltaképpen miért?

Azt hiszem, az motoszkálhatott benne, hogy egy elvált ember, ha mást nem, hát a maga mentségére most kitálalja az előző házassága teljes históriáját, amiből aztán sok mindenre fényt lehet deríteni. Miska azonban nagyon tömör volt.

– Nem értettük meg egymást.

– Hát ez bizony megesik. Erre, mifelénk is. De tudja, azért itt faluhelyen ritkább a válás. A felesége volt a hibás?

– Nem hiszem – rázta a fejét. – A volt feleségem nagyon rendes asszony, csak jót mondhatok róla. Inkább én!

Nekem tulajdonképpen tetszett, hogy nem áztatja el az első feleségét, de az anyámnak hosszú időre elégséges töprengeni valót adott. Két álló napig tartott ilyen vagy olyan formában a vallatás, de sokkal többet nem tudtak kiszedni belőle. Pedig nem kerülgette a forró kását, mindenre válaszolt, még azt is bevallotta, hogy egy cseppet sem vallásos. Ez csupa tehertétel, de az anyám végül megunta a dolgot, mert késő este, amikor az új sógorjelölt már régen aludt, elvágta a vitát:

– Az a fontos, hogy szeressék egymást!

Ezt a vak is láthatta, és végül anyánk azzal búcsúzott Ilonkától:

– Azt nem tudom, hogy nem válik-e majd tőled is el, de verni nem fog, az bizonyos!

Összeházasodtak, szerencsére Pesten, mert minden templomi áldás nélkül, és amennyire én tudom, csakugyan jól élnek. Van egy szép fiuk, és ez Ilonkának a legfőbb boldogsága, mert azt hiszem, ő kívánt közülünk legjobban gyereket.

Negyedik az öcsém lett és az ő Katikája. Végre egy teljesen szabályos esküvő! Kati falubeli kislány, apját-anyját ismerjük. Korban Andrishoz illő, a pap áldása sem hiányzott, tehát minden a legjobb rendjén. Itt azonban megismétlődött a történelem. Megint két asszony került a Bekeházba, azzal a különbséggel, hogy most anyám az öregebb. Ha jól meggondolom, sokáig meglehettek volna építkezés nélkül is. Benne nincs meg az anyám erélye, aki még átmenetileg sem félt soha a *hátraszorulástól*. Így inkább vállalta az építkezést, ami ha a bevakolást is számítom, egyeztetendő hercehurcát jelentett, de az első szobát, az utcait egy pillanatra sem adta.

(Fodor Zoltánné Beke Julikába szorult talán valamennyi testvére közül a legtöbb temperamentum. Hangos, sűrűn és szívesen nevet nagyokat, és akármibe kezd is, valósággal ég a keze alatt a munka. Gyors, pontos, ügyes, talpraesett, ami pedig faluhelyen különösen fontos, házias. Ugyanakkor kitűnő szakember, akivel csak nyert a faluja, melynek fele lakosságát nyugdíjazásáig bizonyára felneveli. Sokkal okosabb annál, hogy az alaptermészete szerint is jó és ugyanakkor életrevaló férjén zsarnokoskodni próbáljon. Pompásan kiegészítik egymást, tankönyvbe kívánczozóan sikerült a házasságuk.)

VI.

MARIKA

– Ne várja tőlem senki, mert nem is lehetek túlságosan hálás a szüeimnek azért, hogy ennyien vagyunk testvérek. Nemcsak a tíz sok, hanem a hét is. Mi történt volna, ha nem igyekeznek annyira, és csak négyen születünk? Nem ész kell a sok gyerekhez, hiszen akkor a tengerimalacok egyetemre járhatnának. Ezt a tengerimalac példát nem én találtam ki, hanem az iskolában hallottam először. Cukros kenyeret vittem tízóráira, ami lehet, hogy különb a semminél, de nekem a nyálam csorgott a többiek kacsaszíros kenyere, szalonnája meg lekvára után. Aztán az egyik osztálytársam a fülem hallatára kijelentette, hogy:

– A Beke lányoknak ez is csemege, hiszen annyian vannak, mint a tengerimalacok!

Persze jól megtéptem a haját érte, de attól még nem laktam jól. Legalábbis olyannal, amivel szerettem volna. Ma már jó néhány évvel öregebb vagyok, de még most sem tudok ránézni cukorra, mézre. Az egyik bérelt földünk nagyon alkalmas volt répának, és apám mindig rengeteg cukrot kapott a gyártól. Zsákszám állt a cukorjárandóságunk, aztán, ha tízórait kértünk, anyánk csak azt mondta:

– Vágjatok kenyeret, meg vigyetek egy marék kockacukrot!

Mézpergetés után pedig, mert méheink is voltak, úsztunk a mézben. Felkavarodik a gyomrom, ha mézre gondolok. Nem éhezünk, ezt elismerem, de nem lett volna nekik is könnyebb hét helyett három vagy négy gyereket etetni? Meg ruházni? Az az igazság, hogy ha a nővéreim keresztbe-kasba nem segítik a többit, legfeljebb talán Sári jut szakmához, mert ő a nagy eszével és szorgalmával mindenkor kiverekedte volna magának az ingyen helyet. Most már könnyű utólag büszkélkedni velünk! Akármilyen összegben le merném fogadni, hogy egyikünknek sem lesz hét gyereke! Kihordani sem gyönyörűség, de azért szülje meg az ember a gyereket, hogy saját magának ne legyen semmi öröme az életből? Jó, az én fiam is öröm, persze hogy az, de más is van a világon. Ha felemelnék a fizetésemet minden gyerek után száz százalékkal, akkor sem kellene ennyi.

Emlékszem a Bánó boltos két lányára. Amikor egy osztályba jártunk, a Bánó már rég nemcsak boltos volt, hanem korcsmáros, akinek vágóhídja is volt. Gazdag ember, szép, nagy házzal a templom melletti sarkon. A Bánó lányokkal ennek ellenére jóban voltam. Nem hordták fenn az orrukat, meg olyan földbuták voltak szegények mind a ketten, hogy az anyjuk csak örült, ha átmentem hozzájuk segíteni megcsinálni a leckét. Máig szívesen gondolok vissza rá, hogy mi mindent adtak ott uzsonnára! Nyáron is friss sonkát, szalámit, kolbászt. Ott kóstoltam életemben először aszpicot, és jöttem rá, hogy nemcsak tej, hanem madártej is van a világon. Én nem tudom, hogy más süldő lány miről álmodik, nekem azonban volt egy visszatérő álmom. Egy irdatlan nagy konyha csupa fehér csempével, ahol nagy fazékban főtt az aransárga tyúkleves, egész malac pirult a sütőben, és az ajtó melletti sarokban tányér volt a kutyának, tele friss kacsacombokkal. Az egésznek a végéből pedig ajtó nyílt a kamrába, ahol tucatjával lógott kampókon a sonka és olyan füzérekben a kolbász, mint farsangkor a szerpentin. Aztán persze felébredtem, és korgott a gyomrom. Azt hiszem, akkor vettem a fejembe, hogy ha török, ha szakad, nekem olyan szakmám lesz, amelyik teli gyomrot biztosít. Most már persze ez nem olyan mennyei élvezet, de amikor bekerültem a vendéglátóipari technikumba, jó ideig úgy éreztem, hogy kinyílt a paradicsom kapujának mindkét szárnya.

A másik az öltözködés. Nekünk soha nem volt jó ruhánk. Nem lehetett, mert négy holdból ki öltöztethetett volna grófkisasszonyokat. Amit Sári levetett és kicsit még használható volt, megkapta Ilonka. Aztán Juli és a végén én. Alakra sem vagyunk egyformák, de el lehet képzelni, hogy még a legjobb ruhából is mi lett, mire én felhúzhattam. Múltkor kezembe került egy régi fénykép. Bármelyik képeslap közölhetné mint dokumentumfelvételt. Csak mi négyen vagyunk rajta, fülünkre meg a tarkónkra húzott svájci sapkában, térd alá érő szoknyában, a lábunkon pedig akkora cipő, mint egy-egy csónak. Télen mindig fáztunk. Tavasztól ősziig még csak kinn lehetett lenni, de télen csak végszükségben, hogy ne kopjon a lábbeli. Akkoriban találták ki, hogy a harisnyát nem kell feltétlenül megstoppolni, hanem ragasztani is lehet. Olyasféle anyaggal, mint a ragtapasz. Nagy, ormótlan foltok voltak; mennyire gyűlöltem! És persze gyűlöltem azokat, akiknek jobb ruhára telt. Olyan verekedős lettem, hogy még a fiúk is félték tőlem. Később azonban ezt már nem lehetett vereke-

déssel elintézni. Amikor kezdett fontos lenni, hogy a fiúk rám is nézzenek. Korán megtanultam, hogy igenis igaz: – a ruha teszi az embert! Nálam ötszörte csúnyább lányok begyesen, büszkén jártak, mert mindig volt valamilyen alkalmas göncük, amit felvehettek. Hiába voltam én végig jeles tanuló, az évfázórok mindig az utolsó sorok valamelyikébe állított az öreg tanító, mert a ruhám miatt nem szégyenkezhettem elöl. Rendes ember volt, okosan csinálta.

– Na, te Mari! Te úgyis nagyon szeretsz verekedni. Állj ide a többi közé hátra, és osszál ki nekik nevedben néhány fülest, ha rendetlenkednek!

A gyerek azonban nem buta, és én nagyon jól tudtam, hogy az évfázó ünnepélyen még egy iskolai hétördög sem áll neki huzakodni. Álltam hátul, evett a méreg és pirultam. Sokat pirultam én életemben!

Hetedikes és nyolcadikos koromban tulajdonképpen két esztendeig egyvégtében. Akkor járt apámékra a legrosszabb világ. Beadás, adó, sok gyerek az iskolában; így persze hogy örültek, amikor engem az egyik rokonunk magához vállalt, ahogy mondták: „Kosztra, kvártélyra és iskoláztatásra”. A rokonság fokát boncolgatni is kész nevetség. Nálunk mindenhol, felmenőknél és oldalágon egyformán sok gyerek volt, akik sorra megnősültek, vagy ha éppen nem álltak apácának, hát férjhez mentek. Első és másod-unokatestvérem több mint hatvan van. Anyámon és apámon kívül a fene sem tudja észben tartani őket, az öregek fejében erre a célra alighanem egy külön fiók van. Mátyás bácsi egész pontosan az anyai nagynanyám hűgának az unokája, tehát fogalmam sincs, hogy milyen fokú atyafiság, de mindenesetre tartottuk a rokonságot. Igazgató tanító Tolnában, a felesége pedig a helyettese. A miénk sem szegény, de az övék iszonyatosan gazdag falu, és még azokban a rossz években is az volt. Áldanom kellene őket azért, hogy a két gyerekük mellé odavettek harmadiknak.

Nem tudom, hogy áldom-e? Jó emberek voltak, ehhez nem fér semmi kétség, sőt még ügyesek is. Mátyás bácsi az iskola igazgatása mellett beadásra hizlalt disznót, nem kettőt-hármat, hanem másfél tucatot. A pedagógusok egy része, amelyik nem szeretett kapálni, kiadta neki az illetményföldjét felibe. Ugyanígy egy-két gépállomási vezető is. Ezeket a feles földeket részben napszámban műveltették, részben továbbadták

szintén felibe, de még a megmaradt negyedrészt is megérte nekik a ráfordítást. Ez olyan suba alatti dolog volt, de van ember, aki mindig sikeresen mesterkedik, és mégsem üti meg sosem a bokáját. A tévész alakulásakor például maradtak olyan földek, amelyek sehol nem szerepeltek, semmilyen nyilvántartásban, a valóságban azonban mégis termést hoztak. Ezekkel is lehetett ügyeskedni, és Mátyás bácsi ügyeskedett. A faluban szerették, maga a párttitkár keresztelte el úgy, hogy:

– Szocialista kulák!

Nagyon szerették a gyerekeket, harmadikat is akartak, de az asszonynak valami baja volt, nem szülhetett többet. Így aztán többé-kevésbé úgy kezeltek mint a sajátjukat. Többé-kevésbé. De azért mégis én voltam náluk a szegény rokon. Amikor tanítás és ebéd után megcsináltuk a leckét, nekem egész egyszerűen nem volt pofám elmenni játszani a másik kettővel, hanem természetesen segítettem a ház körül. Tizennyolc disznó, tehén, libák, kacsák, baromfi, még pulyka is: – éppen elég segítenivalóm akadt. De jól éltünk. Soha nem az előző napi maradékot ettük, hanem mindig frisset és másfélét. Nálunk otthon, ha történetesen libát vágtunk, észre sem vettük, tizenegyen olyan hamar eltüntették, és tulajdonképpen senki sem lakott jól belőle. Itt, ha Mátyás bácsi megkívánta, semmit sem jelentett akár hétköznapon is elválni egy kacska nyakát, és abból ötünknek már kiadósan jutott. Mindig azt ettem, amit ők, nem fukarkodtak sem étellel, sem ruhával.

Náluk kaptam először igazán jó ruhát. A télikabátomat később odahaza, még középiskolában is hordtam. Mondtam már, hogy a gyerek nem ostoba, engem nem ejtettek a fejemre. Hát persze, hogy hasonlítani kezdtem, hiszen ott sohasem kellett összevesznünk egy jobb falaton. Ekkor jutott eszembe először, hogy voltaképpen miért kellett nekünk olyan sokan lennünk? Ma is azt mondom, összehasonlíthatatlanul szebb volt a két unokaságom – vagy nem tudom minek nevezem őket – gyerekkora, mint az enyém. Tanulniuk is könnyebb volt. Nemcsak azért, mert apjuk-anyjuk tanító volt, még hozzá jó tanító. Hanem mert a háromszobás igazgatói lakásból az egyik szoba teljesen a miénk volt, gyerekeké. Én odahaza sem tanultam rosszul, pedig azt sem tudom, hol volt alkalmam rá. Itt azonban szinte éreztem, mennyivel jobban vág az eszem. Semmi protekció nem volt abban, hogy a hetediket kitűnően végeztem, a

nyolcadikat jelesen, pedig mindenki tudja, hogy a páratlan számú osztályok a nehezebbek.

Két év után mentem haza, mert annyit a legjobb rokontól sem lehetett elvárni, hogy a középiskolai taníttatásomat is vállalja. Indulás előtt Mátyás bácsi így búcsúzott tőlem:

– Aztán középiskolába elküldjenek ám, te kis gömböc, mert téged érdemes!

A „gömböc” nem volt sértő becézés, mert csakugyan meghíztam, kigömbölyödtem náluk.

Még azt is megkérdezte:

– Mi szeretnél lenni?

– Szakácsnő! – mondtam azonnal.

Nagyot nevetett:

– Nem is bolondság! Minden tehetséged megvan hozzá!

Azt nem tudom, volt-e tehetségem, de az tény, hogy főzni náluk tanultam meg. Az asszony nagyszerűen tudott, látta, hogy érdekel, és nemcsak engedett, tanított is. Persze főzni csak ott lehet, ahol van miből.

Erre aztán otthon ismét rá kellett jönnöm. Akkor éppen úgy volt, hogy Julika még nem végzett, és apámék csakugyan nem tudtak még egy gyermeket középiskolába adni. Várnom kellett egy kerek esztendő, és ez kutya nehéz év volt. A hazamenetelnek persze örültem, mert végtére otthon voltak a testvéreim, de azért mégis égből földre cseppentem. Tanulnom már nem kellett és még nem. Dolgozni természetesen igen, és egy esztendő bőségesen elég volt ahhoz, hogy sok minden kimenjen a fejemből abból, amit addig beletöltöttek. Általános és középiskola között soha nem lenne szabad engedélyezni egy év kihagyását, máig azt mondom. A vendéglátóipari felvételi vizsgáján ugyan átmentem, de aztán az első esztendő végigizzadtam. Valóságos csoda, hogy nem buktam ki.

Eléggé érthető ilyesformán, hogy nem vagyok gyerekpárti?

Az sem igaz, hogy ennyi gyereknél lehet egyenlő mércével mérni. Ná-lunk egy darabig mindig a legkisebb volt a kedvenc. De a legkisebb sors nem tartott nagyon sokáig, hamar született egy új. Az öcsém egyetlen fiúgyerek maradt a végén, persze hogy apánk szemefénye. Legrosszabbul talán Zsófi járt, mert azt kétéves koráig nemcsak az anyám,

nagyanyám pátyolgatta, hanem mi, nagyobbak is. Senki nem álmodta, hogy anyánk harmincnégy éves korában világra hoz még egy tizediket is, Zsuzsát. Emkékszem, hogy amikor megszületett, Zsófi kijelentette:

– Édesapám! Ezt a lányt meg küldjék vissza!

Valamivel később egyszer arra lettünk figyelmesek, hogy az a csöpp-ség igyekszik lerángatni a hűgát pólyástul az ágyról, és vinné kifelé.

– Mit akarsz azzal a picinnyel, te? – szólt rá a nagyanyám.

– Viszem kifelé a malacoknak! – mondta.

Az a nagy fene vallásosság, elsősorban az volt az oka a mi nyomorunknak. Mert ugye, amit Isten megszületni rendelt, abba ember ne avatkozzon bele! Anyánk, ha tehette volna, bizonyos, hogy minden áldott nap ott van a hajnali misén. Én elsősorban azért lettem ilyen pogány, mert ő annyira paptisztelő volt. Akkor már inkább a nagyanyám. Az igaz ugyan, hogy minden vasárnap elment nagymisére, de tőle hallottam egyszer:

– Ha én a mennyeországban ott találom azt a sok ráérő, dologtalan asszonyt, akinek hétköznap is van ideje templomot bújni, mind lelőkdösöm őket!

Persze azért volt benne vallásosság éppen elég. Ha vihar jött, akkor a mi falunkban megkondították a harangot. Félreverték épp úgy, mint tűz esetén. Vihar elé harangoztak, így mondták, és sokan esküdtek rá, hogy az ilyesmi elúzi a fellegeket. Nagyanyánk ilyenkor beparancsolt bennünket az udvarról, ami még természetes, de a folytatása már nem az. Előbb kimutatott az ablakon a fekete felhőkre:

– Látjátok, ott gomolyog a falu felett az Isten haragja! Lesújt tüzes villámaival a bűnösökre!

Ezután maga köré térdelgetett bennünket, és addig kellett fennszóval imádkoznunk, amíg a vihar el nem vonult. Néha még most is látom görcsös, száraz ujját, amint az Isten haragját mutogatja. Ha van csoda a világon, úgy egy valami bizonyára az. Az, hogy nem vert mindegyikünkbe életünk végéig tartó rettegést az égháborútól.

Engem különben nem szívelt. Élete utolsó két évében már majdnem teljesen béna volt, csak ült egy karosszékből, és onnan dirigálta a családot. Én meg úgy gondolkoztam, hogy nekem aztán ne dirigáljon! Egyszer meg is mondtam neki:

– Mama, maga most már csak imádkozzon a szentjeihez, mással ne törődjön! Bízva ránk a magunk dolgát, nem dől össze ez a ház maga nélkül sem!

Persze akkor mondtam, amikor az apám nem volt otthon, mert amilyen nagy anyatisztelő volt, még képen is teremtett volna. Máskülönben pedig nem emlékszem, hogy megvert volna bennünket. De azt már rossz volt nézni, amit a vénasszony csinált velem. Az utolsó időben alig tudott aludni. Kivárta, amíg szegény apám elpihent, aztán rákezdte:

– Sándor! Jaj, te Sándor!

– Mi baj, édesanyám?

Apánk ilyenkor felkelt, odament.

– Tessék, édesanyám?

– Jaj, Sándor... jaj, jaj nekem!

– Mit adjak? Mi kell?

– Most már semmi. Eredj, feküdj le!

Így egyetlen éjszakán tízszer, tizenkétszer is. Még jó, ha vizet kért; többnyire csak kiugratta a fiát az ágyból. Legszívesebben a fejére raktam volna a nagypárnát.

Örültem, hogy kiszakadtam otthonról. A technikum befejezése után idehelyeztek Somogyba, a földművelésügyi minisztériumhoz. Nemsokára konyhavezető lettem, aztán bevittek a járási központba. Itt mentem férjhez.

A férjemet otthon nem szeretik. Anti gépészeti technikumot végzett, jó keze van, ügyes szakember, de azt nem lehet letagadni, hogy iszik. Néha sokat is, ilyenkor goromba. Ki tehet róla? Magam választottam, nekem ilyen jutott. Nem sokkal a fiam születése előtt egyszer randalírozott a kocsmában a cimboráival, verekedés lett, a végén eltölték két hónapra. Akkor hazamentem, mert az apósoméék igen öregek, hozzájuk nem mehettem a kis gyerekekkel. Nem volt abban a hazatérésben köszönet! Igaz, apám már rég a térszében volt, szükségét nem láttak, és nekem meg az unokájuknak csakugyan mindent megadtak. No de a körítés! Ki bírja azt el, hogy az anyám mindig mindenre kíváncsi? Hogy az Anti milyen? Amikor iszik és amikor nem iszik? Megvert-e csakugyan?

– Ne féljen! Visszavertem én rajta, amennyit csak tudtam! – mondtam neki, ami egyébként igaz is volt, mert olykor csakugyan összekaptunk.

Hát a börtönben? A látogatáskor fogadkozott-e, hogy jó útra tér? Még akkor sem? Fogadkozott csakugyan, de kinek mi köze ehhez. Végül már ott tartott az én nagy, szentes anyám is, hogy kibökte:

– Legjobb lesz, lányom, ha otthagysz!

Na, gondoltam, itt a világ vége! Hiszen amit Isten összekötött, azt ember fel nem oldhatja, bennünket mindig erre tanítottak. Még csak az hiányzik, hogy elvált asszonyként egy gyerekkel hazameneküljek, és az anyám mint a győzelmi zászlót az én tönkrement házasságom történetét hurcolja végig az egész rokonság összes vénasszonya előtt. Csak azért, mert mi éppen szem előtt vagyunk, és ezt látta?

– Honnan tudja, hogy Ilonka azzal a dagadt férjével különbül él, mint mi? És a megbocsátás? A keresztényi szeretet?

Erre elhallgatott, mert az Ilonkáékról csakugyan nem tud semmit. Megjegyzem, én sem, csak nem tetszik nekem az a kövér piktör, noha nem láttam kettőnél többször. A megbocsátás meg a keresztényi szeretet ellen azonban nem lehetett szólni.

Anti egyébként jóval előtte kiszabadult, mert odabenn nagyon rendesen viselkedett. Most benn dolgozik a megyeszékhelyen, és nincs vele több baj, mint amennyi egy férfival általában akad. Kivéve persze az apánkat, mert még egy olyannal soha nem találkoztam. Nincs is. Most hát itt élünk az én kis szolgálati lakásomban, és pofozgatjuk előre a magunk életét. Julika írta, hogy otthon kastélyt építettek a régi házból. Nem nagyon érdekel. Abból nekem már nem lesz semmi hasznom.

(Szabó Antalné, született Beke Mária pirospozsgás, alacsony, tömzsi asszony. Minden vaskos rajta, karja, lába, dereka. A csuklóján, mint valami karkötő, fodrozódó zstrpárna. Gyorsan, kemény léptekkel, szinte dübörögve jár. Balra fenn az egyik foga hiányzik, ez beszédnél váratlanul öregessé teszi az arcát, amit csak hangsúlyoz az olvasáshoz feltett vastag üvegű, sokdioptriás szemüveg. Pattogó beszédmodora maga az élő támadás vagy támadva védekezés. Nem válogatja a szavakat, jó néhány mondását nem lehetne kinyomtatni. Beszédmodora és megjelenése egyaránt furcsa ellentétben van elegáns, galambszürke kosztümjével. Mindig nagyon gondosan öltözködik és patyolattisztán.)

VII.

ANDRÁS

– Ha máig négy holdunk lenne, az ördög sem maradt volna meg itthon parasztnak! Főleg úgy, ahogy az apám meg az öregapám gazdálkodott. Egy hold búza, egy hold kukorica, egy kis krumpli, de azért répa is legyen meg csalamádé, zabosbükköny, ez, az, amaz. Megállás és haszon nélkül, hogy sose lássa az ember a fáradságának gyümölcsét. Kertészkedni, azt nem mondom, négy holdon érdemes, de engem a kertészkedés sosem érdekelt. Az a legkisebb húgom hobbija. A gyümölcsfa imádatával ő sem ment volna sokra ilyen kis földön. Különben is, egy lánynak teljesen felesleges mezőgazdasági szakmát tanulni. Férjhez megy, otthon marad, gyereket nevel, és elfelejti, amit a fejébe vertek. Kidobott pénz. Engem mindig az állattenyésztés érdekelt, azt pedig vagy állami gazdaságban lehet igazán csinálni, vagy egy komoly téveszben. Nem vicik-vacak pár száz holdasban, hanem legalább akkorában, mint a miénk. Hétezer holdon. Ha ez nincs, én már rég bejárok a gyárba dolgozni, aztán nyolc óra elteltével lezuhanyozok, tiszta ruhát húzok és feszítek, mint egy gallér.

Ezt nem azért mondom, mintha a helyemet most már felcserélném, de azért a nyolc óra munka meg a tiszta ruha nem boldogság! Ettől még olyan messze vagyok, mint ide a Hold. Mert mennyi az én munkaidőm? A reggeli fejésnél már jóval előbb kint vagyok a majorban, úgy öt óra körül. Ez három kilométer biciklizés. Aztán, ha a fejőgulyások leteszik a lantot – pontosabban a helyére akasztják a fejőgépet –, én még bemegyek az irodába, takarmányproblémákkal, szállítással, miegymással bajlódok. Délre hazaérek, akkor nem mondom, van két-három óra időm. Délután kezdődik minden előlről és tart este nyolcig, fél kilencig. Persze gumicsizmában, esőkabátosan vagy vattaruhában, ahogy az időjárás megkívánja. Mosdás, tisztálkodás, pihenés csak ezután, otthon. Szórakozás szintén, hiszen huszonhat éves korában nem azért él az ember, hogy napestig dolgozzon.

Az építkezés természetesen teher volt, akkora többletmunka, hogy néha azt hittem, beleszakadok. De ha az apám bírta a maga ötven és

egynéhány évével, akkor én igazán nem mondhattam csődöt. Én nem akartam úgy nősülni, mint ahogyan ő. Pontosabban szólva, ahogyan az ő házasságát mesélni hallottam. Én abból a sorsból, amiről a nővéreim oly szívesen beszélnek, majdnem semmit nem éreztem. Nem emlékszem rája. De a régi házat láttam, éltem benne, és abból az a pár év is elég volt. Ma már nem életforma az, hogy az ember a konyhában töltse a napjait, éjszaka a szűk hátsó szobában fuldokoljon – nem tudom, hányad magával – a melegtől, és ne nyújtóztathassa ki tisztességesen a lábait, mert vagy szűk a fekhely, vagy meg kell osztania mással. A tisztaszoba meg csak arra legyen jó, hogy ha vendég érkezik, akkor oda lehessen vezetni, anyám letörölhesse azt a három merev és minden másra, csak pihenésre nem alkalmas széket, és ügyelni kelljen, hogy borcsepp ne hulljon az abroszra. A „tiszta” különben is csak elnevezés, nem tudom, miért. Sohasem volt az a szoba valami napfényesen tiszta. Nem használtuk, hát leszállt benne a por, és a két bárkányi nagy ágy hátsó lábai mögött vígan szötte hálóját a pók. Azt meg ki várhatta volna el az anyámtól, hogy egy ilyen népes család napi gondja-baja mellett a sok szentképet, gyertyatartót, szűzanya-szobrot, keretbe rakott családi fényképet, miegymást naponta letörölgesse. A ház szerencsére kőlábra téglából rakott, mert ha történetesen vályog, úgy tövig rombolhattuk volna az egészet. A földes padló azonban ennek ellenére nedvessé tette a tisztaszobát. Ha valamelyik nővérem hazalátogatott, és két hétig a fal mellett pihent a bőrdíj, utána kendővel törölgethette róla a zöld penészt.

Egészség is van a világon. Tudom, hogy messze nem a mi kétszobás lakásunk volt a legnyomorúságosabb a faluban, de nem a mai embernek való. A padlót persze sározták. Ebben nagyanyám mester volt. Kisiskolás korom óta emlékszem, ahogy folyton pörölt az anyámmal:

– Még a tenyered, az ujjaid sem állnak úgy, hogy tisztességesen sarozhatnál velük!

Ez a tisztességes sarozás azt jelentette, hogy nagyanyám kiment az országútra, és kosárba gyűjtötte a lótrágyát. Nekünk csak tehenünk, ökrünk volt, máshonnan nem szerezhetett. Ezt mi, gyerekek egybetiportuk agyaggal, törekkkel, és az egész kulimászt kellett művészi módon, egyenletesen a szoba földjére simítani. Végül a tetejére sárga föld került. Mindezt négykézláb, a legbelső sarokból, belülről, farral kifelé araszolva, mert arra a részre, amelyikkel már elkészültek, csak teljes száradás után

lehetett lépni. Kész isteni szerencse, hogy soha nem vitt el a merevgörcs senkit, mert nem hiszem, hogy nagyon ügyeltek volna, van-e valami kis seb a tenyerükön. Néha már azt hiszem, hogy az egészségügyi szabályok megsértése csak azóta hoz bajt az emberiségre, amióta a szabályokat egyáltalán kitalálták. Nekem például a nagyapám szemrebbenés nélkül akasztotta az istálló sarkából lepiszkált pókhálót a nyitott sebemre. Igaz, hogy az öregebbek tetejébe trágyát is tapasztottak, de szerintem ez is bőségesen elég lett volna egy kis vérmérgezésre. Nyolcvannégy éves korában halt meg, ahogy nálunk mondani szokták: „öregségben”; alighanem a szíve vitte el.

Szóval, nekem az ilyesfajta élet egyszerűen nem kell! Én fürdőszobában akarok zuhanyozni, ha megjöttem a munkából, papucsot húzni, házikabátba bújni, és egy karosszékre süppedve vagy rekamién végigheverve nézni a tévét. Még a régi világban sem lehetett igaz, hogy egy parasztnak ne akadt volna valamicske szabad ideje. Egyszerűen nem tudtak mit kezdeni vele! Inkább kitaláltak egy kis házkörüli munkát, javítgatást, ezt, azt, mert ugyan hol pihentek volna! Az idomtalan, saját készítésű konyhaasztal mellett, a merev hátú szegletpadon? Sámlin? Széken? Napközben ágyat bontani annyit jelentett, hogy valaki beteg. Esetleg azt, hogy berúgott és a mámorát alussza ki, de ilyesmi nálunk nem fordult elő. Olyan fekhely az első és a hátsó szobában együttesen sem akadt egy sem, ami arra szolgált volna, hogy az ember napközben ledűljön, a feje alá gyűrjön egy párnát, betakarózzon és szundikáljon. Igazság szerint a lakásban minden egyebet lehetett csinálni, csak éppen *lakni* nem.

És a bútorok! A tisztaszobában ott az a két nagy szekrény. Elismerem, kell, hiszen a ruháknak, fehérneműknek valahol helyet kell teremteni. Közöttük a két ágy azonban bármilyen széles is, de otromba és kényelmetlen. A szalmazsák is az, végtére a huszadik században élünk! Ha az összes fiók tartalmát sorba raknám, biztosan kiderülne, hogy az apámnak van talán százötven könyve is. Szeret olvasni, a lányok szintén, lassan összegyűlt egy kis könyvtár. Nem kell szégyenkezni vele. Igen ám, de a nagy asztal fiókja olyan, mint egy koporsó, legalább két ember kell a felnyitásához. A másik asztalnak meg éppen a tetejét kell valami lehetetlen formában kétfelé húzni, és akkor az ember félkönyékiig nyúlhat a fiókba, akár egy gödörbe. Nekem rendes könyvespolc kell, tévéasztal és később majd íróasztal is, mert hozzáfogtam egy takarmányozási kísérlet-

hez, és lassan nyakamra gyűlnek az irataim. Szentképekre nincs szükségem, azokat meghagyom anyámnak. Nem azért, mintha valami nagy fene ateista lennék, hanem mert minék. Az ember elme egy templomba, amikor az illem megkívánja, például az esküvőjén, meg majd ha gyerek születik, és keresztvíz alá kell vinni. De különben miért kerülgessem én a templomot? Még ha kívánnám, sem lenne hozzá időm.

Anyánk meg van riadva a sok adósságtól. Nem mondom, hogy nincs igaza, hiszen cseppet sem kellemes. De miért vártam volna még két-három évig, amíg egy összegbe összekuporgatom a pénzt? Biztos állásom van, ha csak a nyakamat ki nem töröm, más baj nem érhet. Apám már induláskor a téeszben volt. Az első év után 35 forintot fizettek egy munkaegységre. Tavaly ötvenet, de csak azért, mert az állattenyésztés kihúzott bennünket a sárból. Olyan rossz esztendő t nálunk már akkor sem lehetett elképzelni, ha árvizet, tűzvészt és hozzá még egy kis földrengést is egybe gondolok, hogy ismét visszasüllyedjünk a 35 alá. Nekem havi 40 munkaegység dukál, ez tavaly kétezer forintot jelentett, ennek kétharmadát minden hónapban leolvassák az asztalra. Kati kilencszázat kap a postán. Miért siránkozzunk?

Tulajdonképpen nem is itt a baj, hanem hogy én nem akartam pucér falak közé hozni a feleségemet. Tízezer OTP-nk van a szobabútoron, ezerkétszázba került a gáztűzhely. Ez az, ami még a házon felül van. A nem tudom melyik ángyom disszidált lányának a szobabútorát akarták ránk sózni azzal, hogy:

– Majd megfizetitek, ha lesz miből!

Anyám nagyon kardoskodott mellette és erősítette, hogy milyen szép bútor. Kell a kutyának! Különben is, miért legyek én a széles rokonság lekötelezettje? A Zoli sógorral más a helyzet. Ő segített a mi házunk építésénél, én az övéken. Kéz kezet mos, meg hát ez természetes is. Az a bútor egyébként egy döhej nagy világítós rekamiéből állt, meg gyászfekezte szekrényből, amilyen csak az '50-es évek elején lehetett divat, de ma úgy érzem magam köztük, mintha egy hangulatvilágítással ellátott kriptában élnék. A gáztűzhellyel megint csak sok baj van. Talán két évvel ezelőtt apám, amilyen ügyes, megvette a vasboltba érkezett első jugoszláv tűzhelyet. Üvegezett sütője is van, ki sem kell nyitni az ajtaját, csak lehajolni és megnézni, hogyan pirul benne a hús. Mindenki irigyelte, anyám

pedig kellőképpen elbűszkélkedett vele, mert valahogy úgy hozta a sors, hogy azóta sem került a faluba ebből a típusból egy sem. Valóban nagyszerű jószág, így aztán meghallotta, hogy mi is venni akarunk, a maga módján igaza volt a tiltakozással:

– Minek az a nagy pénzkidobás? Hiszen már csak négyen vagyunk itthon. Régen egy tűzhelyen tucatnak is tudtunk főzni. Pedig azt csutkával kellett, nem gáz égett benne!

Most mondjam meg neki az igazat? Azt, hogy nem akarok vele közös konyhán élni? Eleinte csak tréfálkoztam:

– Tűzhelyből sem árt a tartalék. Háttha a maguké elromlik, aztán anyám úgy megszokta a gázt, hogy a régiben tán már tüzet sem tudna rakni! Ahogy én a szervizeket ismerem, hónapokba beletelik, amíg egy ilyen masinát megjavítanak. Főleg, mert nem hazai típusú, hanem jugoszláv.

Csak legyintett:

– Nem jó neked már az anyád főztje, ez az igazság!

Csakugyan nem jó. Ez azonban még kisebb baj lenne, hiszen megszoktam, hanem a nagyobb az, hogy nem takarékos. Amióta nagymamám meghalt, ezer és egyszer előfordult, hogy valami olyasmi hiányzott a kamrából, ami teljes képtelenség, hogy faluhelyen hiányozzon. Liszt, fűszer, só, egyéb. Szegény anyámnak sosem ez volt a dolga, de nem is tanulta meg a beosztást. Kati másképp gazdálkodik, meg hát fiatal asszony is, az ilyenél természetes, ha meg akarja mutatni, hogy mit tud. Igaz, szakácskönyvet használ, ami anyám szemében kész nevetség, meg főzőiskolát járt, ami még nagyobb. Én naphosszat nem vagyok itthon, közben ők miért huzakodjanak. Nem mintha anyám veszekedős lenne, hiszen cseppet sem az. De elég egy új asszonynak folyton hallania, hogy én ezt így szoktam meg úgy szoktam, biztos jusst is az ellenkezőjét csinálja. Akkor meg ha valami nem sikerül, megvan a diadal:

– Ugye megmondtam? De hát ti, maiak, nem hallgattok az öregebbre!

Nincs erre semmi szükség, így aztán szép csendesen megmondtam az édesnek:

– Magának is könnyebb lesz, ha mi ketten külön konyhán élünk!

Megsértődött. Ezt előre tudni lehetett, de túl kellett esni rajta. Pedig jobban tenné, ha ő tanulna az én Katimtól. Hiszen szereti az újat, a változatosságot. Mást ne említsek, amióta megvettük az Unipress gépet,

nemcsak szereti, valósággal elvárja az ebéd utáni feketét. Bár kávé még soha nem vett hozzá, azonban ez legyen a legnagyobb baj. Mással is így van. Én azt hiszem, a régi világban talán moziban sem voltak háromnál többször. Most – főleg télen és ősszel – el nem mulasztanának az apámmal egy fimet sem. Főleg, ha vidám és szerelmes témájú. Régebben nem is nagyon lehetett hová mennie, de most az esztendő legnagyobb öröme az utazás. Sárihoz, Ilonkához, unokanézóbe. Úgy készült rá, mint egy koszorúslány az esküvőre. Csomagokkal felpakolt koszorúslány azonban nincs, ők pedig apámmal összekarolva úgy vonultak a vonathoz, mint két málhás csacsi. Megértem, hiszen csakugyan jó érzés lehet nekik az ajándékozás. Megteheti, szerencsére öregségére megváltozott az élete. De ha az övé megváltozott, azt is észrevehetné, hogy a világ sem ugyanaz. Éli az újat, és példálózik a régi nyomorával, ez idővel unalmas lesz, ha folyton hallgatja az ember.

A jó múltkorában fáradtabban jöttem haza a szokottnál, és amikor ismét kárpálni kezdett, kibuggyant belőlem:

– Tudja mit, édes? Írassák rám az egész házat, akkor majd valahogy kifizetem a részleteket én egyedül!

Megállt kezében a kanál:

– A házat, fiam? A házat, azt nem adjuk!

Már bántam az egészet, mert ez egyszer az apám sem hagyta szótlantul, pedig vele még rossz szavunk sem volt soha egymáshoz.

– A ház a testvéreid öröksége is!

Ez igaz, hiszen a jog az jog. De Sári és Ilonka biztos nem készül hazaköltözni, hogy itthon tyúkot ültessen. Julikáéké kétszer annyit ér, mint a miénk telkestül, Zsófi meg nem azért tanult műtősnőnek, hogy a sebészetről átváltson a termelőszövetkezetre. Mariában nem vagyok biztos, Zsuzsiban viszont teljesen. És abban is, hogy ha itt osztozkodásra kerülne a sor, féltucat jogászt megizzasztanánk. Mert a ház az közös, ennyi bizonyos. De a hozzáépítés? Amiben nemcsak az apám munkája fekszik, hanem az enyém is? Ezenkívül az anyám egy valamiről megelégedezik. Arról, hogy miután a katonaságtól leszereltem, és amíg meg nem nőültem, én jóformán minden pénzemet hazaadtam, csak egy kis költenivalót hagytam magamnál, meg amivel Zsófit az iskolában dugdostam.

– Ez igaz! – hagytam rá az apámra, és nem szóltam többet. De azért tudom, hogy a tüske bennük maradt.

(Beke András huszonhat éves, vállas, alacsony termetű. Arcszíne, mint bármelyik régi béresé, vörösesbarna. A majdnem állandóan szabad levegőn levő emberek arcszínét csak állandó kozmetikai kezeléssel lehetne simának megőrizni, ilyesmire azonban senki nem gondol. Beke András bőre is cserzett, de sugárzik róla az egészség. A járása nem vall frissen kiszolgált katonára. Vállban egy kicsit előrehajolt, a karjait elengedi, hiszen az is pihenés, ha az ember nem ügyel szüntelen a tartására. Sötétbarna, enyhén hullámos haja van. A beszéde szaggatott és szapora, mintha torkában egymásra tódulna a sok kimondásra váró szó. A gyors beszéd azonban nem jelent kapkodást. Nyugodt és a korához illően sokkal megfontoltabb. Az ilyesmi, ha eleven ésszel és tudással párosul, tekintélyt teremtő. A nevetése meleg és talán azért is kedves, mert többnyire igyekezik gyorsan visszafojtani, mintha félne, hogy az éretlen vidámság túlságosan kamaszossá teszi.)

VIII.

ZSÓFI

– Tudod, atyám, hányan vagyunk, azt is tudod, mit akarunk, ámen!

Ilyesféle étkezés előtti imákkal apám bosszantotta olykor öreganyánkat, és mi persze már többnyire keresztvetés közben majd megpukkadtunk a nevetéstől.

– Eredj már, te pogány! Megver az Isten – mondta ilyenkor, de nem hiszem, hogy haragudott volna, hiszen apámra egyszerűen nem lehet komolyan haragudni.

Vidámság, az volt minálunk, én már csak ezért is hálás vagyok a gyerekkoromért. Szép volt, és a szüleim tették széppé. Apám és anyám. Igaz, hogy anyámat énekelni talán sohasem hallottam, de téved, aki azt hiszi, mert nehéz volt az élete, állandóan csak a keserűség bujkált benne. Értette a tréfát, és mert a férje sosem keseredett el, ez valahogy őt is fenntartotta. Amikor a kórházba kerültem, eleinte mindenki rajtam derült, mert állandóan elpirultam, zavarba jöttem az ottani viccek hallatán. Ma már nem, de azért most sem értem, miért kell egy viccnek feltétlenül disznónak lennie. Otthon is megesett, hogy kimondták magyarul azt, aminek megvan a közhasználatú neve. De sosem azért, mert kéjelegni akartak benne, hanem mert ez volt a természetes. A vidámságuk is természetes volt, a haragjuk úgyszintén, a szeretetük pedig a leginkább az. Még Sárítól, aki a legtávolabbra visszaemlékszik, sem hallottam soha, hogy szüleim között egy rossz szó esett volna. Tucatjával tudnék néven nevezni a faluból olyan ismerősöket és rokonokat, akiknél a mindennapi élethez tartozott a durvaság, esetleg a pofon, az üteg. Akik csak egymás mellett éltek, de nem egymással. Meg kell nézni anyámat, apámat, amikor bejönnek hozzám a kórházba látogatóba, mert éppen bevetődnek a városba! Én meg ma is látok otthon néha parasztembert, aki fél vagy legalább negyed lépéssel a felesége előtt megy az utcán, és az asszony csak valamivel hátrább, mögötte. Aki nem, az egymás mellett, mint a párba fogott lovak, amelyeknek az rendeltetett, hogy együtt húzzanak. Az én szüleim? Összekarolva, egymásba kapaszkodva, mint egy fiatal szerelmespár. Nem tudom, melyikünknek adatik majd meg, hogy ennyi

esztendő után még mindig ilyen jól él a férjével? Az biztos, hogy ha én valamiért válogatni fogok a férjhezmenésnél, az nem lesz másért, csak mert itt van előttem a szüleim példája, és legalább ehhez hasonlót akarok.

Szeretetlenben persze, nem az életben, mert azt az életet, ami az övék volt, mai ember már nem csinálja végig. A szeretet azonban nálunk olyan természetes, mint a levegő, amit beszívunk. Csak akkor lehet észrevenni, hogy van, amikor már nincs is, amikor az ember elkerül otthonról.

Én az eddigi életemre nem panaszkodhatom. A nővéreim már Andrisnál sportot űztek abból, hogy mindene meglegyen. Juli mesélte, hogy valamelyik karácsonykor egyszerre két nagy labdával érkeztek haza. Az egyiket ő hozta, a másikat Ilonka. Anyánk nevetett:

– Most már mind a két kezében labdát szorongathat ez a kisfiú!

– Sose bánja, édesanyám! – így Ilonka. – De az övét legalább nem az öregapjának kell tehénszorból összetömködni, kötni!

És elővett a táskájából még egy felhúzzható kis elefántot is. Ez máig ott van a szekrény aljában, csak éppen elromlott.

Nos, nekem még jobban ment, a húgomnak meg szintűgy. Ha a nővéreim hazajöttek, ki ezt hozott, ki amazt. Sapkát, harisnyát, fehérneműt, ruhának valót, télikabátot, cipőt is. Sosem kellett az iskolában szégyenkezni az öltözetem miatt. Flancolni nem engedtek, de ami rajtam volt, az jó anyagból készült, tiszta volt és rendes. Könyveket leginkább Ilonka hozott, ő a legnagyobb irodalomszerető közöttünk. Később, amikor középiskolába kerültem, majd fel a megyeszékhelyre, a műtőasszisztensképzőbe, hol az egyik küldött egy százast, hol a másik. A végén már az igencsak soványka ösztöndíjam mellett még vásárolni is tudtam. Csak egyvalami volt unalmas! A szüntelen prédikáció! A Sári:

– Megbecsüld ám, mert ilyet sosem kaptunk!

A Mari, amikor a nyolcadik általános bizonyítvány kiosztásakor nejlontharisnyát hozott:

– Tudod, hogy mikor volt nekem először selyemharisnyám? Amikor befejeztem a technikumot. Hát úgy vigyázz rá!

Többnyire azonban nem is nekem mondták, csak egymás közt példálóztak:

– Emlékszel, hogyan vásárolt nekünk ruhát nagyanyánk?

– Hogyne! Mindig két számmal nagyobbat, azzal, hogy majd úgyis belenövünk!

– Aztán mire az ember csakugyan belenőtt volna, már régen elszakadt.

– És a hajunk! Mikor volt neked olyan frizurád, mint ennek a kis taknyosnak?

A kis taknyos, az persze én voltam.

– A frizurám? Ne nevetess! Emlékszel azokra a félrefésült copfokra, amelyek mindig kioldódtak, mire az iskolába értünk? Egyszer a Mici néni kiültetett a katedrára, és megfésültetett a Susák Terivel, mert annyira össze-vissza lógott a hajam. Talán azóta sem szégyenkeztem úgy!

Azt egyik sem várta, hogy valami különösebben megköszönjem, amit hoztak vagy hálálkodjak érte, de nekem ez az állandó „így volt, úgy volt” emlékezés már a könyökömön jött ki. Amikor nagyobbak lettünk, egyszer meg is beszéltem Zsuzsával:

– Szakasztott olyanok, mint az anyánk, csak éppen nem élnek falun! Ő is mindig azt hajtogatja, hogy milyen rossz volt régen. Kit érdekel az ma már?

Ezzel egyébként nem álltak egyedül. Az iskolában sem hallott mást az ember, mint jobbágság, elnyomás, éhezés, munkanélküliség, sztrájk. Volt, elmúlt. Azt nem mondom, hogy talán igaz se volt, de minket miért érdekeljen? Ma nincs és kész!

A panaszkodást az idősebbek talán nem is tudják elfelejteni. Sokszor legszívesebben rászólnék anyámra, hogy:

– Ugyan, hagyja már, édes! Hiszen nincs magának semmi baja!

Csakugyan nincsen. A régi ház miatt most már nem kell szégyenkezni a Fő utcán. A kenyerek biztos, öregségüket nem fenyegeti szükség, hiszen amilyen jó fiú András, még az ágyba is tálcán hozná nekik a reggelit, ha rá lennének szorulva. De nincsenek. Az a szüntelen panaszkodás szerintem csak arra jó, hogy meg ne szólják őket büszkélkedésért. Pedig joggal büszkélkedhetnének. Végtére, ha tízen maradunk, egész biztosan felneveltek volna mind a tízünket. Így felneveltek hét gyereket, ha anyám semmi mást nem csinál, mint hogy világra hoz bennünket, már ezért kezelt kellene csókolni neki. És mennyivel többet csinált! Hiszen dolgozott egész életében, mint az igásló. Most az lenne helyénvaló, ha élvezné, amit megteremtettek. Még pontosabban, ha nem szégyellené bevallani, hogy

igenis élvezni akarja. Teljesen helyénvalónak érezném, ha néhány éven belül nem lenne más gondja, mint hogy az ország melyik végéből induljon a másikba, unokanézőbe. Megérdemelné. Azt hiszem, hozott az ő élete annyi hasznot a társadalomnak, mint például az egyik alorvosé nálunk itt az osztályon, aki elől inkább elszöknek a betegek a kórházból, csak a kése alá ne kelljen feküdni, mert mindenkit elfuserál, és úgy dolgozik, mint egy balkezes böllér.

Nevetni való az a sok asszonybeszéd odahaza. Nemrég is, amikor otthon jártam, átjött az egyik szomszédasszony, és olyasféle módon kezdte vigasztalni az anyámat, amit tulajdonképpen tudatos szomorításnak lehetne nevezni:

– Látod, Magdus, így jártál te is! Annyi bajjal, küszködéssel felnevelted ezt a sok gyereket, aztán mind itt hagytak! Elmentek a városra, abból már nem lesz parasztasszony egy sem! No, de nem baj, mi megöregszünk szép csöndesen idehaza...

Szeretném tudni, hogy mit csinált volna velünk a falu, ha mindnyájan ott maradunk. Nemcsak mi, hanem az a rengeteg többi is, aki mostanában vidékről felkerül városba. Nem vagyunk parasztlányok már, az bizonyos. De olyanok sem, mint a többi. Nekünk sokkal nehezebb volt. Van nálunk az osztályon egy kolleginám, a külseje miatt akár filmszínésznőnek is elmehetne. Csakhogy annak az apja valamikor miniszteri főtanácsos volt és emellett földbirtokos, három- vagy négyszáz holdon. Lívia beszél németül, franciául, zongorázni tanult, külföldre hurcolták, és a legjobb gimnáziumban érettségizett. Otthon külön szobája volt, ha tanulni akart, csak be kellett csuknia az ajtót. Öt vagy hat évvel idősebb, mint a mi Sárink. A földet persze elvették tőlük, meg később kitelepítették őket, de azt a csomó dolgot, ami a fejében volt, nem lehetett elvenni. Meg a modorát sem. Neki sosem jelentett problémát, ha bement egy nagy étterembe, és a terítéket körülrakták egy tucat mindenféle formájú villával, késsel, kanállal, hogy melyiket mire használja. Az sem, hogyan beszéljen a proffal, aki rettentő szigorú ember, és aki mellett még most is úgy érzem magamat, mint egy kiscseléd. Hiszen, ahogyan Ilonka mondta egyszer:

– Nekünk még tisztességesen állni is meg kellett tanulnunk!

Az viszont igaz, hogy ez a Lívia úgy emlékszik vissza arra az időre, amikor csakugyan nehéz fizikai munkát kellett végéznie, akár a szibériai

száműzetésre. Sárinak igazán jó állása van, meg egyetemi végzettsége is, de azért ha holnap arról lenne szó, hogy ki kell mennie a háztájiba megkapálni egy hold kukoricát, nem esne le az aranygyűrű a ujjáról. Az is munka, ez is az. Éppúgy, mint ahogy a festőművészé is pálya, de a kőművesé, géplakatosé szintén. Én egészen egyszerűen nem tudom megérteni, hogyan lehet ember és ember között különbséget tenni, ha egyébként rendesek, tisztességesek.

Sokszor elgondolkozom azon, hogy vajon anyánk csak nehéznek vagy szépnek is érzi-e az eddigi életét. A szépséget nem úgy értve, mintha az évtizedszám tartó robot élvezet lett volna. Régen az a közmondás járta, hogy „A munka nem szégyen!”. Utóbb, már az én kisiskolás koromban ennek a mondatnak a betűit kellett kivágnunk piros papírból és gombostűvel a falra erősíteni: „Nálunk a munka becsület és dicsőség dolga!”. Azt hiszem, a régi közmondás azért született meg, mert akkoriban jócskán lehettek, akik szégyelltek dolgozni. Ezt az utóbbit pedig azért kellett hajtogatni, mert az emberek többsége nem így gondolkodik a munkáról. Anyámék munkája soha nem lehetett élvezet és főleg nem dicsőség. Múltkor a profnak volt egy komplikált májműtété, több mint négy óra hosszát tartott. A végén már reszketett a lábam a fáradtságtól, az öregről pedig úgy gombolták le a köpenyt, mintha zuhanyozóból jött volna benne, de az eredmény mégis szép volt. Nekem az okozott örömet, hogy végig kitartottam, és egyetlen egyszer sem kellett rámszólni a műszerezésnél. A profnak bizonyára az, hogy a beteg megmaradt, azóta már el is bocsátottuk. Ilyenfajta örömet egy sikeresen végigkapált tábla kukorica persze nem okoz, sőt még az aratás végeredménye, a cséplés sem. De azért úgy hiszem, hogy ha az anyám egyáltalán megenged magának ilyesféle gondolatokat, mégiscsak örülhet az élete eredményének, minékünk. Hat egészséges lánya van, egy talpraesett fia és egyelőre négy unokája.

Tökéletes asszonnyal én még nem találkoztam, ha van ilyen, aligha lehet kibírni. Anyánk sem hibátlan, de ki vagyok én, hogy a hibáit hánytorgassam? Egyszerűen tudomásul kell vennünk olyannak, amilyen. A nővéreim sokat szeretnek beszélni arról, hogy mi és mennyivel jobban mehetne nálunk, ha édesanyám talpraesettebb lenne. Ez csak szócséplés, hiszen ha lesz gyerekem, azt majd nevelgethetem, de az anyámat igazán olyannak kell elfogadnom, amilyen. Az is csak mesebeszéd, hogy

bennünkét, néhány évig még engem is, elsősorban a nagyanyánk nevelt. Próbált volna a nagyanyám nevelni, ha a menyé nem dolgozik a fia mellett, kinn a határban! Az az igazság, hogy ha hazajött, akkor csak ő volt nekünk elsősorban az „édes”, vagy egész pontosan, ahogyan mifelénk mondják: az „ides”, az anyánk. Én ezt nem tudom megmagyarázni, ez egész egyszerűen csak így volt, és most, hogy növekszünk, öregedünk, benőtt a fejünk lágya, egyre inkább így lesz. Anyám a maga kis elnyomott verébfióka életével ezerszer emberibb, mint öreganyám, akinek nem tudom, milyen régi és azt sem tudom, ki által hozott törvények parancsoltak. Ő valahogy mintha csak azért élt volna, hogy a törvényeket betartsa. Nem az állam törvényeire gondolok – mert azokat nálunk senkinek eszébe nem jutott volna megsérteni –, hanem az egyházéra meg a falu saját paragrafusaira. Milyen korú asszonynak milyen színű ruhát illik hordani? Hová lehet elmenni, hová nem? Nem szabad dologtalanul eltölteni egy percet sem, mert ha egy parasztasszonynak napközben nem ég a keze alatt a munka, akkor az menthetetlenül lusta.

Nagyanyám néhány hónappal a téesz megalakulása után halt meg. Persze nem bánatában, hiszen már az előző két évben is majdnem teljesen béna volt, de azért a rokonságban sokaknak jólesett károggni, hogy:

– Legalább nem kellett látnia szegény Terusnak, amikor minden munkája semmivé lett! A közösbe ment!

Ha történetesen tíz évvel fiatalabb és makkegészséges, öreganyám akkor sem tudott volna kiszakadni a régi életrendjéből. Anyám ennyivel is nagyobb, mert nemcsak túrni tudott igazán sokáig, hanem legalább egy kicsit felszabadulni, változni is. Persze apróságokban, de azért mégis. Ha lenne túlvilág, és öreganyám onnan idepisloghatna, még a sírjában is megfordult volna, amikor tavalyelőtt, búcsúkor anyám Ilonkával felült az óriáskerékre, utána pedig bementek a presszóba tejszínhabos fagyaltot enni.

Nekem jórészt csak mesélik már, hogy mi volt régen. Tiszta szerencse, hogy akkor még nem éltem. Már előre nevetek rajta, hogy ha nekem egyszer történetesen fiam vagy lányom születik, az milyen szelíd lenézéssel emlegeti majd az én idejétmúlt, korszerűtlen nézeteimet, túlhaladott életmódomat – húsz, harminc év múlva!

(Beke Zsófia műtős asszisztens a járási kórházban. Nagyon megfontolt, nyugodt lány. Aranykeretes szemüvege csak azért nem kölcsönöz professzoros külsőt neki, mert nefelejcskék szeme ezzel szöges ellentétben vidám, kislányos. Rendkívül szorgalmas, szívós, és törekenynek tűnő termete ellenére erős is. A kórházban szeretik, mert megbízható és jó munkaerő, aki a legizgalmasabb műtétek során sem veszi el a fejét. Jól keres, ezerhatszáz forintos alapfizetése a mellékesekkel kétannyira felmegy. A „mellékest” – ez a kórházi borraivaló udvarias neve – kedves mosollyal nyugtázza és rakja zsebre. Költenie alig kell, a nővérszállóban lakik, és a kórházban kosztol. Ha egyszer rászánja magát, minden nővérénél bősége-sebb kelengyével fog férjhez menni. Gyűjt rá.)

IX.

ZSUZSI

– Amikor a nyolcadik általános elvégzése után bejelentettem, hogy nem megyek középiskolába, mert éppen elegendő volt az iskolapadból, édesanyám összeszidott:

– Bolond vagy, te lány! Valamennyi testvéred érettségizett, Sári egyetemre is járt, csak te akarsz buta maradni?

Ebből is látszott, hogy senki nem vette komolyan, amit én már ötödikben és hatodikban hajtogattam nekik:

– Én nem akarok tanulni! Én paraszt leszek!

Ez akkor minálunk már valóságos szentségtörés volt. Jó anyám annyira beleszokott a testvéreim továbbtanulásába, hogy el sem hitte:

– Nem tudod te, hogy mit beszélsz! Hiszen ma már nincsenek is parasztok. Legfeljebb ilyen régről maradtak, mint az apád meg én!

Ha csakugyan a papír számít, akkor tulajdonképpen az apám sem paraszt már, hiszen növénytermesztési technikus oklevele van, és a technikum elvégzése után készített csoportképet ott őrzik a sublód tetején, a családi fényképek és szentképek között. Arra jól emlékszem, hogy az anyám mennyit morgolódott vele:

– Neked sem volt jobb dolgod, mint vén fejjel a sok munkád mellett iskolapadba ülni!

Most aztán, hogy én megkötöttem magamat, kiderült más is. Ezt már szégyenlené.

– Mit mondanak majd a faluban? Az összes többinek van esze, csak a legkisebb nem bírja az iskolát! Nemhiába kései gyerek, az olyannál soha nem lehet tudni, hogy nem hibás-e egy kicsit?

Persze azt ő is tudja, hogy nem vagyok én hibás, csak egyszerűen szeretek dolgozni. Nem íróasztal mellett, olyan munkán, amivel csak a tollat lehet koptatni, hanem jó fárasztón. Az összes testvércim anyámra meg Tóth öregapámra ütöttek, aki kis termetű, amolyan sűrű ember volt. A faluban „padláb”-nak becézték. Én Beke nagyapámra, az magas, erős.

Voltaképpen az lett volna helyes, ha Andris születik ilyenek, de hát én erről épp úgy nem tehetek, mint más. Elég annyi, hogy dolgozni jó. Élvezem, amikor kapálásnál végighajtok egy sort, és mögöttem más a föld színe. Meg azt is, amikor krumplit szedünk, és jó nagyokat kell vágni a földbe a kapával. Nincs abban semmi szégyen. A térszben ezt is megfizetik, ha nem restelli megerőltetni magát az ember, akkor egész tisztességesen. Úgy gondoltam, szépen itthon maradok, pár év alatt egybekapálom, összegyűjtöm magamnak a keletgyére valót, aztán majdcsak fogok valakit, akihez férjhez menjek. A házunk tájának sem ártott volna, ha egy kicsit rendet teremtek. Aztán mégsem így történt.

Egyik este szól apám, hogy másnap menjek be az irodába, mert beszélni akar velem a főagronómus.

– Velem? – bámultam rá. – Hiszen azt sem tudja, ki borja vagyok?

– Dehogynem! Az anyádé. Épp elég tejét elszoptad, amíg ilyen nagyra megnőttél. Csak menjél be.

Bementem. A főagronómus nagyon komoly, idősebb ember, így csak pislogtam, amikor leültetett a szobájában. Mit akarhat ez? Azt akarta, hogy menjek el szakmunkásiskolába.

– De én nem szeretek tanulni! – mondtam gyorsan.

Fújt egy bodor füstfelhőt a cigarettájából:

– Csakugyan nem? Pedig én úgy hallottam, hogy majdnem színjeles volt a bizonyítványa...

Ezt nem lehetett tagadni, közben meg rettentően élveztem, hogy egy ilyen fontos ember magázódva beszél velem.

– Na látja! A szakmunkásképző csak részben iskola. A gyakorlati időt otthon tölti minálunk, rendes teljesítménybérért. Az iskolázás idejére meg ösztöndíjat fizetünk, a tanulástól függ, hogy mennyit. Végzett szakmunkásnak minden munkaegység fölé tíz százalék pótlék jár. Ha pedig közben mégis megjönne a tanulhatnékja, szakmunkás oklevéllel a köztényében a középiskola harmadik osztályába jelentkezhet.

Nemcsak ennyit mondott, hanem még sok egyebet is. Jó beszédű ember volt, meg apám alighanem besúghatta neki, hogy engem a gyümölcsfák mennyire érdekelnek, mert hamarjában előadta a termelőszövetkezet összes eljövendő tervét, főleg a gyümölcsös telepítésével kapcsolatosakat.

– Ha a gyümölcsösünk termőre fordul, nem bízhatjuk laikus kezére – mondta. – Én már nagyjából az eljövendő aszaló helyét is tudom, aszalványt akarok szállítani a városi piacra.

Ezzel az aszalványdologgal megnyerte a szívemet. Nagyon szerettem akkoriban az aszalt szilvát. Felcsaptam és elmentem gyümölcsstermesztési szakiskolába.

Amit azért kell megcsinálni, mert előírják, azt nálam megette a fene. De itt azt kellett tanulni, ami csakugyan érdekelt, és tanultam is szívesen. Másodév után már párszáz forint ösztöndíjam volt, amikor pedig végeztünk, másodmagammal engem is elküldtek országos tanulmányi versenyre. Először fenn voltam Pesten, a Kertészeti Kutatóban, aztán Alsótekeresen, a faiskolában meg a gyümölcsösben. A végén úgy alakult, hogy fej fej mellett haladtunk egy orosházi fiúval, de az utolsó kérdés nekem nagyon is vágott, és egy fél ponttal megelőztem. Kaptam egy Zorkij fényképezőgépet, két hétre kiküldtek az NDK-ba üdülni, és ami a legizgalmasabb volt, jogot szereztem arra, hogy érettségi nélkül felvételizzek a felsőfokú technikumba. Tizenhét évesen.

Ettől megijedtem, de megijedt az édesanyám is. A Gyümölcsstermesztési Felsőfokú Technikum az ország másik végében van, meg ez egyszeriben megint három év. Ha elvégzem, én leszek a testvéreim közül az, akinek az általános utáni iskoláztatása majdnem a legtovább tartott. És ez már költség is!

András nagyon ellene volt. Meglehet, hogy az is piszkálta a csőrét, ha én üzemmérnök leszek, akkor én tulajdonképpen többre viszem, mint ő, az egyetlen férfi a testvérek között. De természetesen nem ezzel érvelt:

– Mi a csodának? Úgyis hozzámész a Zolihoz! A szakmunkásbizonyítványoddal még csak elvezetnéd asszonyfejjel is a gyümölcsöst, de egy üzemmérnöknek ez derogálna, és a téesz sem tudna ezért fizetni. Mi értelme annak, hogy berámáztasd a diplomádat, és otthon maradj tyúkot ültetni?

A férjhezmenetel igaz. Faragó Zolival csakugyan összeházasodunk, ha leszere katonáéktól. A többi azonban sántít, hisz nem vagyok én a falunkhoz kötve. Zolinak jó szakmája van, ács, aki mindenhol kap munkát. Ő biztatott:

– Vágj csak neki, tündér! Rá se ránts! Mire másodéves leszel, én leszerelek, és ott vállalok állást, ahol tanulsz. Összeházasodunk, és amíg

végzel, megélünk az én keresetemből meg a te ösztöndíjadból. Addig úgysem leszünk még hárman!

Ezt az „addig”-ot erősen hangsúlyozva mondta, mert nagy betyár. De ezzel mégsem akartam érvelni odahaza, meg őszintén szólva, magam sem voltam egészen biztos a dolgomban, hogy bele merjek-e vágni. Akkor aztán egyszerre jött meg Julika személyesen és Sári meg Ilonka levele. Nagyjából egyformán azt mondták – persze valószínűleg összebeszéltek előtte –, hogy a legnagyobb marhaság nem jelentkezni. Verseny minden évben van, és én csak egyszer lehettem első. Most még az újságba is bekerült a nevem, jövőre erre már a kutya sem emlékszik. Más nem történhet, mint hogy legfeljebb nem sikerül a felvételem. De ez sem valószínű, mert annak a technikumnak is jó reklám tanberkekben a magamfajta, és biztos nem lesznek túlságosan szigorúak. Sári még valami olyasmit is írt, hogy felelőtlenség lenne nem elengedni. A nagyobb nyomtatók kedvéért fejenként adtak száz-száz forintot. Tudni kell, hogy a szókimondó Sári anyámék előtt roppant nagy tekintély. Meg az egyszerre megnyílt nővéri bukszák szintén nyomhattak valamit a latban, a végén útnak indítottak.

A felvételem éppen csak hogy sikerült, ezt is csodálom. Nem tanultam én latint soha, és tucattal kellett tudnom a latin növényneveket. Most hát itt vagyok, immár a másodéven, és nyáron megesküszünk.

Ilyenformán bármennyire szerettem volna, mégsem leszek paraszt. De itt látom igazán, mekkora előny, hogy az voltam. Sokan gimnáziumból kerültek ide, de még a technikumiaknak sincs annyi gyakorlatuk, mint amennyit a szakmunkásképzőben mi szereztünk. Hiszen ott én már második koromban egész becsületesen tudtam traktort vezetni. Más egyebet azért nem mondok, mert ez okozta otthon a legnagyobb szenzációt.

Anyám összecsapta a két kezét:

– Te szentséges, nagy, jó atyáúristen! Miket meg nem tanítanak ma egy leánygyerekkel? Azokon a ronda, pöfögős körmösökön is ültél? Vigyázz ám, kislányom, mert a Bencsik Sári sógora is egy traktorlámptól égett meg!

Legyintettem:

– Hol vannak már azok, édesanyám! Izzófejes traktorok? Mi Zetorokkal járunk.

Amikor felmentem Pestre, anyám akkor is kesergett:

– Írjál ám Ilonkának, hogy Miska menjen ki elibéd az állomásra. Máskülönben elveszel abban a nagy városban!

Ráhagytam, hogy írok, de eszemben sem volt. Csudára élveztem, hogy életemben először jutok fel Budapestre, és akkor is rögtön magamban bóklászhatok. Kirakatokat néztem, vásároltam, beültem egy moziba, aztán amikor végképp nem tudtam, hogy merre járok, taxit fogtam, és elvitettem magam a sógoromékhöz. Ezt a festő sógoromat erősen kedvelem, nagyon jól lehet vele beszélgetni, és a festményei, rajzai sem olyan zagyvaságok, amilyeneket még részegen sem lehet megérteni. Vagy csak úgy.

Én különben is mindenkivel szeretek beszélgetni, hiszen az élet olyan érdekes! Azt is szívesen elhallgatom, amit Miska a festészetről beszél, de azt is, amit anyám meg apám a régi időkről. Ilyesmit ma már úgylis csak a mesében lehet hallani.

Nagyon szeretem az anyámat. Tudom, neki az lenne a legkedvesebb, ha nem is mind ugyanabban a faluban lagnánk, hanem szétszórva, köröskörül legalább a járás területén, hogy reggel elindulhasson, ha az unokáit látni akarja, és estére már otthon legyen, az apám mellett. Így aztán egyelőre még nem árultam el neki, hogy milyennek akarom a jövőt. Elég lesz majd a húsvéti szünetben, amikor hazamegyek. Itt van a szomszédban egy állami gazdaság. Kilencszáz hold almásuk van, és még telepíteni akarnak. A központ valóságos kis falu. Szép, modern, két szoba összkomfortos házak vannak, színháznak is beillő, nagy kultúrház, a város pedig autóbusszal betonúton huszonöt perc. Már többször jártunk náluk gyakorlaton, a főagronómus és a vezető kertész nagyon csábítgat, hogy menjek hozzájuk. Úgy látszik, nekem a főagronómusokkal szerencsém van. Ha csakugyan megadják a lakást, és felveszik Zolit is, ami egyébként biztos, akkor azt hiszem, lehorgonyozom ott. Miért verjem én magam rögtön az elején építkezési költségbe? Odahaza, Andrisék mellett már nem férnék meg, a kutyának sem kell hármas közös konyha! Az anyósomékhöz nem akarok költözni, mert akármennyire kedvel is ma, éppen eleget meséltek otthon az anyósokkal kombinált háztartásról. Közös lónak túros a háta, ezt szokták mondani. Nekem nem kell közös ló! Anyám, apám akkor jöhet el hozzánk, amikor akar, ha meg majd pár év múlva veszünk egy kocsit, akkor gyakran hazaruccanunk.

A gyerekek! Hát persze, hogy lesz gyerek! Azt nem tudom, hogy kétő-e vagy három. Ha meg nem unjuk, akkor négy. De több, például hét vagy tíz semmi esetre sem. Anyámat kitüntették az anyasági érdeméremmel, én nem vágyom ilyesmire.

Ha jól meggondolom, nem is az államtól, tőlünk kellett volna megkapnia...

(Beke Zsuzsanna felsőfokú technikumi hallgató, 170 centi magas, erős lány. Nem kövér, és a magasságát is ellensúlyozza, hogy arányos, jó alakú. Arcszíne, mint a bátyjéé. A testtartása is hasonlít kissé, vállban megereszkedett. A mozgása azonban már nem. Villámgyors. Kelletlen, ha lassan kell mozognia. Munka közben szívesen és meglehetősen hamisan énekel vagy füttyül. Szeret szívből hatalmasakat nevetni, még a könnye is kicsordul. Sokat olvas, ilyenkor a könyvet túlságosan közel tartja magához. A látása tiszta, de örökölt valamit a testvérei gyenge szeméből.)

(1970)

Egy esős októberi nap

1849. október 6-án Arad várában és környékén természetesen nem készülhetett dokumentumfilm. A Daguerre által megalkotott fényképezési technika csak állóképek létrehozására volt alkalmas, hosszú beállítás árán. A mozgás rögzítésével senki nem próbálkozott. Az események azonban már egy nappal korábban elkezdtek valóban filmszerű gyorsasággal peregni, és éppen elég szemtanú akadt, aki jól tudta, hogy mindazt, ami történik, kötelessége megörökíteni az utókor számára. Viselkedésükkel, tartásukkal tanúsították ezt az áldozatok is, a leverett magyar szabadságharc katonai főszereplőinek színe-java. Ők azok, akiket ma keserű gyűjtőnévvel „az aradi tizenhárom”-ként szoktunk emlegetni. Nem kevésbé tudták ezt a hóhérok is, csak éppen hallgattak. Kezdve a sort őfelségénél, I. Ferenc Józsefnél, folytatva báró Haynau táborszernagyon át Tichy őrnagyig, Urtička főporkolábig és bezárva az ítéleteket végrehajtó Franz Bottnál.

A szemtanúknak köszönhetjük, hogy azt a napot, azokat az órákat a következő lapokon szinte teljes bizonyossággal úgy idézhetjük vissza, ahogyan minden történt. Baló Béni református lelkész az utolsó pillanatig a rabok mellett állt. Sylvester Lajos élelmezési őrmester önként csatlakozott a biztosítást adó Wocher ezred katonáihoz, mert tudva-tudattalan érezte a majdani tanúskodás fontosságát. Alois Herold újaradi molnárt és kompbérlőt hét szaktársával a kíváncsiság vitte oda. Végül az alig tizenhárom éves Oláh Gyula, később orvos, és Pfenningsdorf Sándor huszárőrnagy a gyászesemény befejeztével a bitón látta függni, illetve a sáncároknak heverni a megölteket, és híven megörökítette az aradi közhangulatot. Valamennyiük visszaemlékezése fennmaradt, mérlegelhető, egymással összevethető és ennek alapján kiegészíthető. A történészek arról nem tudnak, hogy a kivégzésen parancsnokló Tichy őrnagy, akit rövidesen alezredessé, majd ezredessé léptettek elő, aztán nagyon gyorsan nyugdíjaztak, írt-e naplót, készített-e feljegyzéseket. Tőle sajnos nincs adatunk, *róla* annál több.

Ezek előrebocsátása után az Olvasó a helyszínre érkezett...

Franz Bott, a morvaországi Brünn, azaz Brno városának hóhéra eleinte nagy reményekkel eltelve csatlakozott a hadsereghez. Reményei azonban a hónapok múltával egyre alább szálltak. Odahaza szerény, bár tisztességes fizetést kapott ugyan, igazi jövedelmét azonban a fejpénz, a kivégzések utáni esetenkénti jutalom jelentette. Meg természetesen a kivégzettek eladott ruháinak ára és az olykor-másszor elég tetemes összeg, melyet főleg babonás fehércselédek fizettek a gondosan felmetélt kötél egy-egy darabjáért, bízva a hóhér kötelének szerencsét hozó hatalmában. Kivégzés azonban Brünnben az utóbbi időben lényegesen ritkábban adódott, semmint azt egy mesterségéhez értő szakember szeretne, pénztárcája pedig megkövetelte volna. Franz Bott éppen ezért jelentkezett két segédjével a hadrakelt sereghez, polgári mivoltának megőrzése mellett, szerződéses ítélet-végrehajtnak. Úgy okoskodott, hogy a magyarországi lázadás leverése elképzelhetetlen kivégzések nélkül, és ebben nem is csatlakozott. Báró Haynau őxellenciája csak olykor-olykor „kegyelemből” folyamodott a lóporral és ólommal („Durch Pulver und Blei”) történő kivégzésekhez, így Bottnak és segédeknek volt munkája. Városi ember lévén azonban nem számolt azzal, hogy az ide-oda vonuló hadak nyomán Magyarországon az éléskamrák kiürülnek, és a mindennapi megélhetés költségei a csillagokig emelkednek. A bevétel és kiadás rovatok vezetéséhez nem kellett különösebben nagy ész. Franz Bott hamarosan megállapíthatta, hogy egész egyszerűen nem érdemes tanult mesterségét Magyarországon folytatnia. Nem kifizetődő, hanem tiszta ráfizetés. Arról nem beszélve, hogy bármilyen békés része is őfelsége birodalmának Morvaország, a brünni tanácsurak megunhatják városuk hóhértalanságát, és távolléte idején esetleg betöltik állását mással.

Franz Bott illő tisztelettel bár, de felmondott az ármádiának. Rendnek muszáj lenni, a felmondólevél megjárta a szolgálati utat. Indokait méltányolták, felmondását elfogadták, de mert végtére is jól képzett ítéletvégrehajtnak nem lehetett a szögről lekasztani, a hadsereg ragaszkodott a kétheti felmondási idő letöltéséhez. Bottnak és segédeknek nem lehetett ellenvetése, ez a két hét mozgalmasnak ígérkezett.

1849. október 6-a a felmondási időn belül volt.

A tűrhetően napsütéses vénasszonyok nyara után esős napokkal köszöntött be az ős, és ez Franz Bottnak nem kevés szakmai kellemetlenséget okozott. Az még csak hagyján, hogy megfelelő faanyag híján nem lehetett előírást bitófákat ácsolni. De a valamilyen építkezésről rekvirált oszlopokat csak nagy ügyel-bajjal, kövekkel támogatva tudták szilárdan felállítani, annyira átázott a talaj. A hóhér eddig sohasem akasztott egyetlen napon több mint féltucatnyi elítéltet. Szeretett volna kitenni magáért, de sajnos még csak egyenes sort sem lehetett kijelölni, az akasztófák vonala a rossz talajviszonyok miatt megtört. Nem volt szabályos, „*Nicht vorschriftsmäßig*”.

Bott kellő időben végiglátogatta a zárkákat, és megsejmelte az elítélteket. Volt közöttük közepes vagy éppen alacsony termetű is, de egyik-másikuk, így például a szőke Leiningen-Westerburg Károly szép szál legény. Az a nagy szakállú, kopasz generális pedig valóságos óriás. Damjanich egyébként – így hívták az óriást – élete utolsó estéjén magához hívatta a hóhért, és nagy hozzáértéssel mindenféle szakmai részletek iránt érdeklődött. A kérdések jó részére nem volt szabad válaszolnia, a kurta-furcsa beszélgetés nem derítette jobb kedvre. Az sem, hogy az elítéltek szemlátomást nem voltak akárhik. Kettő közülük a magas arisztokrácia tagja, grófok, egyikük – Vécsey – még császári és királyi kamarás is. Poeltenberg úr vállas, izmos, legelsősorban pedig izmos nyakú férfi, lovag, azaz Ritter.

Franz Bott még sosem akasztott arisztokratákat.

Azt szigorú parancsba kapta, hogy a lázadó vezéreket tilos a magyar hadseregben szerzett, vagyis bitorolt rangjukon szólítani. De „régijogon” is valamennyien őfelsége tisztjei voltak, századosok, őrnagyok, sőt a környékbeli milliomos Kiss úr, akinek a zárkájában ezüst sakk-készletet látott, éppenséggel ezredes. Ennyi tisztet sem akasztott még soha. Leiningen grófnak természetesen így is kijárt az „Euer Exellenz” titulus. Franz Bott azon kapta magát, hogy így szólítja a rettegett Damjanichot is, aki két hónappal ezelőtt történetesen még ugyanennek a várnak a parancsnoka volt. Ez az óriás egyébként mankóval járt, törött lába még nem forrt össze egészen, ami a hóhérnak újabb szakmai problémát jelentett. Természetesen tisztelettel elfogadta a tábornok által kínált szivart, és igyekezett megnyugtani:

– Exellenciádnak nem lesz panasza rám!

– Tökfej! – mondta amaz tömören. – Mit gondolsz, kinek panaszkodhatnék én magára már *akkor*?

Azon a reggelen a várban tulajdonképpen nem is volt ébresztő. Howiger tábornok, várparancsnok riadókézsültséget rendelt el. A bástyákon égő kanóccal álltak ágyúik mellett a tüzérek, és a csövek mellől nézték az alvó, hallgató, fenyegetően csendes Aradot. Nem akadt volna, aki a császári tisztek közül kimondja, de a hadsereg félt. A Wocherek zászlóalja, élükön Tichy őrnaggyal, már öt órakor felvonult. Bott, akinek ugyan ekkor még semmi dolga nem akadt, szintén ott volt az udvaron, amikor az első tábornokokat kivezették. A legvégső szolgálatra készülő papok egyenként csatlakoztak az elítéltekhez. Schweidel Józsefhez a minorita Bardócz, Kiss Ernőhöz Machot várkaplán, Dessewffyhez Baló Béni, Lázár Vilmoshoz pedig Vinkler Brúnó, ugyancsak minorita szerzetes. Tichy egyenként néven szólította a tiszteket, és regisztrálta a nyilvánvaló válaszokat:

– Hier! Jelen!

Csak a fehér kesztyűs, feltűnő eleganciával öltözött Dessewffy Arisztid válaszolt a huszártiszt gőgjével:

– Talán nem ismer meg?

Tichy nem felelt. A láncra vert tiszteket körülvették, és a menet megindult a nagy kiterjedésű vár egyik hátsó kapuja felé. A papok karonfogták őket, és igyekeztek könnyíteni a járást, amelyet a jobb kéz csuklójától a bal bokáig vezető lánc mindannyiuknál akadályozott. Nem esett hangos szó, halkán beszélgettek, és a szakértő Bott még az udvaron megállapíthatta azt, amit más alkalmakkor nemigen lehetett elmondani, hogy ezek a férfiak nyugodtak. Főtisztekhez illő módon fegyelmezettek. A beszélgetők szavai közül csak Dessewffyt lehetett megkülönböztetni. A turai lovasroham hőse egykor volt tisztársai, az osztrákok, főleg pedig Lichtenstein herceg szőszegését szidalmazta, aki kegyelmet ígért, ha nem az oroszok előtt teszi le a fegyvert:

– Haynau kegyelme annyi, hogy nem kötéllel, hanem golyóval gyilkolnak meg! Éppenséggel szegény feleségem születése napján...

Kiérve a kapun, melyet erős őrség ügyelt, a menet jobbra kanyarodott. Megálltak. Lázár ezredes sarkantyúja halkán megpendült.

– Tehát ez a bástya lesz a golyófogónk, barátaim! – mondta szakszerűen, miután figyelmesen körülnézett.

– Tisztelendő urak! – hallatszott Tichy fojtott ingerültségű hangja. – Igyekezzenek! Tennünk kell a dolgunkat!

Rövid ima következett, majd Schweidel a kezében tartott, nagyon szép művű feszületet Bardócz lelkésznek nyújtotta.

– Tisztelendő úr! Íme, itt ezen feszület, melyet mindenkor, még a harcok zajában is magamnál hordoztam. Kérem, adja át a fiamnak!

A tábornok fia, Schweidel honvédkapitány, ugyanannak a várnak egy másik szárnyán, a kazamatában raboskodott.

A pap már nyúlt volna a keresztért, de a tábornok meggondolta magát és visszahúzta.

– Kezem között akarom tartani, úgy velem meghalni, s miután meghaltam, ne irtózzék kezeimből kivenni s fiamnak átadni!

Lehet, hogy az utolsó előtti pillanatig bízott a kegyelemben, de most, amikor valóban a legutolsó pillanat közelébe ért, Schweidel olyan hangsúllyal beszélt a tulajdon elmúlásáról, mint egy legtermészetesebb irányba vezető út jól látható és percekben belül elérendő végéről.

A magyar tisztok kezét fogtak.

Tichy őrnagy ráförmedt Urticka főfoglárra, aki zsebkesével most kezdte megfelelő hosszúságú darabokra vagdalni a magával hozott zsinetget:

– Sose volt még kivégzésen? Ezt már jó előre el kellett volna készítenie!

A kivégzendők kezét megkötözték, levett láncukat a főfoglár két katonára bízta. Néhány lépésnyire egymástól sorba állították őket a fal mellett. Lázár, Dessewffy és Schweidel szemét bekötötték, de Kiss Ernő konokul megrázta a fejét:

– Vigye innen azt a piszkos rongyot! Látni akarom a gyilkosaimat!

Urticka tanácstalanul nézett az őrnagyra, aki türelmetlenül intett:

– Hagyja!

A papok félrehúzódtak, az elítéltek féltérdre ereszkedtek. Fehér ingüket V betű formában kigombolták és széthajtották. Schweidel és Lázár észrevehetően megborzongott. Tichy intésére mindegyik térdelő előtt, alig kétlépésnyi távolságra három-három katona sorakozott fel. Már jó előre kiosztották a szerepeket, kettőnek a szívre, egynek a fejre kellett céloznia. Ilyen távolságról lehetetlenség volt hibázni. Tichy kardja villant, a lövések eldőrdültek.

Dessewffy, Schweidel és Lázár azonnal előrebukott, de Kiss Ernőnek csak a vállát borította el a vér, csupán egyetlen golyó találta. Tichy intésére egy katona Kiss Ernőhöz ugrott, és közvetlen közletről a fülébe lőtt. Odabenn a várban is jól hallották a valamivel későbbi egyes lövést.

Ittebei és eleméri Kiss Ernő altábornagy, volt országos főhadparancsnok, a magyar honvédség elsőként kinevezett tábornoka féltérdét felhúzza hanyatt zuhant. A tetemek mellé őrség állt. Az volt a parancs, hogy a holttestek a kora délutáni órákig maradjanak kivégzésük színlényén elrettentő közszemlére téve. Utána pedig ugyanott kerüljenek jeltelem sírba.

Bardócz minorita a parancsnokoló őrnagy engedélyével magához vette Schweidel József vértől lucskos keresztjét. A Kiss Ernő elé vezényelt három katonát Tichy később a prófoszhoz küldte, hogy elzárásra jelentkezzenek.

Rosszul céloztak.

A Wocherek visszatértek a várba és felsorakoztak ugyanott, ahol korábban. Ernst, a törzshadbíró nem volt jelen. Úgy látszott, hogy munkája koronája, a kivégzés ténye már nem érdekelte. Nagysándor József, akit elsőként vezettek ki, Schückl hadbíró századossal találta szemben magát. A „polgártábornok”, ahogy Aulichot és őt nevezni szokták és ahogy nemegyszer önmagáról is beszélt, tulajdonképpen nem haragudott a hadbírákra. Parancsot teljesítettek, ezt tudta jól, és azt is, hogy a parancs teljesítése nem mindenkor kellemes. Schücklt azonban valamennyien utálták és megvetették. Kicsinyes ember volt, akinek a mások megalázása örömet okozott.

– A kicsinyességben mily nagyok ezek a törpe urak – mondta Nagysándor, amikor a többiek megérkeztek és Poeltenberget melléje vezették. – Nézd a hintót, amit Damjanichnak fenntartottak!

Németül beszélt, Poeltenberg csak a nélkülözhetetlen vezényszavakat és a harctér feszült pillanataiban ugyancsak nélkülözhetetlen káromkodásokat tudta magyarul.

– Gyalázat! – mondta a másik, egyáltalán nem halkán.

A várbeli szeméthordó szekér állt a kijárat mellett, tessék-lássék letisztítva, ülésként egy átvetett deszkával. Máskor többnyire néhány közlegény vonszolta, most két keshedt lovat fogtak eléje.

Damjanich mankóval, megláncolva, egy katonára, siralomháza őreinek egyikére támaszkodva jelent meg a Carré Nr. 2-nek, vagyis 2-es négy-szögnek nevezett épület ajtajában. Látnivaló volt, hogy ez a hatalmas test a maga erejéből nem juthat fel a szekérre. Az egyik tiszt intett két emberének, hogy segítsenek, de a Tichy mellett álló várparancsnok, Howiger tábornok rájuk ripakodott:

– Hagyjátok! Ez a sintérlegények dolga!

Damjanich sosem volt sérelmeket eltűrő fajta. Megrázta roppant vállait, és rábódült Bott embereire:

– Félre, hóhérszolgák!

Aztán, mint a hirtelen indulatú emberek annyiszor, egy szempillantás alatt lecsillapodott. Intett Bottnak, és majdnem barátságos volt.

– Jöjjön ide mellém!

Átfogta a hóhér nyakát, és a vállára nehezedve felszállt a szekérre.

– Üljön fel, ön ma az én legjobb barátom!

Franz Bott elképedve engedelmeskedett. Velük szemben Szombathy, a görögkeleti lelkész foglalt helyet. Ő egyedül volt teljes papi ornátusban, a többi tisztelendő csak karingben, stólával vagy – mint Baló Béni – egyszerű, sötét ruhában.

Damjanich ügyet sem vetett Howigerre és az őrnagyra, hanem végignézett társain.

– Elindulunk hát utolsó sétánkra, barátaim? – kérdezte-mondta.

Poeltenbergbólintott:

– „Szép deputáció megy az Úristenhez, hogy a magyarok ügyét képviselje!”

Az út a bitófáig Bott számára elképesztő volt. A szakállas magyar lázadóvezér szivarozott, barátságosan felintegetett a kapubástyán tolongók-

ra, és derűs anekdotákat mesélt. Szekerükkel ők zárták a sort, a többiek papjaik kíséretében, katonáktól közrefogva, lassú léptekkel elől haladtak. Csendesen beszélgettek. Gróf Leiningen, az egyetlen, aki egyenruhában volt, levette fejfedőjét, szőke fürtjeibe belekapott a szél.

– Régen voltam már friss levegőn! – mondta a papnak.

Áthaladtak egy fahídon, amikor Damjanich elhajította szivarját, és leszólt a többieknek:

– Már látom a bitófákat! Közönséges épületfa gerenda valamennyi!

Tudjuk, hogy valóban azok voltak.

A menet megállt, a katonaság Tichy parancsára négyszögben vette körül a kivégzés színhelyét. A tábornokok és a papok Damjanich szekere körül gyülekeztek. Nagysándor észrevett a négyszögben egy ismerős tisztet, és hangos szóval odaköszönt:

– Szervusz, kedves kamerád!

A tiszt, százados volt az illető, a földet nézte.

– Szégyenkezik! – mondta a többieknek Nagysándor, cseppet sem csodálkozva.

– Imádkozzunk! – szólt egyikük.

Ezután Schückl hadbíró a kezében tartott papírról hangos szóval kezdte az ítéletet és az indoklást. A csendes, nyugodt Aulich, aki utolsó éjszakáját Horatius olvasásával töltötte, most felháborodott:

– Szemenszedett valótlanságok, amit most felolvasnak nekünk! – mondta a független magyar kormány utolsó hadügyminisztere.

Mint minden hadsereg, az osztrák császáré is sokat adott a formásokra. Az ítélet-végrehajtásnak megvolt a pontos szertartásrendje. Ma úgy mondanánk, hogy forgatókönyve, bár ha ezt egy filmrendező minden részletében betartaná, könnyűszerrel rémdráma kerekedne ki a keze alól. A felolvasás után Urtička főfogláron volt a sor. Kezében három fekete vesszővel Tichy őrnagy elé lépett, és fennszóval kegyelmet kért az elítélteknek. Oroszországban, a cár atyuska birodalmában arra is volt példa – Dosztojevszkijtől tudjuk –, hogy a legutolsó pillanatban a már kivégzőcölöphöz kötözött elítélt előtt hirdették ki a halál helyett az életfogytig tartó száműzetést. Volt, aki beleőrült. I.Ferenc József, Ausztria császára és a leigázott Magyarország megkoronázatlan királya nem ismert

még efféle „kegyelmet” sem. Tichy mindhárom alkalommal egyformán válaszolt:

– Istennél a kegyelem!

Urtička minden elutasításnál kettéropantott egy-egy vesszőt és az elítéltek lába elé dobta. Ezután Poeltenberg elé lépett és tisztelgett:

– Kérem, kapitány úr!

A mindössze 38 éves, alacsony termetű, vörösés hajú férfi másfél évvel korábban még a 4. sz. Sándor huszárezred rangidős kapitánya volt. A honvédségben elért előmenetelét – ahogyan mondtuk – a császári hadbíróság nem ismerte el. A tábornok elköszönt a többiektől, a bitófa alá lépett, és felállt a zsámolyra.

Szemtanút idézünk, Baló Béni református lelkész:

„A hóhér a kötelet a nyakára teszi, s a vesszőgre ráhurlolja. Egyik príbék kikapja a zsámolyt Poeltenberg alól, a másik kettő teljes erővel húzza lefelé két karját és rákapaszkodik, hogy kinyújtsa a felakasztott testet. A hóhér erőlködik, hogy az áldozat nyakát kitörje, azonban Poeltenbergnek igen izmos bikanyaka volt, s a hóhér sokáig vesződött vele, míg végre célt ért. A vértanú haláltusája hosszú és szörnyű volt, s Tichy órnagy kárörömmel nézte az első akasztást.”

Az akasztást természetesen nézték a többiek, az ugyanilyen végükre várók is. A katonai négyzög tagjai és a császári tiszték szintén. Ha most valaki hangosan felzokog, idegrohamot kap, ordítani kezd, senki nem szólhatott volna rá egyetlen rossz szót sem. Hisz ki-ki a percek múlva elkövetkezendő saját sorsát láthatta beteljesedni bajtársain, barátain. A tábornokok azonban szótlankok voltak, gróf Vécsey Károlyról pedig feljegyezték, hogy különösen beható figyelemmel, szinte vérfagyasztó nyugalommal valósággal tanulmányozta minden egyes társa elmúlását. Mintha csak tapasztalatokat akart volna szerezni vagy jól megfontolni, hogy melyikük példáját miben kövesse. A bitófákat körülvevő katonák nem voltak ilyen nyugodtak. Meglehet, hogy közülük többen próbálták, állták a csaták, ütközetek tűzét, de ilyen eseménynek még sosem voltak tanúi. Az egyik tiszt nem restellte letörölni kibuggyanó könnyeit. Az éles szemű Damjanich nagy nyugalommal, elismerően odaszólt neki:

– Ön derék embernek látszik, százados úr! Kívánok biztos előmenetelt a pályáján!

Damjanich 1848 tavaszán maga is a 61. gyalogezred alszázadosa volt.

Egyelőre azonban még nem került rá a sor. Az elítélteket senki nem tájékoztatta, hogy milyen sorrendben végeznek velük. A kegyetlen számítás nagyon pontosan tudta, hogy az utolsó néhány perc is örökkévalóságnak tűnhet, fokozza a gyötrelmet. Az akasztások sorát egyébként a „bűnösség” foka szerint állapították meg. Ilyesformán valószínű, hogy ha tehetik, egyik-másik tábornokot többször is felakasztják. Lovag Poeltenberg Ernő 1848 tavaszán egyáltalán nem akart Magyarországra jönni. Apja, a gazdag jogász, felesége és három gyermeke Bécsben élt. Kérvenyezte Latour hadügyminiszternél, hogy akár legfiatalabb, tehát egyáltalán nem rangidős kapitányként küldjék az olasz harctérre. A parancs azonban Magyarországra szólította, és itt – ugyancsak a parancshoz híven – felesküdt az alkotmányra. Harcolt uralkodója seregei ellen, de az elmondott előzmények viszonylag enyhébbé tették „bűnét”. Ezért kapta azt a kegyet, hogy legelsőként halhatott meg.

Török Ignác tábornok, az erődítéstan valamikori tanára, a kiváló képességű hadmérnök volt a következő. A XIX. században másként ítélték meg az életkorokat, mint napjainkban. A 30 éves Leiningen „apámnak”, a vele kereken egyidős Görgey „bátyámnak” szólította a 45 éves Damjanichot. Az 56 éves Aulich nagyon idős embernek számított, a nála két évvel fiatalabb Török Ignácról mint „öreg” tábornokról emlékeztek meg a kortársak és hátramaradtak. Való igaz, hogy egyik-másikuk egészségi állapota gyenge volt, a hosszú – és csak a jómódúak részére viszonylag könnyű – fogság pedig csak rontott testi ellenállóképességükön.

Miközben az „alezeredes úrnak” titulált Török Ignác bilincseit leoldották, egy hirtelen mozdulatnál földre esett a kopasz tábornok parókája, és a fejét hirtelen megcsapó hideg vagy a szégyen könnyet csalt a szemébe.

Tichy a lova hátáról azonnal észrevette.

– Nem szégyelli magát? – ripakodott rá. – Sír, mint a gyerek!

Török kiegyenesedett:

– Szégyellje magát, hóhérségéd!

Gyorsan halt meg, egyesek szerint az utolsó előtti pillanatban szívszélhűdést kapott, és a hóhérségédek már csak egy élettelen testbe kapaszkodtak.

Urtička Lahnert szólította. Lahner György, az előzőekhez hasonlóan, kezét fogott megfoggyatkozott társaival, és halkán, szomorú mosollyal mintegy valamennyi még megmaradtnak mondta:

– Ma van az ötvennegyedik születésnapom!

A magyar honvédség fegyvergyártásának megteremtője a félelem minden jele nélkül, nyugodtan lépett a zsámolyra. Franz Bott gyorsan végzett vele.

A tábornokok mind istenhívők voltak, de a horvát határőrvidéki katonacsaládból származó Knezić Károly különösen vallásos. Társai halálát figyelve folyvást imádkozott. A mindenre kiterjedő katonai reglamának volt egy olyan passzusa is, miszerint a főporkolábnak az elítéltet – mintegy a hadseregből kilökve – oda kell taszítania Bott pribékjeinek keze közé. Urtička ennek mindvégig csak formálisan tett eleget, de Knezić esetében kissé keményebbre sikerült a mozdulat. A lélekben már mindenkitől elbúcsúzott ember megtántorodott, és szemüvege a földre hullott. Minden szemüveges ember természetes reflexével utánahajolt, és ezzel ismét módot adott Tichynek a megszólalásra:

– Hagyja ott! Lát maga az akasztófán úgys!

Knezić nem felelt, az őrnagyra vetett pillantása azonban egyszerre árulkodott megvetésről és undorról. Halála után Urtička a szivarozó Nagysándor József elé lépett.

– Kérem, kapitány úr!

A nagybajuszú huszár azzal tüntette ki a nyeregben ülő őrnagyot, hogy gúnyosan ránézett és latinul szólt hozzá:

– Hodie mihi, cras tibi!

A latin nyelv valamilyen fokú ismerete akkor az általános műveltséghez tartozott, és Tichy természetesen megértette a neki címzett jókívánságot: „Ma nekem, holnap neked!”

Urtička nem akart tévedni, egy pillantást vetett a kezében levő cédulára, és Nagysándor elmúlta után Leiningenhez fordult.

Talán gróf Leiningen-Westerburg Károly származása okozta a császári hadbírósnak a legtöbb gondot. A hesseni nagyhercegségben született arisztokrata családjának egyik tagja, August Leiningen gróf altábornagy az egyik császári ezred névadója volt. A család nevét viselő ezredet a

magyar tábornok édes unokatestvére, Christian zu Leiningen-Westerburg-Alt-Leiningen gróf, ezredes vezette. Távolabbi rokonaik között az angol királyi ház is szerepelt. A szép szál, szőke fiatalember azonban olyan buzgalommal és olyan eredményesen harcolt a magyar oldalon, hogy mindezt, ha akarták volna, sem nagyon vehették volna tekintetbe. Nem is akarták. Urtička azonban a csak grófnál is „grófabbnak” érezte Leiningent, és talán éppen ezért a szólításnál botlott a nyelve. Tartozunk az igazságnak azzal, hogy különben sem volt udvariatlan ember, de most különösen tisztelettudó akart lenni.

Enyhén meghajolt.

– Kérem, gróf Leiningen tábornok úr!

Tichy nyomban felhorkant:

– Mit, gróf Leiningen tábornok úr?! Leiningen százados, semmi több!

Leiningen Buda bevételének egyik hőse volt, akit az ostrom után azzal rágalmaztak a bécsi sajtóban, hogy védtelen hadifoglyokat öletett meg. Egy szó sem volt igaz belőle, ez szinte már a rágalom megjelenésekor közismert volt. Leiningent azonban, aki a végletekig kényes volt emberi és tisztai becsületére, nem társadalmi címének elhagyása bántotta. Kék szemét az őrnagyra emelve megszólította:

– Néhány utolsó szavam lenne, megengedi?

Valószínű, hogy Tichy szíve szerint megtagadta volna az engedélyt, de az utolsó szó valóban az elítéltek jogai közé tartozott. Noha eleddig csak Nagysándor élt vele, aki „Éljen a haza!” kiáltás közben érezte összeszorulni torkán a hurkot.

– Beszéljen, de csak röviden!

Leiningen messzire hangzó szóval közölte a katonákkal, hogy élete utolsó pillanatában, közvetlenül azelőtt, hogy az Örök Bíró elé lépne, változatlanul hazugságnak bélyegzi azt a gyalázatot, melynek elkövetésével vádolják.

A katonák közül egyre többen könnyeztek, Tichy pedig türelmetlenkedett. Ám még mielőtt intésére megerdültek volna a dobok, hogy Leiningenbe fojtsák a szót, Damjanich a szekérről odakiáltott:

– Beszélhetsz *ezeknek* ! Hagyd abba, Károly!

Leiningen majdnem olyan magas volt, mint a szekéren ülő tábornok.

Amikor a hóhérsegédek felragadták és valósággal ráemelték a zsámolyra, nyomban észrevehető volt, hogy szörnyű halála lesz. Lába a földig ért. Bott emberei minden erejüket megfeszítve húzták lefelé, a hóhér pedig verejtékezve csavargatta a nyakát jobbra-balra, míg a csigolya elroppant, a nyúlt agyvelő megszakadt, és gróf Leiningen-Westerburg Károly befejezte fiatal életét.

Damjanich ráförmedt Tichyre, akiről úgy tudjuk, hogy valamikor együtt szolgáltak:

– Mire való ez a kínzás? Miért nem lőttök agyon minket?

– Mert így kell lenni! – válaszolta szenvtelenül amaz.

Damjanich kiköpött.

– No, te is sokra vitted! Hóhérlegény lett belőled!

A német szót természetesen mindenki értette és hallotta is, hisz Damjanichnak gyakorlóterekhez szokott erejű hangja volt.

Tichy vérvörös arccal megcsapkodta a lovát, és közelebb lépett a biókhoz.

– Gyorsabban végezzen! – parancsolta Bottnak.

Nem lehetett tudni, hogy ez segített-e Aulichon, de az ő halála gyorsabb volt.

Urticka most a szekérhez ment, és ismét megkülönböztetett tisztelettel szólt:

– Kérem, százados úr!

A tisztelet nemcsak annak szólt, hogy a tábornok feleségének dúsgazdag családja a fogság hónapjai alatt nem sajnálta a pénzt az étel-ital örömeinek mindig szívesen hódoló óriástól, pontosabban az ellátására hivatott főporkolábtól. Damjanich szemlátomást a legtekintélyesebb volt a lázadó vezérek közül, valamennyien így is viselkedtek vele. Ideértve azokat, akik harsány, szókimondó modorát talán nem szerették különösebben, katonai képességeit azonban elismerték. Damjanich az egyetlen volt közöttük, aki sosem vesztett csatát vagy ütközetet, a katonái pedig éltek-haltak érte. Évekkel halála után Mészáros Lázár, az első magyar hadügyminiszter így írt erről:

„Ő férfikorát úgyszólván a táborban és katonái között érvén el, barátainak tartott katonáival azok fáradalmait és szükségéit szívesen megosz-

tá, így vígságaikban is szinte pajtáskodásig részt vett, a becsét és tekintélyét mégis nemhogy nem veszte el, sőt athlétaí alakjánál fogva is... imponált, s alattvalói iránybani barátságos viselete bizalmat gerjesztett, s miért tőlük atyjuknak, barátjuknak, tanácsolójuknak tartatott, tiszteltetett, s készek voltak érte a tűzbe ugrani.”

A tiszteletből a cseh főporkoláb is megérzett valamit.

Damjanich ledobta magáról szürre emlékeztető fehér köpenyét, és a lelkészek segítségével lekászálódott a szekérről.

– Azt gondoltam, hogy én leszek az utolsó, hisz a csatákban mindig első voltam... – mondta.

Bott pribékjei már ugrottak volna, de rájuk ripakodott:

– Hohó, lassabban! Nálam nélkül ügyse mentek semmire!

Odasegítették a számolyhoz. Felállva magasabb volt az akasztófánál. Bott hiába szemrevételezte korábban áldozatát, nála elszámította magát. Sebtében odasúgta segédeknek, hogy amikor a számolyt kirántják, a lábukat – az egyiket még nem forrt össze teljesen a Komáromban szerzett csúnya, nyílt törés – ragadják meg és rántsák a magasba.

Damjanich türelmesen figyelte a sürgölődést.

– Vigyázzon a szakállamra – mondta figyelmeztetően. – Arra kényes voltam mindig!

Bott valóban vigyázott. Már előző este, azon a furcsa, zárkabeli kihallgatáson is megígérte, hogy minden szaktudását összeszedve fog eljárni. Nem sikerült.

Hinnünk kell abban, hogy valaki utolsó szavaival a neki legfontosabbat kívánja összegezni. Damjanich a feleségére és az országra gondolt:

– Szegény Emiliám... Éljen a haza!

Ismét idézzük a szemtanú református lelkészt:

„...törött lábát térdben akarták hajlítani a pribékek, míg fönn a mester kínlódott a szilárd nyakcsigolyával. A vértanú iszonyúan szenvedhetett a pár perc alatt, mert teste hol összerándult, hol kiegyenesedett. Tichy őrnagy kigyönyörködte magát Damjanich kínjaiban: a hatalmas lélek nehezen hagyta el a hatalmas testet.”

Néhány órával később, amikor a várban már megszűnt a riadókészültség, és a tüzérek is eloltották kanócaikat, néhány fogoly honvédtiszt,

akinek valamivel könnyebb volt a sorsa, és a falakon belül szabadon mozoghatott, felkúszott az erősség templomának tornyába. Ez elég nehéz mutatvány volt, mert a torony a korábbi ostrom során megsérült, és gerendákon kellett egyensúlyozni. Volt egy távcsövük, azt kézzel kézre adták, és nézték az áldozatokat. Az akasztott feje, érthető módon, félre nyaklik. Damjaniché egyenes maradt. Pfenningdsdorf Sándor őrnagy visszaemlékezése szerint :

„A többi fő, mint minden akasztotté, le- és oldalt hajolt. Ővele – úgy látszott – a hóhér különös játékot űzött, mert a szó szoros értelmében büszkén, nyakát egyenesen tartva nézett fölfelé. Míg a többiek lecsüngő fejekkel ide-oda lógtak a szélben, ő helytállott, mintha az oszlophoz volna szegezve. A nem túlságosan nagy szél nem bírta meglódítani óriási súlyát.

Istenem! Borzadok, ha rá gondolok. A legrettenetesebb valóság volt, amit valaha láttam.”

Hihetünk a visszaemlékezőnek. Pfenningdsdorf a megítélésben azonban valószínűleg tévedett. Damjanich testét minden bizonnyal azért nem mozgatta meg az őszi szél, mert a több mint hat láb (190 cm) magas férfi talpa a földig ért. Feje azért nem billent félre, mert nyakcsigolyáját valószínűleg nem sikerült eltörni.

Franz Bott megfojtotta Damjanichot.

Gróf Vécsey Károlynak nem volt kitől elbúcsúznia. Az ítélezők nem véletlenül hagyták legutolsóknak. Azt a várat, amelynek tövében valamennyien befejezték az életüket, Vécsey foglalta el a császáriaktól. Grünne gróf, a fiatal uralkodó főhadsegéde személy szerint gyűlölte a büszke magyar arisztokratát, aki a saját apját is ellenlábasai közé sorolhatta. Vécsey apja Bécsben élt, a magyar nemesi testőrség utolsó parancsnoka volt, és külön levélben kérte a császárt, hogy méltatlan fiát fossa meg kamarási méltóságától. Ez a kívánság a hadbíróság ítéletével teljesült. Vécsey Károly tábornok már nem Ferenc József kamarásaként került a bitó alá.

Nincs tudomásunk arról, hogy a lélektan tudományának művelői alaposabban foglalkoztak volna az aradi tizenhárom magatartásának gyökereivel, kivégzésükkor tanúsított viselkedésükkal. Vécsey odaadó figyelem, mely az utolsó pillanatig jellemezte, már-már riasztónak tűnik.

Az utolsó előtti bitófa előtt elmenve lehajolt, és megcsókolta a meggyő-

tört Damjanich még meleg kezét. Esztendeje se múlt, amikor a két tábornok Szolnok bevétele után tisztikara füle hallatára csúnyán összevesztett. Damjanich maradt felül, az akkor késedelmeskedő Vécseyt áthelyezték. Mindennek azonban ebben a pillanatban semmivé foszlott a jelentősége. Vécsey, mint mondtuk, megcsókolta a „vadrác” kezét. Már fenn állt a zsámolyon, amikor az utolsó pillanatban még akadt néznie. Az újaradi molnárokat kivéve, akik valahogy ügyesen a közelbe sompolyogtak, a katonaság távolabbra szorította a kíváncsiskodókat. Kíváncsiskodók azonban természetesen akadtak. Sokan közülük egy nem messze lévő disznóhizlalda tetejét szemelték ki magaslati pontnak, és erre kapaszkodtak. A fedélszék azonban nem ilyesmire volt méretezve, nagy robajjal leszakadt. Vécsey kiegyenesedve és érdeklődve nézett a zaj irányába.

Ez volt az utolsó látvány, ami a szeme elé tárult.

Az emberölés szertartásrendje azonban a kilencedik tábornok halálával sem ért véget. A katolikus uralkodó keresztény hadseregének katonái Tichy „Imához!” vezényszavára féltérdre ereszkedtek. Imájuk alatt az órnagy nyergében kardjával tisztelgett.

Bevonulás után odabenn a várban Franz Bott minden egyes elítélt kivégzéséről pontos, a szakértelmét is elismerő nyugtát kapott. Schückl hadbíró egyikről sem felejtette le a hatkrajcáros illetékbélyeget...

(1987)

Rózsák a hegyoldalban

Jézus Krisztusra nézhetek úgy a tanítványok a csodás kenyérszaporítás idején, mint 1949 tavaszán mi, akik a valószerűtlen ajánlatot először hallottuk:

– Akartok könnyű munkával sok pénzt keresni?

Aki kérdezett, Bertha volt, évfolyamtársunk az akkori Magyar Agrár-tudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaság-tudományi Karán. Keresztnevét elfelejtettem. Az olyasféle emberek táborába tartozott, akiket mindenki vezetékneven szólít. Épp úgy harmadéves volt, mint mi, és mindig elegáns, egyáltalán nem úgy, mint mi. Az előadásokat ritkán látogatta, mégis jól vizsgáztatott, és valami nehezen magyarázható jó mód illata lengte körül. Meg kölnivízé is. Sejtett, hogy hallgató létére valahol jól fizetett állása van. Most derült ki, hogy hol és milyen.

Miska agya vágott a leggyorsabban, ő nyomban visszakérdezett:

– Lopni kell?

Bertha filmsztáros természetességgel elmosolyodott:

– Szakmunkára gondoltam.

– Mennyit fizetnek óránként?

– Öt-hat forintot!

Ez a ma már mosolyra fakasztó összeg 1949-ben csillagászati volt, nagyjából a szakmunkás órabér duplája. A kertészkar – hála felejthetetlen rektorunknak, Mohácsy Matyi bácsinak, minden idők legnagyobb magyar kertészének – az akkoriban már eléggé egyszínűre sápasztott-pirosított egyetemi élet tán legszabadabb színpada volt. Ha valaki a nyomorúságos 150-180 forintos ösztöndíja mellett szakmai munkával akarta elkerülni a gyomorfekélyt, többnyire az első kérésre rektori engedélyt kapott, mentességet az előadások látogatása alól. Matyi bácsi mesés szakkönyveket írt ugyan, de mindennél többre becsülte a gyakorlatot. Főleg, ha a gyakorlathoz metszőolló szükségeltetett, itt pedig rózsametszésről volt szó.

– Menjetek és okosodjatok! – mondta, miközben bölcs öreg szemei vidáman, sőt szokás szerint kissé huncutul csillogtak.

Mentünk a Bertha által megadott címekre.

Volt, akinek Farkas Mihály villájába kellett becsengetnie a Rózsadombon. Másnak Révai József jutott; nekünk, néhányunknak Rákosi Mátyás pihenőháza a Svábból Szabadsággá vált hegyen, a Művész utcában.

Bertha a Pártközpontnak egy olyan részlegén dolgozott, melynek nem volt más feladata, mint a prominencia villakertjeinek rendben tartása. Lehetőleg az egykori tulajdonosok, vagyis vezérigazgatók fokán, de inkább még színvonalasabban. A hatodik félévük küszöbét típrő kérészhallgatókban szakmai félisteneket sejtettek, ami ugyan mázsás tévedés volt, de a bérezés csakugyan félisteni, és mi ennek megfelelő áhítattal hallgattuk Bertha eligazítását.

– Ez a Pártközpont bizalmának jele, fiúk! – kezdte, és máig esküszöm, hogy a harmadik szót nagy „P”-vel mondta.

– Rákosi Elvtárs – (az Elvtárs is nagy „E”-vel csengett) – ugyancsak délután szokott idejönni a feleségével, de sokszor találkoztok majd Vele („V”). Megszólítani tilos, közeledni csak amennyire „Ó” közelít felétek („F”). Köszönni persze illik, sőt kell. Jó napot kívánokkal és természetesen kitéve a megszólítást. Meg vagyok értve?

Ötünk közül hárman zászlósi vagy hadnagyi rangban végezték be a II. világháborút. Ez az utolsó kérdés, a maga kincstári félreérthetetlenségével, kedves húrokat rezegtethetett meg a lelkükben. Különben sem volt nehéz lecke vagy szöveg, megtanultuk és gyakoroltuk is.

A Művész utcai villa elegáns, egyemeletes épület volt. A vastáblás kapu melletti portásfülkétől néhány lépcső vezetett föl, majd virágágyások szegélyezte út egészen a házig. Az itteni babarózsák metszése lett az első feladatunk és minden fellelhető gyom kiirtása az utolsó szálig. A rózsametszés nem volt boszorkányság, erősen emlékeztetett a szőlőre vagy az őszibarackéra. Váltómetszés, az egyik vesszőt ugarra, a másikat termőre ollózza az ember, és közben ritkít, ahol kell. Udvariasan morogva vagy inkább tartózkodóan barátságatlan felügyelőink – dobtáras géppisztolyal felszerelt ÁVH-sok – ott lődörögtek ugyan körülöttünk, de láthatóan elégedettek voltak félisteni szorgalmunk és tudásunk láttán.

Az egyetlen kivétel én voltam, akinek a villa tűzfalát behálózó gyönyörű futórózsza jutott. Máig sem tudok futórózsát kezelni.

– Ritkítani bizonyára ezt is kell! – magyaráztam önmagamnak, és ritkítottam is, majd megrántottam az elfűrészelt részt. A futórózsza szívós növény, a sok apró tapadókorong buzgón kapaszkodott a falba. Még a tető magasságából is permetezett rám a lehulló vakolat, mire boldogultam vele.

Ekkor megszólalt egy észrevétlenül mögém ért hang gyanakvó tulajdonosa. Csörgött a nyakában a géppisztoly.

– Elvtárs! Ezt így kell...?

Már akkor sejthettem, azóta szép számú alkalmam volt megtanulni, hogy minden sikeres védekezés önfegyelemmel kezdődik.

– Csakis! – mondtam hátra se nézve. – Mit gondol, ez a hosszú növény hány liter vizet pumpálna fel különben a falba?

Vizet az Ő házának falába? Ez úgy hangozhatott a nagy természetáta-lakító tervek idején, mint valamilyen leleplezett szabotázs.

– Ahá! – mondta meggyőzötten, sőt talán kissé legyőzötten, és távozott.

A mai olvasó aligha további szakmai részletekre kíváncsi. Így csak röviden említtem meg, hogy egyebek közt készítettünk mi drain-ágyat szabadtéri pingpongpálya alá. Mohácsy professzor legjobb tanításai szerint hoztuk rendbe az őszibarackfákat, sőt alakfák formálására is javaslatot tettünk. Bertha azonban szakmánkbeli volt és nem hülye, így ezt elvetette, hiszen évekig tartott volna. Az én legnagyobb személyes szerzeményem két majdnem teljesen ép narancs volt (1949-ben!) a szemétdombról, melyeket azonnal viharkabátom feneketlen zsebébe süllyesztettem. Kérékgyártó Fanny kolleginám, aki mellett akkoriban teljes sikertelenséggel próbáltam meg az udvarló státusát elfoglalni, sosem tudta meg, hogy ezt a páratlan ajándékot honnan varázsoltam neki.

Titoktartást is fogadtattak velünk ugyanis, de azt hiszem, méltán remélhetem, hogy négy évtized után ez a fogadalom már elévült.

A kereken egy hétig tartó nagy élmény minden nap kora délután érkezett. Szirénaszóval. Nyugodalmasabb vidékeken ez a szieszta ideje. Később rájöttünk, hogy itt is az volt. Először egy rendőrautó futott be, túlment a kertkapun, és utasai szétfröccsentek belőle. Biztosítani. Csatla-

koztak a Művész utcát minden jel szerint soha el nem hagyó, egymást másolva öltözködő, ügyelőd civilekhez. A következő lefüggönyözött, fekete gépkocsi hozta a Szépasszonyt – ahogy egymás közt neveztük –, vagyis Rákosinét. Kalmuk volt-e vagy üzég, nem tudom. Ellenszenves semmi esetre sem. Mindig ő köszönt előre, jó magyarsággal. Akkor még nem, azóta már tudom, hogy a neves Széchenyi-kutató, néhai dr. Viszota Gyula okította anyanyelvünkre.

Előírásosan visszaköszöntünk:

– Jó napot, Rákosiné elvtársnő!

Néhány perc múlt, és jött a harmadik autó. Ez hozta Őt, egy negyedik további a testőröket. Sosem érkeztek együtt az asszonnyal.

– Jó napot, elvtársak!

– Jó napot kívánunk, Rákosi Elvtárs! („E”)

Sem több, sem kevesebb, soha, egyetlen egyszer sem. Tudom, a korszellem most megkívánná, hogy egykor volt izzó gyűlöletről adjak számot. Nem volt bennünk gyűlölet. Igaz, hogy a szeretetnek egy szikrája sem. Inkább ösztönös tartózkodással elegy kíváncsiság és természetesen nem kevés félelem. A hangja nyekergett, a bőre úgy csillogott, mintha gyantázta volna, széles vállú volt és nevetségesen alacsony. A szeme rendkívül eleven, valószínűleg úgy nézett vele, ahogy kedve tartotta. Itt mindig barátságosan.

Köszönt, bement a házba, és ezt követően egy óráig, másfélig dermedt csönd honolt. A távollétében nem éppen halkszavú ÁVH-sok is fojtottan, szordínóval beszéltek. Mi pedig diszkréten csattogtattuk ollainkat, neszegettünk szerszámainkkal.

Amikor legközelebb felbukkant, többnyire egyedül jött ki a kertbe. Olyasféle érzésem támadt, hogy a jó gazda örömeivel legettette szemét a Margit-szigetivel vetekvő pázsiton, az egész látványon, tulajdonképpen a mi munkánk gyümölcsén is. Persze lehet, hogy csak időt akart adni az őrsegnék a felkészülésre. A hegyoldal felnyúló terjedelmes kertet jobbról-balról, természetesen a lemezekkel védett kerítésen innen, szépen nyírott sövény is szegélyezte. A villa nagyjából a telek alsó harmadában állt. A felső kétharmadrész végében kifutóval ellátott, féltetéses karámban bárányszelíd, feketén csillogó orrú, szép szemű őzike. Szomszéd-

ja egy óljában vígan rőfögő, hosszú törzsű, mintaszerű sonkákat parádéztató, fehér húsfajtájú disznó. Sertés, ha így jobban tetszik.

„Ő” mindennap felsétált kedvenceihez. Adott valamit az őzikének, megvakargatta a coca hátát. Aztán hátratett kézzel, komótosan visszabalagott a házba.

Őök rejtély marad előttem, hogy a kert felső, hegy felőli részén miért nem volt állandó őrség. Valószínű, hogy a biztonságért felelősek nem tartottak betöréstől, amiben igazuk is volt. Így azonban ha „Ő” megkezdte mindennapi, szieszta utáni sétáját, jobbra-balra, a sövény mögött csörtetve megindult felfelé egy-egy fegyveres. Súlyba vágott géppisztolyal, előírásosan fedve és rejtve. Ha megállt, ők is megálltak. Ha elindult, továbbcsörtettek. Előfordult, hogy ugyanaznap megismételte ezt az utat. Akkor ők is.

„Ő” természetesen sem hülye nem volt, sem süket. Szemmel láthatóan szikrányit sem zavarta pihenésében a csizmák dobogása, a géppisztolyok csörgése. Félt volna? Valószínűtlen. Akkor még mitől...?

– Hogyan tud valaki így pihenni? – kérdeztük egymást úgy délután három óra körül, amikor az érkezés színjátéka a távozás tükörijátékába fordult.

Egyikünk sem lelt alkalmas feleletet.

– És miért tart egy fővárosi villanegyed legközepén disznót? – értetlenkedtem én.

Miska vállat vont:

– Ki tudja? Talán kedveli a disznókat....

(1989)

Pincében

*Ajánlom mindenkinek,
aki vendégeskedett a
szombathelyi ÁVH
Malom utcai pincéjében.*

A zárka, helyesebben fülke, két méter hosszú és legfeljebb csak egy méter széles. Ablaka nincs, ajtaja vasból van. Belsején lecsapódik a pára és lomha cseppekben gördül a föld felé. Olyan, mintha a hideg vas könnyekre fakadna. Az ajtó fölött, kétméternyire a földtől kiütöttek egy téglát. Ezt a rést is vasrács zárja el, így világosság nem szűrődik be, legfeljebb csak valami halvány derengés.

A zárka padlója beton, és valószínűleg betonból készültek a falak is. A pince, mert természetesen pincében vagyunk, a háború alatt légvédelmi óvóhely lehetett. A tömör vasajtók még ennek emlékét őrzik. Az óvóhely nagyjából Z alakra épült. A Z alsó szárában teremtették meg a zárkákat, a rendőrségi őrizet alaposságának iskolapéldáit.

A zárkában az ember egyedül van, lévén magánzárka. Egyedül, tehát van ideje gondolkodni. Gondolatai természetesen személyes vonatkozásúak. Legelsősorban nem is várható kihallgatásával kapcsolatosak, hanem sokkal inkább testi bajaival. Például azzal, hogy fázik. A betonpadlós zárka jó ideig bútorozatlan volt, csak nemrégiben hozatott be egy lófogú egyenruhás egy deszkából összerótt priccset. Takaró nincs, és cipő sem, mert a cipőt az ajtó előtt kell tartani. Talán hogy még nehezebb legyen az így is teljesen valóságos szökés, talán hogy az ember töprengenivalói még eggyel szaporodjanak. A harisnyáról két perc alatt bebizonyosodik, hogy hőszigetelő képessége egyenlő a semmivel. A hideg a talpon keresztül kúszik felfelé. Lassan és feltartóztathatatlanul, úgy hogy némi mérlegelés után pontosan ki lehet számítani, mikor veszi teljesen birtokba a testet. A gyakorlatban később a számítás felborul, mert abban a pillanatban, amikor a dermedés eléri a herék, majd a has és a gyomor tájékát, már az egész test reszket. Hóviharban állítólag kellemcs

meleg követi a fagyás érkezének első stádiumát. Ez azonban nem fagyás, mindent betöltő didergés csupán, amitől olyan messze van a meleg valószínűsége, mint ebben a pillanatban a zárkától a szabadság. Lehet-e aludni akkor, ha az ember ennyire fázik? Lehet. Elegendő egy vitorlavászon esőkabát, melynek ujaiba az ember most a lábát bújtatja, a többi részt pedig olyan szorosan csavarja maga köré, amennyire egyáltalán csak lehetséges. Ezután a hullaszerű mozdulatlanság állapota következik, hiszen az önbepólyálás az étkezés után van. A babérral ízesített fél csajka krumplifőzelék vagy bab két-három óra hosszat úgy működik a belekben, mint valami pompás kályha. Vétek bármilyen mozdulattal növelni az izmok energiaszükségletét, tehát csökkenteni a szervezet rendelkezésére álló hőt. Később persze a varázsos hatás elmúlik, és ilyenkor pontosan az ellenkező végtel következik soron. Az ember hasra fordul a takaró és párna nélküli deszkapriccsen, és vad fekvőtámaszokba kezd. Az izommunka hőt termel, a felszabaduló hő fűti a testet. Ugyanakkor természetesen gyengíti a szervezetet, melynek táplálása az utóbbi időben úgyis minimálisra redukálódott. Az ember azonban fiatal, bizalommal sarcolja erőtartálékait, és meglehetősen joggal hiszi, hogy nem mond csődöt velük.

A gondolkodásra az egymást űző végtelen napok során a kelletténél lényegesen több idő van. Tulajdonképpen áldott ez a függetlenség az időtől, hiszen odafenn, az állítólag még létező világban senkinek sincs ennyi órája, hogy önmagával foglalkozzék. Ez az elmélyülés nem okvetlenül jelent lelkiismeret-vizsgálatot, pedig a magányos rabság kiagyaloí alighanem ilyesmire szánták. Ehelyett csak makacs kísérlet az órákhoz és határozott időpontokhoz kötött elfoglaltság híján megfoghatatlanná váló idő szakaszokra bontására. Az ember úgy szeretné beosztani gondolatait, mint egy iskolás diák a tanrendet. Most a szabadulást követő első napok táplálkozására gondolok... Most a francia irodalom ismert emlékei vannak soron... Most elvégezzük egy nagy gyümölcsös ilyenkor esedékes összes munkáit... Most az eljövendő írárok tervéhez menekülünk... Ezután ima következik vagy helyesebben meditálás, ami talán semmiféle imához nem hasonlítható... Majd az ügy esélyeit mérlegeljük, melyért bármikor kihallgatásra kísérhetnek... Ez a tervezés azonban legtöbbször az első tételnél felborul. A hazatérő gyorsvonat étkezőkocsijában elfogyasztandó ételek párája, gőze, illata, a pecsenyék aromája itt gomolyog a közvetlen közelben. A képzelt borok zamata a nyelvünk hegyét bizserge-

ti. Sütemények habjában merül meg a villánk... Egek, de borzalmas, ha az ember huszonegy éves, és tizenkilencedik napja éhes!

A társtalanság és tökéletes elkülönítés mindennek ellenére csak az őrszemélyzet illúziója. Az embert egyszerre hozták társaival, és érkezésük sorrendjében egymás mellett kaptak zárkat. Megszámlálhatatlan ponyvaregény hirtelen hasznossá vált emléke ködlik elő, és egy pillanatra megjelenik Edmond Dantès árnyalakja. Sosem volt börtönök falán kopogató rabok neszezése hallik. Az ember hanyatt fekszik a priccsen és arra gondol, hogy jobbra-balra két szomszédja most minden valószínűség szerint ugyanígy és ugyanezt csinálja. A zárka méretei szerencsére nem engednek nagy változatosságot a lehetőségekben. Kinyújtja két karját, és mindkét falon röviden, határozottan kopog.

Azonnal válasz érkezik.

Feljebb emeli kopogató kezét, olyan magasságba, ahol egy ülő ember válla lehetne. A túloldalon lévők is olvashattak börtönregényeket, mert a válasz tüstént ugyanebből a magasságból hangzik. Most már egy álló, majd a priccsen álló ember feje magasságából küldi változatlan erejű jeleit. A válasz mindkét oldalról visszatér. A koppantások lassan közelítenek az ajtó fölötti világítólyukhoz. Ezt elérni valóságos tornamutatvány, hiszen az ember félkézzel kopog, féllal a nyílás peremét markolja, két harisnyás lábával pedig a priccs szélén egyensúlyozza magát. Csak egy nesztelenebb léptű ór kellene, és a kitáruló ajtó fénykeretében félremagyarázhatatlanul árulkodó testtartásban lelné a rabot. Az örök azonban – hála az égnek! – döngő csizmákban közlekednek, ami messziről hirdeti jöttüket, és ilyenkor a tornamutatványt sürgősen meg lehet szakítani. A világító résen át kifelé sustorgott szavak visszaverődnek a szemközti falról, és ha bajjal is, de mindkét zárkaszomszéd fülébe eljutnak. A külön-külön zajló kihallgatáson legfontosabb mondanivalók egybehangolódnak.

Az ember azonban még tapasztalatlan. Nem tudja, hogy a börtönben nemcsak rabok, hanem besúgóók is vannak. Később megismert szakkifejezéssel: „vamzerek”. A szemközti falban van a női zárka világítónyílása. A hangok beszűrődnek az összezsúfolt nőkhöz, és akad egyvalaki, aki talán bőbeszédűségéből, de valószínűbb, hogy egy fél csajkával több levesért vagy egy kevésbé durva szóért elárulja a beszélgetést az öröknek. Nem ismeri a szereplőket, és így nem érti a suttogások tartalmát sem, csak

azt közölheti, hogy éjszakánként a szemközti foglyok beszélnek egymással. A hír valószínűtlen, hiszen akik idekerülnek, azokat rendszerint sokkal jobban tartja a rémület, semmint hogy meg nem engedett dolgokra merészkedjenek. Látszat szerint maguk az örök sem nagyon hiszik. Az éberség azonban országszerte kötelező, így merő éberségből két sorstársat kiemelnek a magánzárkából, és külön-külön nagy, közös zárkába viszik. Az üres szomszéd zárkakkal nem lehet beszélgetni, a változtatás azonban elkésett, a lényegen már túlvagyunk.

Évekkel később, amikor az ember már józanabb fővel vet számot mozgalmas élete cselekedeteivel, azzal hízeleg önmagának, hogy ez a beszélgetés egyik legvakmerőbb tette volt.

Egyedül marad tehát, és magányosan birkózik a sötétséggel.

A szemtől elrabolták az észlelés örömeit, a fül tehát fokozott szerepet, sorsdöntő jelentőséget kap. Az ember nem lát, csak hall. Hallja a folyosón közeledő, döngő lépteket, és gondolkozhat, hogy nem érte jönnek-e? Hallja az időnként fel-felsivító füttyjeleket és az ezt követő artikulálatlan ordítást:

– Martalék!

Csak nagysokára tudja meg, hogy ilyenkor nem valakinek martalékul vetéséért üvöltenek, hanem a tartalékban lévő őrt hívják, hogy egy rabot kihallgatásra kísérjen. Máskor vízcsobogást, nyöszörgést, siránkozást, mennydörögve rugdalt bádoglepok égzengését, jajgatást, biztató szavakat és harsány röhejt hall. Azt hiszi, hogy valahol a közelben új életre kelt az inkvizíció vallatókamráinak egyike. Nem sokat téved, mert a fürdőhelyiségben az őrszemélyzet egy új rabbal szórakozik. Meztelen testtel a mosdó nagyobbacska ereszcsonna méretű vályújába fektetik, és valamelyik teljesen megfélemlített fogolytársával végigsikáltatják. Jobbik esetben gyökérkefével, rosszabbikban féltéglával. Ismét máskor egy újonnan szerzett, ismeretlen zárkaszomszéd jajgatása hallatszik. Hosszan, elnyújtottan üvölt. Előbb szavakat, később csak tagolatlan panaszhangokat, olyasféleképpen, hogy:

– Ááááóóóóúú!

Ez a hang egy éjszakán keresztül hallatszik, és csak időnként szakítják meg a zárkafalba vert koponya tompa ütései. Az ismeretlen szomszéd – ordítása szerint Arany-Dóró nevű volt jutasi őrmester – negyvenegyedik

napja sötétben ül anélkül, hogy még csak sejtelve is lenne, miért? Idegrohama tetőfokán a fejét akarja szétverni a zárka falán. Az öröknek ingyenes szórakozás, egész idő alatt nevetik. Legfeljebb olykor öntenek a fejére egy-egy pohár vizet, ami ideig-óráig használ. Amikor éjszakai álmát már végleg foszlányokká tépte a szakadatlan „Ááááóóóóúúú”, az ember őszintén, szívből kívánja, hogy bárcsak egyszer méreteznék túl a falnak rohanását az ismeretlen őrmester, és sikerülne szétloccsantania a fémjét, hogy végre csend legyen.

Természetesen nemcsak harsogó szavak jelzik a pince életének sajátos pillanatait.

Éjjel (noha az időpontot nem lehet meghatározni, a nagyobb hatás kedvéért képzeljük azt, hogy éjfélkor) az ellenőrző körútját tartó ór sorra verdesi a vasajtókat. Ennek a be-benézegetésnek a kerek világon semmi értelme sincs, hiszen az ablaktalan zárkából legfeljebb csak a gondolat távozhat ellenőrzés nélkül, de az örök szeretik a becsapódó ajtók hatalmi mámort fakasztó zaját. A szűk betonfalak között minden dörrenés kisebb ágyúlövessel felér, ami a lassú elalvás első órái után különösen jó felriasztó hatású. Az ágyúlövések közelednek, ideérnek, majd túlhaladnak az emberen, végül a szemközti zárkánál megállapodnak. A női zárka külön csemege a kizárólag férfiakból toborzódott őrségnek. Talán egyetlen ór sincs, aki szó nélkül megállná a bepillantást. Van, aki trágár megjegyzéssel remél derűt fakasztani, és természetesen nem tudja, hogy ez a pár durva szó csupán szexuális vágyainak más köntösbe burkolása. Egy másik olyan hangon érdeklődik az élelmezés minősége iránt, mintha bármiféle hatalma lenne azon változtatni, vagy mintha a fogoly-nők véleménye valamit is ronthatna vagy javíthatna.

A legveszedelmesebb azonban a szerelmes ór, aki két hosszú éjszaka álmát rabolja el nemcsak a nőktől, hanem az embertől is, aki akarva sem tud nem figyelni a tőle két lépésnyire, emelt hangon folyó beszélgetésre. Az ór természetesen nem a foglyokba szerelmes, hanem egy városbeli, magas, karcsú és barna hajú lányba. Érdekes, hogy soha, egyetlen férfi sem vallja imádata tárgyát zömöknek, tömszinek, kurta lábúnak és vaskos bokájúnak. Kiderül, hogy a kapcsolat túljutott a kezdet kezdetén, de az ór, akit már csak a mestersége is érzékeny lélekké tett, nem tudja, hogy a magas, karcsú, barna hajú névnapját milyen illendő ajándékkal ünnepelje. Hogyan lehetséges kipuhatolni a vágyait anélkül, hogy ajándékozási

tervét elárulná? Fontos, sőt életbevágó kérdés, és sehol nem lehet alkalmasabb helyen megvitatni, mint itt, a pincében. Az őr nyilván úgy okoskodik, hogy igazán csak a nők ismerik a nőket. Az itt hallottakat majd eredményesen gyümölcsöztetheti valószínűleg nagyon gyatra udvarlási képességei gyarapítására. A fogolyok egybevetett erővel igyekeznek tanácsot adni. Meglehet, hogy csak amúgy is kurta álmukért küzdenek, de egyik-másikuk hangja elárulja az őszinte érdeklődést, mellyel arra a másik, ismeretlen, magas, karcsú, barna hajúra gondolnak. Megszületik a jó tanács: sétáljanak együtt és egy cipőüzlet kirakata előtt álljanak meg. Kizárt dolog, hogy egy nő, akiben csak szikrányi öltözködési kedv van, a beszélgetés, nézelődés során el ne árulná, hogy melyik cipőt venné meg a legszívesebben. Ezután már nincs más hátra, mint séta után visszatérni és az egyenruha zsebéből előgombolni a megfelelő összeget.

Zengő ajtócsapódás nyugtázza a jó tanácsot. Az őr boldog, a nők boldogok, és az ember boldog, mert bármennyire szívesen gyűjti is az elraktározásra érdemes élményeket, az alvást sem veti meg. És míg az előbbiben bőven, utóbbiban meglehetősen ritkán és rövid időre van része. Egyetemes boldogság.

Az a lehetőség, hogy valahol, négy-öt méterrel feljebb utca is van, város, házak, üzletek, sőt villamosok, emberek és napfény, olyan távolinak és valószínűtlennek tűnik, mint maga az egész eseményt eseményre hajszoló élet. Végül mégis jön egy nap, amikor az embert nagyképűen „minden cuccával” kiszólják, és a folyosón sápadtan, burgonyacsíra színűen már mindhárom társát ott találja. Nagy tejeskannákat ragadnak, és egy géppisztolyos kíséretében elhagyják az épületet. Az utca forgalmas, a járókelők fel sem figyelnek a szomorú csapatra. Határváros, mindennapi jelenség az utcákon a rab. Ételért mennek az őrök közeli laktanyájába. Visszafelé ketten is roskadoznak egy huszonöt literes kanna neveltségű súlya alatt. A kanna forró, és a negyedmázsás súllyal nehezen birkóznak a tizenkilenc napos koplalásban elerőtlenedett izmok. Visszatérve azonban nekik már nem jut a maguk hozta ételből. Ez annyit jelent, hogy az egész napi egyszeri kosztolás elmarad. Szállítás lesz, az előzetes nyomozás befejeződött, és egy nagy csapat rabot átkísérnek a törvény és jog birodalmát képviselő megyei bírósági fogházba.

Ez maga a megváltás.

Az udvaron talán harmincan vagy negyvenen sorakoznak. Férfiak, nők vegyesen. Az ember áll, várja, hogy az irodában kiadják az elvett holmiját. Átnéz az előtte álló válla felett, és látja, hogy a fal tövében csinos kis csorgókút vize félkör alakú medencébe ömlik. A medencében lomha mozgású, túltáplált aranyhalak libegnek, és eljövendő kenyérmorzsák lehetőségén elmélkednek. A rabok állnak és várják sorsukat. Egyszerre csak valaki megtántorodik és hátulról teljes súlyával az emberre zuhan. Egyik sorstársa az, aki a pincéből feljövet túl mélyet szippantott, és mivel annyira megszokta a rabságot, nem bírta elviselni a szabad levegőt.

(1951)

Távol Moszkvától

Az adonyi járásbíróvási börtön 1957-ben családi hely volt, bármennyire ritkán használják is ezt a jelzőt az ilyen műintézményekkel kapcsolatban. Nagyobbik zárkáját a boldogult ferencjóscai időkben legfeljebb hat személyre méretezték, a kisebbiket négyre. Talán húszan szorongtunk a kettőben. Mint az egyik parancsnokának nekem jutott az a megtiszteltetés, hogy reggelente az udvaron vezényelhettem a tornát. Volt csendőr őrmester, jutasi altiszt, diák éppúgy akadt közöttünk, mint műszaki rajzó-ló vagy éppenséggel Hidasi Vili bácsi, a paksi cukorgyár kifogyhatatlan humorú fővegyésze. Gecseg Gazsi bácsi pedig perkátai öreg basaparaszt, aki sokkal többet kaszált, mint amennyit én talán kaszálni láttam. Ő különösen megható volt, amikor mellső karemelésből vezényszavamra kaszálásba lendült, mert hajszálla úgy csinálta, mint valamikor az elvett sajátjában.

A fogházór őrmester lakásának konyhájából élelmeztek bennünket. Szakácsunk, Pataki Imre nem politikai fogoly volt, hanem köztörvényes. Valósággal dédelgette a nemzeti bizottsági és munkástanács tagokat, nemzetőr parancsnokokat. Megvalósította azt a csodát, hogy a rendelkezésére bocsátott semmiből is majdnem ízletesnek mondható valamit tudott kotyvasztani. Gyanítom, hogy dézsmálhatta az őrmester feleségének készletét is.

Minden jónak vége szakad egyszer. Egy napsütéses vasárnap reggelen rabomobil képében ránk köszöntött a szállítás. A társaság kétharmadát az összehasonlíthatatlanul nagyobb befogadóképességű megyei börtönbe volt hivatott eljuttatni a szokatlan közlekedési eszköz.

Előírásosan jelentettem a fél pillanat alatt felmérhető létszámot egy idegen főhadnagynak, aztán megkaptam a parancsot:

– Nyomás! Minden cuccal az udvarra!

Minden cuccom a fél kezemben elfért. Az ajtóban még egyszer megállítottak. Egy ismeretlen altiszt egyeztetette az adatokat.

– Neve? – kérdezte.

Megmondtam.

– Születési helye? Ideje? Anyja neve?

Sorra válaszoltam valamennyi kérdésre.

– Miért van letartóztatva?

– Nem tudom! – erősködtem. – Idáig még senki nem mondta meg...

Akkor már harmadik hete ettem Pataki Imre főztjét. Százkét gumibot ütésre volt, aki időt vesztegetett, de arra senki, hogy elárulja, tulajdonképpen miért is tartanak benn.

Régi vágású smasszernek látszott a kérdező, az ilyen nem szereti a szabálytalanságot. Megcsóválta a fejét.

– No, majd én megmondom! – Azzal végigfuttatta húsos ujját a szürkés-kék nyilvántartó lapon, és valamelyik rovatnál megállva kibökte:

– Államellenes szervezkedésben való részvétel alapos gyanúja miatt! Hát ezért!

Kevés híja elnevettem magam. Persze kínomban, mert nem vártam ilyen vést sejtetően komor definíciót.

– Köszönöm szépen, most már legalább tudom!

– Mehet! – förmedt rám.

Elindultam az udvaron várakozó rabomobil felé.

Nem cellás volt, hanem ketreces, ahol egymás mellett szorongtunk a padokon. Az örök az ajtó mellett, külön ketrechen. Azóta sem utaztam ilyen alkalmatossággal, de nem hiszem, hogy harmincöt év alatt sokat változott volna a komfortfokozatuk. Aki az enyémhez hasonló úton-módon és eljutott már a székesfehérvári börtönbe, az tudja, hogy a rabszállító egy nagy kapualjban áll meg. Innen jobbra tereltek bennünket, mindenkit megnyugtatva, hogy ez csak átmeneti hely. Vasárnap nem működik a felvételi iroda gépezete, majd hétfőn végleges zárkánk nyugalmába kerülünk. Engem balra az elsőben helyeztek el harmadmagammal. Átellenben drótráccsal fedett ajtó. Dermesztő hideg volt, de a zárka hármunknak szerencsére eléggé téres, így valóságos gyalogtúrákat végzhettünk, kalóriáinkkal fűtve nem éppen túltáplált önmagunkat.

Csepecz Miska, a négygyerekes férfiszépség és perkátai gépkocsiveze-

tő szinte velem egyazon pillanatban fedezte fel a falra karcolt, jól olvasható feliratot:

†

Horváth István

1957. január 17.

A siralomházban voltunk, a halálraftétek zárkájában. Nem volt nehéz kitalálni, hogy a sosem látott Horváth István tán érkezésünk előtt két hónappal végezte az életét. Nem kellett messzire mennie. Átellenben a drótrácsos ajtó mögött kis udvar volt, ebben magasodott az akasztófa. Javában bennjártunk még a statárium idejében, ekkoriban sűrűn használták.

Börtönben egy kis szerencsével az ember mindent megtudhat. Szemtanúktól értesültem Horváth István halálának körülményeiről. Alkalmatlan időben találtak nála fegyvert, talán használta is. Elítélték, de kegyelmi kérvény nélkül nem lévén ítélet, ennek elbírálásáig visszakísérték eredeti zárkájába. Az ajtó mellett, az emeletes ágy felső részén feküdt, és talán érthető módon ezután nem nagyon törte magát a börtön szabályok betartásáért. Nem sírt, nem panaszkodott, túlságosan megrendültnek sem látszott. Ázsájev Távol Moszkvától című regényét olvasta az ágy tetején.

Egy másik ágyon, az ablak mellett, tucatnyi börtönt látott, profi bandita feküdt. Információim tőle származnak.

– Lesek ki az ablakon – mondta. – Ami persze tilos, de ezt a kis kaparást éppen azért csináltam a bemeszelt üvegen, hogy bármikor láthassam a világot. Szeretem a világlátást...

Világlátásának köszönhetően azonnal megismerte az udvarra érkező gépkocsiból kiszálló férfit. A hóhér volt. Pillanatokon belül minden zárkalakó tudta, hogy:

– Megjött!

Vagyis:

– Elvégeztetett!

Csak Horváth István nem tudott semmiről, nyugodtan olvasott. A hóhér ismerőse nem volt széplélek, de maga is beismerte, hogy ha sokáig tart a zárka levegőjében valósággal rezgő feszültség, ordítani kezd.

Nem tartott sokáig. Kulcs zörgött a zárban, és a köznapi szabályoktól

eltérően fegyveresen jelent meg egy főtörzsőrmester és két fogházór. A szokásos „Vigyázz!” vezényszóra Horváth természetesen nem mozdult. A főtörzsőrmester neki szólt:

– Horváth! Készüljön fel!

– Itt az idő? – kérdezte nyugodtan. – Pedig még ezt a könyvet sem olvastam ki.

– Hozza magával a könyvet!

Horváth nem fogott kezét senkivel.

– Nos, fiúk! – mondta. – Eldólt, hogy lenni vagy nem lenni!

Azt, hogy odalenn, a földszinti 1. számú zárkában írt-e búcsúlevelet, nem tudom. Azt sem, hogy Ázsájev könyvét kiolvashatta-e. Szeretném remélni, hogy falra karcolt feliratát nem meszelték át máig sem.

Bár egy börtönben rendnek kell lennie, így valószínűleg ennek ellenkezője igaz.

(1991)

Fárasztó évek

1928-ban születtem a Hungária körüti katonakórházban, mint anyám jóval később megfogalmazta: öntudatos osztályidegen családból. Ez akkorigban egyáltalán nem számított balszerencsének, később legkevésbé sem szerencsének, de sem bánni, sem szégyelleni nem szoktam. Apám buzgó legitimista, volt császári és királyi huszárcapitány, dúsgazdag szerb kereskedők sarja. Eredeti családi nevem Michailovits. Anyám az Árpád-kori előidők homályába vesző régiségű ősnemes, Géczy. Keresztanyámat, a nővérét, pontosan úgy hívták, mint furcsa életű ős-nagynénémet, a Lócsei Fehérasszonyt, vagyis Juliannának. Szüleim házassága még az én világrajövetelem előtt felbomlott, de jogérvényesen csak 1946-ban szűnt meg. Az Árvaszék mérsékelt bölcsességű döntése engem hatéves koromig anyám, utána apám gondozásába rendelt. Utóbbi rendszeres szökecskével olyan sikerrel számoltam fel, hogy intézetbe kellett adniuk. Gödöllőre kerültem, a premontreiekhez, katolikus papok máig áldott kezébe, egyetlen görögkeletiként a velünk alapított Francia Gimnáziumba.

Első gimnáziumi évemet verekedéssel töltöttem, mert máig nagy (62-es) fejem miatt folyvást csúfoltak. Később azt tanultam, ami érdekelt. Így történelemből általában iskolaelső voltam, a matematikából máig sem jutottam túl a százalékszámításon. Tizenhárom éves koromban könyvolvasmányok hatására megalapítottam iskolánk Nippon-körét, melyet a bölcs japán nagykövetség (Hotta Isoyuki követségi kancellár) könyvtárral és kiállítási anyaggal látott el. Osztálytársaim többségével együtt rajongtam a német hadseregért, mely győzelmet győzelemre halmozott, és ezenkívül sikerült nem észrevennünk, hogy Gábrriel Asztrik, gimnáziumunk igazgatója a francia menekültek és ellenállók valóságos bázisát rendezte be Gödöllőn. Máig sem értem, de valahogy azon is átsiklottunk, hogy Postich György osztálytársam nagyszüleit Újvidéken magyar katonák lőtték a Duna jege alá.

A háborúval már Budapesten ismerkedtem meg, ahová a fehér papok – gyalázatos magaviseletem miatt – eltanácsoltak. Az első bombázások

után anyai nagynéném férjének, dr. Berzsényi Ádámnak kemenessömjéni birtokára kerültem, ahol amolyan gyakornokféleként vészeltem át a háború javát. A földosztás nem rázott meg, nem az én földem volt. Két faluval odébb, anyai ági unokatestvérem ma ősei nyolcszáz éves egykori birtokán nyugdíjas téészttag.

Nem csekély kalandozások árán, némi fogságot is közbeiktatva és az utolsó 62 km-t gyalog téve meg, visszajutottam a fővárosba. Sikerült évszenteség nélkül elvégeznem a középiskolát, és bejutottam a kertészkarra, ahová egyébként nem készültem, de ide akadt protekcióm. Anyám évek óta a Gyümölcsstermelők Országos Egyesületénél volt tisztviselő.

Az egyetemen barátokat szereztem, az agrárismeretek mellett társadalmiakat, néhány szerelmet (mely utóbbiak közé nemcsak a nők sorolandók, hanem egyik melléktantárgyunk, a statisztika is). Aztán 1949-ben, származási okokból, kidobtak. Az, hogy apámmal minden krajcárnyi tartásdíjért pereskedni kellett, és engem gyakorlatilag a kispolgárinál csak szellemiekben gazdagabb színvonalon élő kistisztviselő anyámmal nevelt, nem számított. Valószínűleg joggal, mert igazán nem lehetett baloldalinak nevezni.

Többedmagammal nekimentem a határnak, éppen harmincöt éve, és szerencsére lebuktunk. Én négy és fél hónapot ültem börtönben, balszerencsésebb társaim egyike több mint ötször ennyit – Recsken. Kiszabadulva a Közértnél lettem statisztikus, majd viszonylag rövid idő alatt üzemgazdasági csoportvezető. Kidobás: megokolás az előbbi. Rövid munka a Tiszai-főcsatornánál, majd (csonka végzettségemre való hivatkozással) főkertészi állás a Juhtartó Vállalatból alakult Gyapjútrösztnél. Országjárás Bérbaltavártól Ragályig – ez nagyjából hazánk két ellentétes csücske. Aztán gépállomásra lehetett jelentkezni – megtettem. Perkátán lettem előbb ún. speciális (kertész) agronómus, majd – egy sor tanfolyam számomra is meglepő eredményű elvégzése után – laboratóriumvezető mezőgazdász.

Megnősültem. Feleségem Kiskunmajsárról perkátái belső emigrációba kényszerített basaparasztlány volt, akkor a Szabadegyházi Szeszgyárban tisztviselő. Fiát örökbe fogadtam, mai unokáim kétharmada tőle származik, a másik harmad a házasságunkból született Judit lányomtól. Előbbi ma lakatosból lett vállalkozó Dunaújvárosban, utóbbi bölcsődei gondozónő Budapesten és egy rendőr őrmester elvált felesége.

1956 már Mezőfalván ért, az ottani ÁMG-re helyeztek. November 14-én választottak a munkástanácsba, 1957. február 19-én tartóztattak le. Sikerült megismerkednem azzal, amit később tapintatosan „túlkapásnak” neveztek. Később bíróság elé állítottak, 8 hónapot kaptam, végül a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy lehetetlen származásomon kívül semmilyen bűnöm sem volt – a gépállomáson tökéletes jogrend uralkodott –, felmentettek. Egy darabig a Mezőgazdasági Szervezési Intézetnél dolgoztam abból a dicsőségből élve, amit egy még korábbi szaktanulmányom jóvoltából Erdei Ferenc mellett arattam. Aztán 1959. szeptember 15-én elmentem szabadúszó újságírónak.

Itt érdemes egy percre megállni. Apám már 1938-ban elkövette azt a pedagógiai hibát, hogy egy gyermekírást nyomtatásban megjelentette. Ezt rengeteg – ma már tudom, hogy többnyire Márai hatású – kísérlet követte, majd vakmerő megismerkedés az akkoriban amolyan fél-számúzetésben Akarattyan élő Kodolányi Jánossal, akihez egyszerűen bepofátlankodtam. Akkori írásaimmal ma nem merném megtenni. Már gépállomásiként szériában írtam a gyenge tárcákat a megyei lapnak. 1954-ben pedig Galsai Pongrác és Szántó Tibor „felfedezett” a Dunántúlnak, Isten bűnükül fel ne rója...

Újságíróként beváltam, de azt nem hiszem, hogy ez az életforma sokat szilárdított volna amúgy sem erős egyéniségemen. Éppen ezért semmi csodáltnivaló nincs azon, hogy – szabadúszás után – végigjártam Vas, Veszprém és Tolna szerkesztőségeit.

Írásban sosem hazudok. Pártonkívüliként pártlapnál csak úgy lehettem rovatvezető, majd főmunkatárs, hogy sosem írtam mást, mint amiben hittem. Egyébként mást senki nem kívánt. Elkötelezettségem a tények érveinek hatása alatt alakult ki. Diákkoromban álltam díszszázadot Gödöllőn Horthy Milkósnak, egyetemistaként metszettem Rákosi rózsáit a Művész utcai villa kertjében. Objektív idealista vagyok és makacs híve a tényeknek. Úgy okoskodtam, hogy ami a magyarságnak az adott esetben elérhetően legjobb, az nekem is jó. Ösztönösen egybevettem a különböző rendszereket, melyekben – nem nekem, hanem a magyarságnak – élni sikerült. Ezt más is megteheti...

Közben első házasságom felborult. A másodikat újabb szabadúszásom idején Budapesten kötöttem egy tízgyerekes szanyi parasztcsalád önma-

gát osztályvezető főnövérré felverekedett gyerekápolónő lányával. Albérletben együtt nyomorogtunk összesen nyolc évig, az elején az ő pénze és szeretete tartott el bennünket. Ideértve közben megszületett András fiamat is.

Ismét Szekszárdon kaptam állást, az itteni lap főmunkatársaként kértem magamat nyugdíjba 1984 tavaszán. Bámulatos gyorsasággal teljesült a kérésem, bizonyosságául annak, hogy nemcsak az én éveim lehettek fárasztóak nekem, hanem én is a környezetemnek. Közben megjelent egy sor regényem, szerepeltem néhány antológiában, tagja lettem az Írószövetségnek és az Irodalmi Alapnak. Jó lenne tudni, hogy futja-e még erőmből a tervezett legfontosabbra, melyből még csak néhány száz oldal van meg, és „Mi, urak...” címmel nem letűnt osztályom valamiféle szentté avatásának, hanem nagyon tárgyilagos krónikájának szánom. Mindettől függetlenül azt hiszem, hogy aki írónak titulál, az enyhén túloz. Vagy én túlzok a rang szigorú megítélésénél? Regényeket is alkotó újságíró voltam és természetesen maradok, hiszen csak munkahelyekről lehet nyugdíjba menni. Hivatásom életforma és egyúttal elmeállapot. Csak éppen egy kis-sé fárasztó...

(1984)

Felfelé a lépcsőn . . .

Az első fokokra nem emlékszem és valószínűleg más sem. Tán a negyedik-ötödiknél kezdtem odafigyelni, hogy tulajdonképpen merre is megyek. A lépcső lenyűgöző volt. Elegáns ívben vezetett a távoli magasbá, akárcsak a versailles-i, a carszkoje-szelói vagy a peterhofi. Olyan nagy volt, hogy szélein a korlátok csak itt-ott látszottak. A kovácsolt vasgirlandok közt mindenféle kőbabák és díszes barokk vázák magasodtak. A kezdetnél alig fértünk egymástól, olyan sokan voltunk. Amennyire visszaemlékezni sikerül, nem annyira a művészeti értékekkel és a ránk váró úttal, mint inkább egymással voltunk elfoglalva. Ekkor még szinte mindenki érdekelte a másikat. Nevettünk, fecsegtünk és mindenféle komolytalan apróságért lelkesen hátra vagdostuk egymást. Alighanem jó tüdők és szívünk lehetett, mert a sok eszetlenkedés ellenére sem fáradtunk el.

Vissza még véletlenül sem néztünk, ez egészen bizonyos. Nem érdekelt bennünket az a kevés, amit a hátunk mögött hagytunk, miénk volt az egész világ. Az előttünk lévő, elérendő fokok sem nagyon, legfeljebb csak a teljesítmény miatt. Tudtuk, hogy úgyis előbbre jutunk. Ki, ha mi nem? A kezdet kezdetén is akadtak ugyan, akik lemaradtak, de ezekre csak rövid ideig gondoltunk. Ideig-óráig hiányoztak, aztán ügyet sem vetettünk rájuk. A felsőbb fokokon legtöbbszörük neve, személye már kihullott az emlékezetünkéből.

Természetesen nők is voltak köztünk. Lányok, majd asszonyok, akiknek a derekát eleinte jó volt átkarolni, a kezüket, néha finoman a mellüket megfogni és kicsit az erőnkkel hivalkodva együtt menni felfelé. Olykor partnereket cseréltünk, de ami engem illet, én nem nagyon hiszem, hogy ez megkönnyítette vagy éppen élvezetesebbé tette volna előrehaladásunkat. Később a derekakat, kezeket eleresztettük. Kezdtük érezni az izomlázat. Én a negyvennyolcadik vagy az ötvenedik lépcső táján.

Beszélgéseink ritkultak, szófukarabbak lettünk, a velünk azonos lépcsőn vagy előttünk-mögöttünk közel állókkal egyre inkább közönyö-

sek. Az még érdekelt bennünket, hogy a rokonok, ismerősök közül ki van látótávolságban, kik azok, akik még bírják. A hátunk mögül időnként elismerő, biztató kiáltások hallatszottak, valakik méltányolták a teljesítményünket. Ez okot adott a megállásra, visszapillantásra. Egyre sűrűbben, némi kesernyés elégtétellel néztünk vissza a megtett útra. Rengetegen, szünni nem akaró sokan jöttek mögöttünk. Útjukban lehettünk, és gyanítani kezdtem, hogy az elismerések, méltatások talán nem is egészen őszinték. Furcsa módon az előttünk járók hátrakiáltott biztatásait, miszerint onnan sokkal szebb a kilátás, elhittem és lépegettem tovább a szemlátomást keskenyedő fokokon. A tervezők jól okoskodtak. Fogyó számú csapatunknak már ennyi hely is elég volt, és egyáltalán nem hiányoztak a cifra korlátok, vázák, kőbabák.

A hatvanadik-hatvanötödik fok után – azt hiszem, érthető módon – eszembe jutott, hogy mire jó az egész, mi célt szolgál ez a szüntelen felkapaszkodás. Talán sarkallt valamelyest, hogy a hozzátartozóim többsége a nyolcvanadik fok fölött tűnt el. Valamikor képtelenségnek éreztem volna, hogy ne láthassam őket bármikor. Most szinte alig hiányoztak. Elenyészésük természetes volt, de példájuk mégis hatott rám. Hátha az ő magasukba jutva én is többet láthatok, főleg tudhatok. Bár igaz, hogy egyiküknek sem jutott eszébe legalább néhány irányt mutató, összegző, a helyzetüket értékelő szót visszakiáltani a magasból nekem. Igaz, én sem tettem hasonlót azokkal, akik olyan undorítóan sokan tolongtak mögöttem. A teljesítmény, a pálya vége, szépen mondván: a jól végzett munka öröme alighanem mindenkinek a magánügye. Persze az is meglehet, hogy végső lépcsőjükön már nem bírták szuflával.

A lépcsómászás egyre megerőltetőbb, fárasztóbb. Jó lenne tudni, hogy hányadik fokig bírom...

Vajon csakugyan jó lenne...?

1993. augusztus

TARTALOM

A VÉRBÜKK MESÉLTE...	5
A LÁTOGATÁS	11
KEGYETLEN HUMANIZMUS ...?	14
BÉRHÁZ BUDÁN	23
ANYASÁGI ÉRDEMÉREM	33
EGY ESŐS OKTÓBERI NAP	92
RÓZSÁK A HEGYOLDALBAN	108
PINCÉBEN	113
TÁVOL MOSZKVÁTÓL	120
FÁRASZTÓ ÉVEK	124
FELFELÉ A LÉPCSŐN...	128

„Beszélgetéseink ritkultak, szófukarabbak lettünk, a velünk azonos lépcsőn vagy előttünk-mögöttünk közel állókkal egyre inkább közönyösesek. Az még érdekelt bennünket, hogy a rokonok, ismerősök közül ki van látótávolságban, kik azok, akik még bírják. A hátunk mögül időnként elismerő, biztató kiáltások hallatszottak, valakik méltányolták a teljesítményünket. Ez okot adott a megállásra, visszapillantásra. Egyre sűrűbben, némi kesernyés elégtétellel néztünk vissza a

megtett útra. Rengetegen, szűnni nem akaró sokan jöttek mögöttünk. Útjukban lehettünk, és gyanítani kezdtem, hogy az elismerések, méltatások talán nem is egészen őszinték. Furcsa módon az előttünk járók hátra-kiáltott biztatásait, miszerint onnan sokkal szebb a kilátás, elhittem és lépegettem tovább a szemlátomást keskenyedő fokokon. A tervezők jól okoskodtak. Fogyó számú csapatunknak már ennyi hely is elég volt, és egyáltalán nem hiányoztak a cifra korlátok, vázák, kőbabák.”